

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Ieva ANUŽIENĖ

**SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMAS (-IS)
PROFESINIAME MOKYME**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Kaunas, 2015

UDK 377

An-169

Daktaro disertacija rengta 2011 - 2015 metais eksternu.

Daktaro disertacija ginama eksternu.

Mokslinė konsultantė:

Prof. Hp. dr. Vilma Žydžiūnaitė (Socialiniai mokslai, edukologija, 07 S ir Biomedicinos mokslai, slauga, 10 B).

ISBN 978-609-467-176-0

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1.SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-SI) PIRMINIO PROFESINIO MOKYMO SISTEMOJE TEORINIAI ASPEKTAI	8
1.1.Kultūrinės kompetencijos samprata	8
1.2.Socialinės kompetencijos samprata	13
1.3. Sociokultūrinių kompetencijų sampratos modeliavimas.....	18
2.SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-IS) CHARAKTERISTIKOS	24
2.1. Sociokultūrinių kompetencijos ugdymo veiksniai	32
2.2. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo metodai	35
3.SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-SI) VEIKSNIŲ RAIŠKOS PROFESINIO MOKYMO PROCESUOSE METODOLOGIJA	39
3.1.Tyrimo procesas	39
3.2. Tyrimo imtis	40
3.2.1. Kiekybinio tyrimo etapas.....	40
3.2.2. Kokybinio tyrimo etapas.....	44
3.3.Tyrimo metodai	44
3.3.1. Kiekybinio tyrimo etapas.....	44
3.3.2.Kokybinio tyrimo etapas.....	44
3.4. Duomenų rinkimas	45
3.4.1. Kiekybinio tyrimo etapas.....	45
3.4.2.Kokybinio tyrimo etapas.....	45
3.5. Duomenų analizė.....	45
3.5.1.Kiekybinio tyrimo etapas.....	45
3.5.2. Kokybinio tyrimo etapas.....	46
3.6.Tyrimo instrumentas.....	47
3.6.1.Kiekybinio tyrimo etapas.....	47
3.6.2.Kokybinio tyrimo etapas.....	50
3.7. Tyrimo etika	50
3.7.1. Kiekybinio tyrimo etapas.....	50
3.7.2. Kokybinio tyrimo etapas.....	50
3.8. Tyrimo ribotumai.....	51
3.8.1. Kiekybinio tyrimo etapas.....	51
3.8.2. Kokybinio tyrimo etapas.....	51
4. SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-SI) VEIKSNIŲ RAIŠKOS PROFESINIAME MOKYME REZULTATAI.....	52
4.1. Kiekybinio tyrimo etapas	52
4.2. Kokybinio tyrimo etapas	71
DISKUSIJA.....	79
ĮŠVADOS	85
REKOMENDACIJOS.....	88
LITERATŪRA.....	89
PRIEDAI	99

IVADAS

Šiuolaikinės globalios visuomenės gyvavimui labai svarbios tampa kompetencijos, teikiančios prielaidas sėkmingai asmens integracijai į nuolat besikeičiančią aplinką, gebėjimą gyventi kartu su kitais, palaikyti harmoningus santykius tiek profesinėje veikloje, tiek pilietinėje visuomenėje.

Temos aktualumas. Sociokultūrinės kompetencijos tampa svarbios ir reikšmingos žmogui darbinantis, siekiant karjeros, susidarius konkurencinei situacijai. Terminas *sociokultūrinės kompetencijos* interpretuojamos kaip visuomenės kultūros plačiaja prasme ar bendrojo sociokultūrinio konteksto pažinimas. Jos įgyjamos ir tobulinamos visą gyvenimą, sudaro palankias sąlygas sėkmingai išlikti ir veikti dabarties darbo rinkoje. Sociokultūrinių kompetencijų turinys ir jų poveikis socializacijai labai priklauso nuo konkretaus lauko, kuriame jos yra teikiamos, įgyjamos ir taikomos. Mokymasis, kaip visą gyvenimą besitęsianti veikla, yra palanki terpė šioms kompetencijoms ugdytis. Pirminiu bei tęstiniu profesiniu mokymu siekiama dvejopų tikslų: prisidėti prie įsidarbinimo galimybių didinimo bei ekonomikos augimo ir spręsti bendrąsias visuomenės problemas, pirmiausia skatinti socialinę sanglaudą (*Briugės Komunikatas*, 2012). Socialinė profesinio rengimo¹ tikslo komponentė pabrėžiama ir strateginiuose Europos Sąjungos aukštojo mokslo dokumentuose, teigiant, kad aukštasis mokslas atlieka gyvybiškai svarbų vaidmenį užtikrinant pavienių asmenų tobulėjimą ir visos visuomenės vystymąsi, formuojant kvalifikuotą žmogiškąjį kapitalą ir ugdant aktyvius piliečius (*Europos aukštojo mokslo sistemų modernizavimo darbotvarkė*, 2011).

Atlikti tyrimai rodo, kad platesnės kultūrinės žinios ir gilesnės vertybinės nuostatos lemia aukštesnius mokymosi pasiekimus (Phillipson ir Renshaw, 2013). Išanalizavę sociokultūrinių kompetencijų ugdymo įtaką komunikavimo gebėjimams Mak ir Buckingham (2007) teigia, kad sociokultūrinių kompetencijų ugdymas gali suteikti papildomą naudą tada, kai yra integruotas į bendrą komunikacijos kursą, o tai reiškia, kad šių kompetencijų ugdymas turi būti integruotas į bendrąją ugdymo programą. Pressick- Kilborn ir Walker (2002) atlikti tyrimai rodo, kad socialinių ir kultūrinių kompetencijų ugdymas mokykloje padeda vaikams geriau pažinti save kaip bendruomenės narius, o tai motyvuoja įsitraukti į mokyklos veiklas ir aktyviau domėtis mokymusi.

Bendrojo visuomenės sociokultūrinio konteksto identifikavimas neatsiejamas nuo asmens vidinės vertybinės nuostatos. Šiuolaikinėje postmodernioje visuomenėje asmeniui kyla iššūkių, kaip suderinti jau nusistovėjusias demokratinės visuomenės ir kultūros vertybes (žmogaus teises

¹ Profesinis rengimas, remiantis R.Laužacko (2008) koncepcija, darbe suprantamas plačiau nei profesinis mokymas, apimantis pirminį ir tęstinį profesinį mokymąsi bei aukštąsias studijas.

bei laisves, pilietinę toleranciją, harmonijos siekį ir kt.) su naujomis (kraštutiniu laisvosios rinkos fundamentalizmu, šeimos instituto vaidmens mažėjimu, požiūrio į gyvybę liberalėjimu, populiarėja bei subkultūra ir pan.). Taigi, aksiologinis sociokultūrinės kompetencijos aspektas „įsamenina“ šią kompetenciją, suteikia jai prasmės ir vertės.

Mokslo problema. Sociokultūrinių kompetencijų reikšmės ir poreikių šiandienos veiklos pasaulyje didėjimas kelia iššūkius Lietuvos profesiniam mokymui. Negalima mokyti socializacijos būdų nesistengiant jaunų žmonių pašamonėje įprasinti kultūros esminių sandų reikšmių: vertybių pasirinkimo principų, kūrybingumo pagrindų, kalbos, etnoso, meno (Aleknaitė-Bieliauskienė, 2008).

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad išsamiai yra nagrinėti sociokultūrinio darbo klausimai (Trigger, 1998; Baršauskienė ir Leliūgienė 2001; Spierts, 2003; Šinkūnienė ir Savickaitė, 2008). Kai kurie autoriai (Cohen ir Olshtain, 1981; Mak ir kt. 2000; Mak ir Barker, 2004; Mak ir Buckingham, 2007) sociokultūrinės kompetencijas analizuoja multikultūrinių bei tarpkultūrinių kompetencijų kontekste, atskleidžia sociokultūrinius aspektus, kultūros svarbos suvokimą atliekant tyrimus bei konstruojant mokymo programas (McBride, 2011). Tačiau pastebėta sociokultūrinių kompetencijų sampratos ir su ja susijusių sąvokų metodologinio pagrindimo stoka, jos neįprasmitos vertybinėmis dabarties visuomenės ir asmens gyvenimo, švietimo erdvės, išreikštos profesinio mokymo klasteriu, problemomis. Trūksta tyrimais pagrįstos informacijos apie profesinio mokymo sistemos potencialą ugdyti sociokultūrinės kompetencijas. Nėra atlikta sisteminių tyrimų, integruojančių sociokultūrinės kompetencijas, pagrįstas vertybinėmis nuostatomis ir susijusias su profesiniu mokymu. Disertacijoje moksliniu požiūriu nagrinėjama **problema, remiantis šiais tyrimo klausimais:**

1. Kokios sociokultūrinių kompetencijų ugdymo charakteristikos būdingos profesinio mokymo sistemos procesams ir kaip jos pritaikomos ugdymo praktikoje?
2. Kokie veiksniai sudaro sociokultūrinių kompetencijų turinį?
3. Kokie veiksniai turi įtakos sociokultūrinių kompetencijų ugdymui (-si)?

Tyrimo objektas – sociokultūrinės kompetencijos.

Tyrimo tikslas – įvertinti profesinio mokymo potencialą plėtojant sociokultūrinės kompetencijas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti sociokultūrinių kompetencijų ugdymo pirminio profesinio mokymo sistemoje teorinius – metodologinius aspektus.
2. Atskleisti profesinio mokymo sistemos procesams būdingas sociokultūrinių kompetencijų ugdymo charakteristikas ir orientacijas.

3. Įvertinti sociokultūrinių kompetencijų ugdymo veiksnių raišką profesinio mokymo procesuose.

Konceptualiosios nuostatos. Bourdieu *habitus ir lauko teorija*, sociokultūrinės kompetencijas pripažįstanti kaip vieną iš veiksnių, kurie formuoja socialinio veikėjo *habitus*, t. y. socialines, kultūrinės vertybes ir identitetą, kuo socialinis veikėjas grindžia savo veikimą konkrečiame socialiniame – profesiniame lauke. *Habitus* yra socializacijos padarinys, t. y. įgytas per patirtį, tačiau tapęs tokia neatskiriama žmogaus dalimi, kad ją galima laikyti antrąja prigimtimi. Tai individualizuotas socialumas, leidžiantis žmogui priimti ir suvokti aplinką, orientuotis jam pasitaikiusiose situacijose (Bourdieu ir Wacquant, 2003).

Filosofinė nuostata yra pragmatizmas, pagal kurį ugdymas ir mokymasis yra socialiai interaktyvus procesas, todėl mokykla yra socialinė institucija, kurioje socialinės reformos turi ir gali vykti. Ji turi būti organiškai susieta su besimokančiųjų socialine aplinka. Ugdymas yra svarbus ne tik kaip būdas žinioms įgyti, bet ir išmokti gyvenimiškos išminties (Dewey, 1997). Ugdymas yra ne vien tik akademinį mokomųjų dalykų mokymasis, bet ir gyvenimo dalis. Ugdymą reikia vertinti ne kaip pasirengimą gyvenimui, o kaip patį gyvenimą.

Metodologinė nuostata: koncepcija grindžiama kiekybinio ir kokybinio tyrimo strategija siekiant įvertinti tiriamojo objekto raišką bei kuriant duomenų bazę, atspindinčią profesinio mokymo potencialą sociokultūrinėms kompetencijoms ugdyti. Remiantis kokybine tyrimo strategija, tyrėjas gali matyti atvejo studija ir kaip metodologija, ir kaip metodą (Zucker, 2009). Kiekybinio tyrimo metodas yra efektyvus įrankis kuriant duomenų bazę, patvirtinančią arba prieštaraujančią schemoms, naudojamoms praktikoje (Cohen ir kt., 1981).

Atliekant tyrimą taikyti šie **tyrimo metodai**:

- *Aprašomoji mokslo šaltinių bei dokumentų analizė* atlikta siekiant apibrėžti sociokultūrinių kompetencijų ugdymo pirminio profesinio mokymo sistemoje teorinius – metodologinius aspektus bei atskleisti profesinio mokymo sistemos procesams būdingus sociokultūrinių kompetencijų ugdymo veiksnius.

- *Anketinė apklausa* raštu vykdyta sociokultūrinių kompetencijų ugdymo veiksnių raiškai profesinio mokymo procesuose įvertinti. Gautiems duomenims apdoroti taikyti matematinio ir statistinio apdorojimo metodai. Statistinė analizė atlikta naudojant SPSS 17 (*Statistical Package for Social Science*) ir programinį paketą *Microsoft Excel*.

- *Kokybinis tyrimas* atliktas analizuojant standartinę ir modulinę profesinio mokymo programas siekiant išsiaiškinti, kaip sociokultūrinės kompetencijos reiškiasi profesinio mokymo programų turinyje. Tyrimo duomenų analizei atlikti pasirinktas kokybinės turinio analizės metodas.

Tyrimo naujumas atskleidžiamas teorinio ir empirinio tyrimo rezultatuose akcentuojant:

- sociokultūrinių kompetencijų sampratą ir su ja susijusių sąvokų teorinį metodologinį pagrindimą;
- sociokultūrinių kompetencijų ugdymo orientacijas profesiniame mokyme;
- socialines ir kultūrinės kompetencijas kaip vieningą sociokultūrinės kompetencijos konceptą ir jos ugdymo (-si) raišką profesiniame mokyme;
- sociokultūrinių kompetencijų raiškos profesinio mokymo procesuose vertinimą.

Disertacinio tyrimo rezultatų apibavimas

Pagrindiniai disertacijos teiginiai pateikti šiuose pripažintuose mokslo leidiniuose :

1. Anušienė I., Gaudešiuė I. (2014). Profesinėse mokyklose besimokančių mokinių sociokultūrinių kompetencijų įsivertinimas. *Profesinis rengimas : tyrimai ir realijos*, 25, 18-30.
2. Anušienė I., Stancikas E. (2013). Aksiologinis sociokultūrinių kompetencijų sampratos kontekstas ir jo raiška profesiniame rengime. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. 24, 24-33.

Pranešimai tarptautinėse mokslinėse konferencijose:

1. Anušienė I. (2014). *Sociokultūrinių kompetencijų ugdymasis profesiniame mokyme*. V tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija „Sistemotorinės profesinio rengimo kaitos dimensijos. Žmogaus darnos ugdymo siekis profesinio rengimo programose. Kaunas.
2. Anušienė I. (2013). *Sociokultūrinių kompetencijų samprata profesiniame rengime*. IV tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija. Sistemotorinės profesinio rengimo kaitos dimensijos. Žmogaus darnos ugdymo siekis profesinio rengimo programose. Kaunas.
3. Anušienė I. (2012) *Profesinio rengimo sistemos potencialas ugdyti sociokultūrinės kompetencijas* III tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija „Sistemotorinės profesinio rengimo kaitos dimensijos. Modulinio mokymo diegimas profesinio rengimo sistemoje“. Kaunas.

Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, keturi dėstomieji skyriai, mokslinė diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai. Disertacijoje pateiktos 39 lentelės ir 26 paveikslai. Bendra darbo apimtis 113 puslapių. Literatūros sąrašė nurodyti 153 literatūros šaltiniai lietuvių, anglų kalbomis. Prieduose pateikiamos tyrimų priemonės, tyrimo rezultatų lentelės.

1. SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-SI) PIRMINIO PROFESINIO MOKYMO SISTEMOJE TEORINIAI ASPEKTAI

Moderniame pasaulyje, kuris dėl globalizacijos procesų bei naujų technologinių pasiekimų vis labiau „mažėja“, bet taip pat vis labiau įvairėja, kaskart aktualesnė tampa individo santykių su aplinka problema, susijusi su socialine, ekonomine ir aplinkosaugine sritimis. 1987 m. Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros komisija paskelbė darniosios plėtros idėją, kurios pagrindinis tikslas buvo užtikrinti geresnę gyvenimo kokybę dabartinei bei būsimoms kartoms, siekiant šias sritis integruoti (*Our Common Future*, 1987).

Skirtingai nuo ekologinių (gamtosaugos prasme) bei ekonominių veiksmų, aspektai, orientuoti į sociokultūrinę plėtrą, atspindi ryšį tarp darnios plėtros ir dominuojančių socialinių normų, siekiama išlaikyti stabilią socialinę sistemą. Būtent socialinės sistemos elementų – individų – santykiai, jų sistemos, gebėjimas užtikrinti bei palaikyti šias sistemas yra šio disertacinio darbo pagrindiniai klausimai. Šiuos gebėjimus, papildytus individo vertybėmis, požiūriais bei atsakomybe, hipotetiškai galima vadinti sociokultūrinėmis kompetencijomis.

Terminas „sociokultūrinis“ bei jo vediniai – „sociokultūrinis kontekstas“ (Buivydienė ir Žukienė, 2006; Lileikis, 2007), „sociokultūrinis darbas“ (Baršauskienė ir Leliūgienė, 2001; Yancey ir kt., 2004; Šinkūnienė ir Savickaitė, 2008; Aleknaitė-Bieliauskienė, 2008), „sociokultūrinė veikla“ (Monzo ir Rueda, 2001; Šinkūnienė, 2004; Jonutytė ir Šmitienė, 2007; Večkienė ir Dirgėlienė, 2010), „sociokultūrinės kompetencijos“ (Cohen ir Olshstein, 1981; Allwright, 1998; Kisielytė-Sadauskienė, 2003; Moll ir Arnot-Hopffer, 2005) – plačiai taikomi tiek šnekamojoje kalboje, tiek mokslinėse diskusijose. Nepavyko rasti išsamesnio terminų „sociokultūrinis“ ar „sociokultūriškumas“ aptarimo ir išaiškinimo.

„Socio...“ – pirmasis sudurtinio žodžio dėmuo, rodantis jų reikšmės sąsają su visuomene arba jos reiškiniiais (*Tarptautinių žodžių žodynas*, 2005). Antrasis dėmuo – „kultūr“ etimologine prasme susijęs su žodžiu „kultūra“ (lot. *culture* – dirbimas, apdirbimas). Aptarus kultūrinės bei socialinės kompetencijų sampratą bus galima modeliuoti sociokultūrinės kompetencijos sampratą.

1.1. Kultūrinės kompetencijos samprata

Kultūra simbolizuoja vertybes, normas ir tradicijas, kurios daro įtaką tam tikros grupės individų suvokimui, mąstymui, bendravimui, elgesiui ir pasaulio, kuriame gyvena, vertinimui (Chamberlain, 2005). Taylor (1998) apibrėžė kultūrą kaip integruotą žmogaus elgesio modelį, kuriame atsispindi mąstymas, bendravimas, bendradarbiavimo būdas, vaidmenys ir santykiai, laukiama elgsena, įsitikinimai ir papročiai. Curt (1984) apibūdina kultūrą, kaip žmogaus

išminties nešėja, kuri atskleidžia gyvenimo būdo, įsitikinimų, vertybių ir patirties turtingumą. Tačiau kultūroje taip pat yra žeidžiančių žmogaus orumą ir gerovę dalykų, kurių suvokimas ir pasaulėžiūra skiriasi kultūriniu aspektu.

20 a. viduryje buvo teigiama kad yra daugiau nei 300 „kultūros“ sąvokos apibrėžimų, keletas jų pateikiama 1 lentelėje (Kroeber, 1963).

1 lentelė. „Kultūros“ sąvokos apibrėžimai

Autorius, šaltinis	Apibrėžimas
Baršauskienė ir Leliūgienė (2001)	Kultūra – bendruomenės žmonių gyvenimo būdas, atsiskleidžiantis per įvairias žmonių veiklos formas, sukuria sąlygas kurti visuomeniškai brandžią asmenybę.
Tomlinson (2005)	Globaliosios visuomenės transformacijų metu, kalbėdami apie kultūrą, turime galvoje būdus, kuriais bendradarbiaujantys žmonės ir pavieniui, ir kolektyviai savo gyvenimą daro prasmingą
Cooper ir kt. (2007)	Kultūra formuoja žmogaus suvokimą ir pasaulėžiūrą, kalbą, tapatybę, elgseną .
<i>Visuotinė lietuvių enciklopedija</i> (2007)	Kultūra yra žmogaus santykis su savimi, visuomene ir aplinka, apimantis individo ir visuomenės savivoką, tapatybę, gyvenimo būdą, kosmologines ir ontologines pasaulio vizijas, mąstymą, kūrybą, vaizduotės, proto ir sielos ugdymą.
Bagdonavičius (2007)	Kultūra – žmogaus kuriama vertybių ir normų sistema, padedanti jam pažinti bei įprasminti tikrovę.
Aleknaitė-Bieliauskienė (2008)	Kultūra vadinama pagrindiniu žmogaus gyvenimą lengvinančiu veiksmu, vertybių sistema, aprėpiančia visa, kas žmogaus sukuriami tiek materialioje, tiek dvasinėje sferose. Kultūra yra žmogaus gyvenimo visuomenėje būdą įvardijanti ir formuojanti sfera, kokybinis jos matmuo, persmelkiantis buitį, kūrybiškumo pasireiškimą, savasties įprasminimą veikloje, politiką bei ekonomiką, ugdymą, meninę raišką, pačias įvairiausias žmogaus veikimo sferas.
Fuchs (2008)	Kultūrą įpratome laikyti viena iš žmogaus ir visuomenės raiškos sferų, šalia kitų – ekonomikos, politikos, verslo, teisės, prekybos, technologijų ir pan. Tikrai dėl kultūros mes ir esame žmonės – protingos ir dvasingos esybės, pažįstančios ir įvaldančios pasaulį, jį sąmoningai keičiančios, nuolat besiskverbiančios į būties slėpinių gelmes, nuolat kuriančios save, besistengiančios rūpintis ne tik savimi, bet ir savo artimaisiais.
McBride (2011)	Kultūra pabrėžia humanizmą bei elgesį ir ekspresiją.
<i>Tarptautinių žodžių žodynas</i> (2011)	Kultūra – tam tikras žmogaus ir visuomenės veiklos produktas, kurio funkcionavimas leidžia kurti, panaudoti ir perteikti materialines ir dvasines vertybes.

Kultūros ir visuomenės sampratos yra glaudžiai susijusios. Kultūra suponuoja visuomenę. Kultūra gali egzistuoti tik tuo atveju, jei egzistuoja visuomenė. Visuomenė sociologiniu požiūriu yra socialinės struktūros elementų visuma, nusakoma keturiais požymiais, iš kurių vienas - tai žmonių grupė, *turinti bendrą kultūrą* (Kroeber, 1992).

Ilgai gyvavęs skirtumas tarp „kultūros“, kaip aukštosios kultūros artefaktų (arba meno), ir „kultūros“, kaip gyvenimo būdo ir žmogiškojo elgesio konteksto, tampa nebesvarbus, nes visa „kultūra“ virsta socialiniu artefaktu – mediatoriumi (tarpininku) ir yra medijuojama komunikacijoje (Žilinskaitė ir Černevičiūtė, 2009).

Komunikacinis kultūros kontekstas reikšmingas apibūdinant sociokultūrinės kompetencijas, nes jis yra socialinių santykių visuomenėje sistema. Terminu „kultūra“ nusakomi integruoti žmogaus elgesio modeliai, kurie pasireiškia per mintis, komunikaciją, veiksmus, priemones, papročius, tikėjimą, vertybes. Žodžiu „kompetencija“ nusakomas gebėjimas funkcionuoti tam tikru būdu. Kultūra suteikia visuomenei vertybinį pamatą, sudarydama terpę visuomenėje skleisti kiekvieno asmens savasčia. Kultūrinė kompetencija apibrėžiama kaip konkretaus elgesio, požiūrių ir tvarkų rinkinys, sudarantis sistemą ir įgalinantis šią sistemą efektyviai veikti tarpkultūrinėse situacijose (Kroeber, 1992).

2 lentelė. Kultūrinės kompetencijos sampratos aspektai įvairių mokslų kontekstuose (pagal Suh, 2004)

Mokslas	Kultūrinės kompetencijos samprata	Autoriai
Medicina	Tikslingų santykių su skirtingos etninės kilmės pacientais įvaldymas.	Pumariega ir kt., 1992; Garrison, 1995; Saha ir kt., 2000; Helman, 2000; Barzansky, 2001
	Procesas, reikalaujantis iš asmenų ir sveikatos priežiūros sistemų kurti ir plėsti savo gebėjimą būti jautriems ir gerbti kultūrų įvairovę.	American Medical Association, 1999; Carrillo ir kt., 1999
Psichologija	Tinkamas tarpasmeninis bendravimas ir santykiai tarp psichologų ir etniškai skirtingų pacientų	Sue ir Zane, 1987; Sue, 1998 ir kt.; Sue, 1999
	Kultūriškai kompetentingas psichologas turi būti įvaldęs įvairių kultūrų žinias, tarpkultūrinio bendravimo įgūdžius ir tinkamą požiūrį, būtiną veiksmingai veiklai su įvairių kultūrų gyventojais.	Sue ir Zane, 1987; Mio, 1989; D'Andrea ir kt. 1995; Parker ir kt.; 1986; Williams ir Becker, 1994; Pope ir Reynolds, 1997; Williams, 1997 ir kt.; Sue, 1998; Gibbs, 2003
Edukologija	Kultūrinių skirtumų žinios ir priėmimas, informuotumas apie paties mokytojo turimas kultūrinės vertybes, žinios apie mokinių kultūrą ir gebėjimas pritaikyti praktinius įgūdžius pagal mokinių kultūrinį kontekstą.	Sowers-Hoag ir Sandau; 1996; Grant ir Haynes, 1995
	Dinamiškas augimo procesas per nuolatinį savęs vertinimo, žinių ir įgūdžių ugdymąsi, stiprinant mokinių kultūrinius gebėjimus.	Sowers-Hoag ir Sandau-Beckler, 1996
Socialinis darbas	Gebėjimas atlikti profesionalų darbą taip, kad būtų nuosekliai patenkinti skirtingų kultūrų asmenų lūkesčiai.	Green, 1982
	Socialinio darbo praktikoje svarbiausios kultūrinės kompetencijos dedamosios yra kultūrinis sąmoningumas ir suvokimas, kultūros žinios, tinkami įgūdžiai ir požiūriai ar vertybės.	Stevenson ir kt., 1992; Chau, 1992; Dana, 1992; Manoleas, 1994; Ronnau, 1994; Grant ir Haynes, 1995; Krajewski-Jaime ir kt., 1996; Haynes, 1995; Boyle ir Springer, 2001 ; Leung ir kt., 2005

Įvairūs autoriai pažymi skirtingus kultūrinės kompetencijos aspektus, tačiau visi akcentuoja (žr. 2 lentelę):

- kultūrinės žinios,
- tarpkultūrinio bendravimo įgūdžius,
- kultūrinį sąmoningumą,
- kultūrinį jautrumą,
- teigiamą požiūrį.

Kultūrinės žinios reiškia susipažinimą su pasirinktos (tam tikros) kultūros ypatumais, istorija, vertybėmis, įsitikinimais, etninių grupių elgsena (Adams, 1995).

Tarpkultūrinio bendravimo įgūdžiai siejami su gebėjimu interpretuoti ir sieti (apibūdinti asmenį, interpretuoti kitos kultūros įvykius ir dokumentus, paaiškinti ir susieti su savo kultūros įvykiais ir dokumentais), atrasti ir sąveikauti (įgyti naujų žinių apie kultūrą ir kultūrinę praktiką; taikyti įgytas žinias, nuostatas ir įgūdžius; atpažinti reikšmingas kultūrinę nuorodas; nustatyti verbalinių ir neverbalinių procesų panašumus ir skirtumus bei tinkamai juos panaudoti) (Byram, 1997; Mažeikienė ir Virgailaitė-Mečkauskaitė, 2007). Šie įgūdžiai, pasak Stone (2006), pastebimi individo elgesyje, kai jis sugeba vidinius požymius realizuoti praktiškai.

Kultūrinis sąmoningumas ugdo jautrumą ir supratingumą kitų etninių grupių atžvilgiu. Tai siejama su vidiniais pasikeitimais kalbant apie nuostatas ir vertybes. Kultūrinis sąmoningumas turi būti papildytas (neatsiejamas nuo) kultūrinėmis žiniomis (Adams, 1995). Kultūrinis sąmoningumas ir kultūrinis jautrumas ugdomas kartu su atvirumu ir lankstumu savybėmis, kurias žmonės kuria atsižvelgdami į kitus.

Kultūrinis jautrumas – suvokimas, kad kultūriniai skirtumai, taip pat kaip ir panašumai, egzistuoja be jiems priskirtų reikšmių (vertybių), t.y. geri ar blogi, teisingi ar neteisingi, kultūriniai skirtumai (Adams, 1995), kurie lemia asmens emocinį ir kultūrinį kompetentingumą.

Penki pagrindiniai elementai pagal FAST² ir CAICS³ projektą, kurie prisideda prie gebėjimo tapti kultūriškai kompetentingam:

- įvairovės vertinimas;
- gebėjimas save vertinti;
- sąmoningumas kitų kultūrų atžvilgiu;
- institucionalizuotos kultūrinės žinios;
- plėtojamas supratimas apie kultūrinę įvairovę ir kultūrinius skirtumus.

²Naujojo Džersio ugdymo sistemos projektas, „Šeimos ir mokykla kartu“. Eng. Families and Schools Together (FAST) 2009

³Naujojo Džersio ugdymo sistemos projektas, „Bendruomeninis požiūris į vaikų sėkmės gerinimą“. Eng. Community approach improving child's success (CAICS) 2009.

Kultūrinių kompetencijų samprata apibrėžiama ir Lietuvos švietimo dokumentuose. Vidurinio ugdymo bendrųjų programų 10 priede *Vidurinio ugdymo bendrųjų programos: bendrųjų kompetencijų ugdymas* (2010) nurodoma, kad kultūrinės kompetencijos ugdymo tikslas – išugdyti sąmoningą kultūros puoselėtoją ir kūrybingą kultūros procesų dalyvį. Ugdant kultūrinę kompetenciją, siekiama, kad mokiniai:

- suprastų tautos, šalies, Europos ir pasaulio kultūros prasmę, vertę ir sąsajas;
- orientuotųsi kultūrinėje erdvėje (būtų susipažinę su svarbiausiais kultūros paveldo ir etninės kultūros objektais, kultūros reiškinais, kultūros kūrėjais, kultūriniais skirtumais ir panašumais) ir suprastų šiuolaikinės kultūros raidos tendencijas;
- suprastų atsakingo, kūrybiško požiūrio į kultūrą svarbą ir aktyviai kūrybingai dalyvautų kultūrinėje veikloje;
- būtų išsiugdę estetinį skonį ir kritiškai vertintų stereotipus;
- išmąnytų etiketą;
- suprastų kūrybinių industrijų svarbą ekonomikai;
- gebėtų pagarbiai ir tolerantiškai bendrauti su kitų kultūrų atstovais ir spręsti tarpkultūrinio bendravimo problemas.

Vaikų ir jaunimo kultūrinio ugdymo koncepcijoje (2008) teigiama, kad kultūrinė kompetencija – tai asmens gebėjimas suvokti ir vertinti kultūrinės realijas, dalyvauti kultūriniame gyvenime, puoselėti ir plėtoti kultūrinį paveldą, gebėjimas suvokti ir vertinti įvairias kultūros formas ir reiškinius.

Kultūrinė kompetencija gali būti susijusi su organizacinės komunikacijos požiūriu įvairove, įvairialype kultūra. Tam, kad asmuo ar organizacija galėtų būti laikomi kultūriškai kompetentingi, *kultūrinė skirtybė* turi būti vyraujanti ir vertinama. *Skirtybės* terminas vystėsi siekiant įtraukti sąvokas, akcentuojančias organizacinę kultūrą ir galios, struktūros bei komunikacijos susikirtimus, kur kiekviena iš jų gali prisidėti prie veiklos iniciatyvų arba būti potencialus trukdis (McManus ir Beckler, 1996). Kultūrinės kompetencijos požiūriu, skirtybės skatina neatstovaujamų, nedominuojančių grupių ir organizacijų įtraukimo procesą, tuo siekiama, kad į jas būtų atkreiptas dėmesys (Orbe ir Spellers, 2005), tačiau Von Bergen ir kt. (2002) teigia, kad dominuojančios grupės turi būti įtraukiamos į procesą, nes „mes prieš juos“ mentalitetui įsitvirtinus organizacijoje, bus naikinamos bet kokios iniciatyvos ir mažinamas jų veiksmingumas.

Atrodo, kad kai kuriems asmenims kultūrinė kompetencija yra įgimta, tačiau dauguma turi įdėti daug pastangų jai plėtoti. Tai reiškia mūsų subtilybių ir prietarų nagrinėjimą, tarpkultūrinių įgūdžių plėtojimą, sektinų pavyzdžių ieškojimą ir dažnesnį bendravimą su kultūrinę

kompetenciją turinčiais žmonėmis. Sistemingo funkcionavimo rinkinys, požiūriai ir veiklos kryptys, kurie sudaro sistemą ir įgalina tą sistemą veikti tarpkultūrinėje erdvėje, ir yra kultūrinės kompetencijos pagrindinis tikslas (Beach ir kt., 2005).

Kultūrinei kompetencijai plėtoti reikalingas apibrėžtas vertybių ir principų rinkinys, kuris įgalina organizaciją ar individą efektyviai veikti tarpkultūrinėje erdvėje. Kultūrinė kompetencija vystosi visą laiką, įgyjant kultūrinių žinių, suvokiant, kada kultūriniai papročiai, įsitikinimai ir veiksmai yra demonstruojami. Jautrumas šiai elgsenai įvyksta sąmoningai, kai žmogus tikslingai naudoja kultūriškai pagrįstus metodus, susijusius su darbo aplinka ir paslaugų teikimu.

1.2. Socialinės kompetencijos samprata

Gyvendami žmonės sąveikauja tarpusavyje. Šios sąveikos gali būti susijusios giminystės ryšiais, draugyste, bendradarbiavimu ar netiesioginiais kontaktais, kurie pasitaiko atsitiktinai susitikus kokioje nors aplinkoje. Gebėjimas sąveikauti su kitais ir turėti tam kompetenciją yra traktuojamas kaip vienas iš svarbiausių įgūdžių. Sąveikaujant su aplinkiniais žmonių patirtis tampa turtingesnė. Sugebėjimą valdyti ir prisidėti prie socialinės sąveikos išreiškia *socialinė kompetencija*. Europos Komisija identifikavo socialinę kompetenciją kaip vieną iš lyginamųjų rodiklių, kurie yra nukreipti siekiant pagerinti klestėjimą ir gerovę Europos Sąjungos valstybėse (*Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija*, 2006).

Socialinė kompetencija yra dažnai tirtas, tačiau sudėtingas konstruktas, kuris išlieka kaip pagrindinis, sveiko ir teigiamo funkcionavimo per visą gyvenimo trukmę požymis. Į socialinę kompetenciją yra žvelgiama kaip į daugialypį konstrukta, įtraukiantį socialinį įsitvirtinimą, sąveikų dažnumą, teigiamą savivoką, socialinius pažinimo įgūdžius, bendravimą su bendraamžiais ir dar daug kitų komponentų, kurie sieja skirtingų autorių socialinės kompetencijos sąvokos aiškinimą (Rose-Krasnor, 1997; Rydell ir kt., 1997; Henricsson ir Rydell, 2006; Fagan, 2011; Altay ir Gure, 2012; Vahedi ir kt., 2012). Mokslininkų darbuose pabrėžiama:

- socialinė kompetencija apima įvairias savybes ir požymius, pavyzdžiui, pozityvų savęs vaizdą, socialinius sprendimus, sąveikų dažnį, socialinius pažinimo įgūdžius, populiarumą tarp bendraamžių;
- tai yra gebėjimas suderinti savo poreikius socialinėse situacijose bei palaikyti teigiamus santykius su kitais;
- pagrindinis socialinės kompetencijos aspektas ir vienas iš socialinės kompetencijos elgesio rodiklių yra prosocialus elgesys (pavyzdžiui, noras padėti, dalintis, bendradarbiauti, socialinė iniciatyva, gebėjimas reaguoti į kitų socialines iniciatyvas ir savo iniciatyvos rodymas), kuris apibrėžiamas kaip savanoriška veikla siekiant padėti kitiems;

- socialinė kompetencija apima elgesį, kuris skatina socialiai teigiamas sąveikas bei socialinę iniciatyvą, t.y. inicijuoja bendravimą socialinėse situacijose;

- socialinei kompetencijai būdingas bendradarbiavimas, atsakingas elgesys ir pagarbus bendravimas;

- socialinė kompetencija yra gebėjimas užmegzti ryšius ir palaikyti tvirtus santykius;

- socialinė kompetencija yra neutralus įgūdžių ir komunikacijos, motyvacijos ir psichikos galios derinys (ši kompetencija gali būti sukuriama tik veikiant pagal loginę trijų etapų seką: savęs pažinimo, savikontrolės ir išorinės kontrolės);

- esminiai socialinės kompetencijos bruožai: pasitikėjimas savimi, komunikabilumas, gebėjimas lanksčiai ir adekvačiai reaguoti į problemas ir gebėti jas spręsti.

Socialinės kompetencijos sąvoka yra socialinių tyrėjų intereso laukas, nes yra susijusi su gebėjimu prisitaikyti šeimoje, mokykloje, darbe ar visuomenėje plačiaja prasme. Prisitaikymas senatvėje reikalauja labiau kontekstualizuojančio specifinio apibrėžimo, nes tampa svarbu akcentuoti, kaip fokusuotis į konkrečius socialinės kompetencijos aspektus, tokius kaip empatija, savikontrolė, pasitikėjimas, pagarba kitiems žmonėms, dalyvavimas visuomeninėje veikloje. Atliekami socialinės kompetencijos tyrimai sulaukė daug dėmesio iš politikos formuotojų ir įvairių sričių socialinių tyrėjų iš dalies dėl to, kad padidėjo susirūpinimas dėl socialinių kompetencijų stokos šiuolaikinėje visuomenėje (Putnam, 2000).

Socialinė kompetencija susidaro iš sąsajų tarp individualių charakteristikų, socialinių poreikių ir situacinių charakteristikų (Putnam, 2000). Ji turi būti suprasta kaip reliatyvistinė, nes labai skirtinga kompetencija būtina ir vertinama skirtinguose kontekstuose. Elgsena, kuri funkcionuoja viename kontekste, gali disfunkcionuoti ar būti probleminė kitame. Tai reiškia, kad socialinė kompetencija siejama su kultūrinėmis vertybėmis. Šios vertybės yra kintamos. Įmanoma, kad yra ryšys tarp socialinės kompetencijos ir kitų ilgalaikių asmens savybių ar genetinių faktorių, formuojančių socialines sąveikas. Tačiau vis dar socialinės kompetencijos ir genetinių veiksnių asociacijos yra per menkos (Mak ir Barker, 2004). Nėra žinoma, ar yra kažkokių bazių, fizinių ar psichologinių poreikių, kurie turėtų būti patenkinti, kad socialinė kompetencija galėtų vystytis. Daugumoje socialinės kompetencijos apibrėžimų pabrėžiamas *socialinių įgūdžių turėjimas ir pritaikymas, sėkmingos socialinės sąveikos ir socialinių santykių palaikymas* (Vickerstaff ir kt. 2007).

Socialinė kompetencija yra būdas, kaip bendraujama (Mak ir Barker, 2004). Tačiau socialinė kompetencija, kaip tokia, išlieka neaiškus konceptas mokslo darbuose, kuriuose kalbama apie vystymąsi, ypač bendraamžių sąveikos lauke. Socialinė kompetencija yra gebėjimas pasiekti asmeninių tikslų socialinėje sąveikoje ir tuo pat metu palaikyti teigiamus santykius su kitais skirtingose situacijose (Rubin ir Rose-Krasnor, 1992). Apibrėždami socialinę

kompetenciją kai kurie tyrėjai daugiau dėmesio skiria sąvokoms, pabrėžiančioms santykius, kiti – *įgūdžius* ir *rezultatus*. Tačiau dažniausiai įvairias socialinės kompetencijos apibrėžtis bendrina sąveikų veiksmingumas bei gebėjimas vadovautis elgesio normomis, tinkamomis konkrečiu atveju ir konkrečioje situacijoje (pvz., socialinė kompetencija – gebėjimas naudotis aplinkos ir asmeniniais resursais siekiant gerų vystymosi rezultatų (Waters ir Sroufe, 1983). Socialinė kompetencija gali būti apibrėžiama kaip įgalinanti individus gyventi kartu pasaulyje (Arendt, 1958) ir apimanti tarpasmeninius, tarpkultūrinius, socialinius ir pilietinius gebėjimus. Be tokios plačios apibrėžties šią kompetenciją sunku apibūdinti, nes įgūdžiai ir elgsena, kurių reikia norint gyventi pasaulyje kartu ir įgyvendinti socialinius uždavinius ir rezultatus, skiriasi priklausomai nuo amžiaus ir konkrečių situacijų poreikio. Nors skirtingų kultūrų socialinė elgsena vertinama skirtingai, daugelyje visuomenių pageidautina, kad tarp asmenų būtų kuriami teigiami socialiniai santykiai, susilaikoma nuo žalos kitiems darymo ir kitokio neigiamo elgesio, dėl kurio gali būti negatyvių pasekmių. Ši kompetencija įgalina integruoti mąstymą, jausmus ir elgseną siekiant sėkmingai įveikti socialines užduotis įvairiuose kultūrinuose kontekstuose (Fagan, 2011). Elgsena, kuri yra nepriimtina ir gali būti vertinama kaip probleminė vienoje situacijoje, kitoje funkcionuos ir bus priimtina. Socialinės kompetencijos turinys kinta laikui bėgant ir tai, žinoma, priklauso nuo socialinio sąmoningumo, socialinių įgūdžių ir pasitikėjimo savimi plėtros, ir pan. Pavyzdžiui, vaikai žaisdami tarpusavyje išmoksta ne tik žaidimo taisyklių, bet ir būti kantrūs, valdyti savo temperamentą, dalintis, būti draugiški. Vėliau jie turi išsiugdyti labiau integruotas savikontrolės formas, kuriomis vadovausis siekdami pritapti (Waters ir Sroufe, 1983; Saarni, 2000). Socialinė kompetencija gali būti „sukuriama“ tik veikiant pagal loginę trijų etapų seką (Rubin ir Rose-Krasnor, 1992):

- savęs pažinimo;
- savikontrolės;
- išorinės kontrolės.

Akivaizdu, kad viena iš socialinės kompetencijos sudedamųjų dalių yra savireguliacija, reiškianti sugebėjimą kontroliuoti impulsus, atidėti pasitenkinimą, atsisipirti pagundai ir bendraamžių spaudimui, reflektuoti jausmus ir stebėti save (Kostelnik ir kt., 2002). Tyrimai rodo, kad savireguliacija turi didelės įtakos tolimesniam socialinės kompetencijos ugdymui (-si) (Denham ir kt., 2003). Socialinė kompetencija taip pat apima supratimą apie kitų asmenų poreikius ir jausmus, pripažįstant kitų savitas idėjas ir poreikius, problemų sprendimą, bendradarbiavimą ir gebėjimą derėtis, perteikti emocijas, aiškiai „skaityti“ socialines situacijas, koreguoti savo elgesį, siekiant prisitaikyti prie aplinkinių, išlaikyti draugystę (Kostelnik ir kt., 2002; Odom ir kt., 2002). Pozityvus savęs vertinimas yra interpersonalinė socialinės kompetencijos kategorija, kuri apima suvokimą apie kompetencijas, asmenines galias ir

savivertės jausmą (Kostelnik ir kt., 2002). Žmonės, kurie teigiamai vertina save, užmegs pozityvius tarpasmeninius santykius ir dalinsis savo sėkme su kitais (Walsh, 1994).

Socialinė kompetencija pasireiškia įgūdžiais, būtinais siekiant socialinio pripažinimo. Šiame kontekste yra svarbūs tokie socialinės kompetencijos aspektai:

- bendravimas su bendraamžiais, kuris apima priėmimo į draugų kompaniją ir atmetimo iš jos reakcijas tarp bendraamžių;
- savęs suvokimas gali labai skirtis nuo to, kaip žmogus suvokia save iš esmės ir kaip suvokia save kaip besimokantį asmenį bei vertina akademinės žinias;
- socialiniai įgūdžiai yra skirti bendravimui ir bendradarbiavimo iniciavimui;
- neteisingos socialinės interpretacijos sąlygoja netinkamą asmenų elgesį;
- socialiai save nuvertinantis asmuo bet kokį savo pasiekimą priskiria kito nuopelnams arba netikėtumui (Martin ir Vaughn, 2007).

Socialinės kompetencijos apima ne tik asmens socialinius įgūdžius, bet ir žinias, padedančias veiksmingai susidoroti su gyvenimo iššūkiais (Leffert ir kt. 1997). Didžiąja dalimi socialinė kompetencija yra sudėtinių įgūdžių ar procedūrų rinkinys. Tai gali būti socialinių užuominų suvokimas, jų interpretavimas, numatomos elgesio pasekmės, veiksmingų sprendimų generavimas, socialinių sprendimų pertransliavimas į veiksmingą socialinę elgseną. Socialinė kompetencija vystosi žmogui siekiant veiksmingai priimti gyvenimo iššūkius ir galimybes (Leffert ir kt., 1997). Svarbios yra tokios kompetencijos (Kostelnik ir kt., 2002):

- socialinių vertybių priėmimas;
- asmens tapatybės vystymasis;
- mokėjimas elgtis pagal socialinius lūkesčius;
- planavimas;
- sprendimų priėmimas;
- kultūrinių kompetencijų vystymas.

Vadinasi, socialinė kompetencija įgalina asmenis ugdytis problemų sprendimo gebėjimus, apimančius socialinius įgūdžius (pažinimo, kitų žmonių poreikių ir jausmų supratimo, pradedant kontaktais ir teigiamų santykių palaikymu); socialines vertybes (sąžiningumą, atsakingumą, empatiją, kuklumą ir t.t.; žinias apie bendravimo įgūdžių ir elgsenos reguliavimą (Vaitkienė ir Kiliuvienė, 2010). Kiekviena iš šių kompetencijų gali būti apibūdinama atskirai, taip išsiaiškinant, kokia yra socialinės kompetencijos ugdymo paskirtis ir kaip ji ugdoma.

Socialinių vertybių priėmimas – gebėjimas adaptuoti socialines vertybes kaip socialinio elgesio standartą vertinant socialinę sąveiką, tikslus, priemones, idėjas, jausmus ir numatomą elgesį.

Asmens tapatybės vystymasis priklauso nuo asmens gebėjimo suvokti savo narystę tam tikroje socialinėje grupėje ir adaptuotis socialinėje aplinkoje įgyvendinant užsibrėžtus asmeninius tikslus ir siekiant saviraiškos.

Mokėjimas elgtis pagal socialinius lūkesčius sovokiamas kaip asmens gebėjimas inicijuoti ir palaikyti teigiamus socialinius ryšius, pelnyti socialinės grupės pasitikėjimą ir tarpti toje socialinėje grupėje laikantis tam tikrų etikos normų it taisyklių, neprarandant individualumo.

Planavimas ir sprendimų priėmimas konceptualizuojant socialinę kompetenciją reiškiasi kaip asmens gebėjimas orientuotis socialinėje erdvėje valdant laiko, žmogiškuosius ir finansinius išteklius bei veiksmingai juos panaudojant socialinei gerovei kurti bei iškilusioms problemoms spręsti.

Kultūrinių kompetencijų vystymasis, kalbant apie socialinę kompetenciją, remiasi kultūriniu jautrumu tiems, kurie stokoja socialinio teisingumo, yra užguiti ir atstumti visuomenės bei diskriminuojami (Kostelnik ir kt., 2002).

Taigi, socialinė kompetencija reiškia kitų poreikių ir jausmų supratimą, pripažįstant kitų asmenų savitas idėjas ir poreikius, problemų sprendimą, bendradarbiavimą ir gebėjimą derėtis, perteikti emocijas, aiškiai „skaityti“ socialines situacijas, koreguoti elgesį, siekiant prisitaikyti prie skirtingų socialinių situacijų, inicijuoti ir išlaikyti draugystę (Kostelnik ir kt., 2002; Odom ir kt., 2002).

Skirtingose disciplinose vis kitaip konceptualizuojama socialinė kompetencija, nėra vieningo jos apibrėžimo.

Psichologijoje socialinė kompetencija yra apibrėžiama kaip asmeniniai bruožai (Sarason, 1981), tokie kaip empatija, tolerancija, sąžinė, gebėjimas bendradarbiauti; kaip dinaminis konstruotas, apimantis gebėjimą prisitaikyti ir sąveikauti tam tikromis socialinėmis sąlygomis (Tajfel, 1981); kaip žmonių tikėjimas savo veiksmingumu (Bandura, 1997), kaip socialinis (Gardner, 1999) ar net emocinis intelektas (Goleman, 1995).

Pedagogikoje socialinė kompetencija apibūdinama kaip visą gyvenimą trunkantis tarpkultūrinis ir socialinis ugdymas (-is).

Ekonomikoje ši sąvoka naudojama siekiant apibrėžti „minkštuosius“ (*soft skills* – anglų k.) gebėjimus, tokius kaip lankstumas, darbas komandoje, kolegų ir klientų motyvavimas.

Tačiau vis dar labai mažai žinoma apie socialinės kompetencijos svarbą sveikatos gerovės, socialinių – ekonominių pasiekimų ir socialinės integracijos srityse.

Socialinę kompetenciją išsiugdęs asmuo, vadovaudamasis žiniomis ir patirtimi, mąstymu ir jausmais, geba kontroliuoti emocijas ir savo elgseną priklausomai nuo konteksto. Kalbant apie profesinį mokymą, šios užduotys reiškia sėkmingą mokymo programos eigą, lanksčiai

pritaikomus įgūdžius, orientuojantis į besimokančiųjų poreikius ir įgūdžių perimamumą (Mak ir Barker, 2004).

Žmogaus socialinė kompetencija realizuojasi tik bendraujant su kitais, įsijungiant į diskusijas su įvairaus amžiaus asmenimis, plėtojant bendradarbiavimo formas. Socialinė kompetencija reiškia sugebėjimą valdyti ir prisidėti prie socialinės sąveikos (Rubin ir Rose-Krasnor, 1992). Ji suprantama kaip gebėjimas pasiekti asmeninių tikslų socialinėje sąveikoje ir tuo pat metu palaikyti teigiamus santykius su kitais asmenimis skirtingose situacijose (Fagan, 2011).

Esminis mokytojų vaidmuo, stiprinant socialinę kompetenciją, yra konstruktyviai pertransliuotos žinios, padedančios mokiniams suvokti savo jausmus ir mokėti juos kontroliuoti. Humanistinio ugdymo šalininkai socialinėje kompetencijoje akcentuoja empatiškumą, nuoširdų norą ir sugebėjimą padėti kitiems. Profesiniame mokyme ypač svarbu, kad mokytojai, siekdami ugdyti mokinių socialinę kompetenciją, orientuotųsi į jų turimą socialinę patirtį, sociokultūrinį pagrindą ir aktyvintų juos mokymo(si) procese, naudodami mokiniams priimtinausius būdus ir strategijas, skatindami ir nuolat praktikuodami socialinius įgūdžius tarpasmeninėse sąveikose, kad mokinys juos internalizuotų ir tokiu būdu didintų savo socialinę kompetenciją.

Mokinių socialinės kompetencijos atspindi ne tik formaliuosius mokinio pasiekimus, bet ir jo socialinius gebėjimus, sąveikos formas su aplinkos objektais ir žmonėmis (Juodaitytė, 2002). Mokinys, įgydamas socialinių kompetencijų ir nuolat jas plėtodamas, tampa ne tik ugdymo objektas, bet ir visavertis socialinis subjektas. Remiantis tokiu teiginiu galima daryti prielaidą, kad socialinė kompetencija nusako socialinio elgesio efektyvumo laipsnį; visuomeninio gyvenimo reikalavimų įveikimas priklauso nuo socialinės kompetencijos, kaip asmenybės sistemos dalies, ugdymo. Tačiau, nepaisant jų svarbos, socialinės kompetencijos retai ugdomos sistemingai.

Kitame skyrelyje bus plačiau apžvelgiamas sociokultūrinių kompetencijų kontekstas bei modeliuojama jų samprata.

1.3. Sociokultūrinių kompetencijų sampratos modeliavimas

Sociokultūrinės kompetencijos samprata daugeliu aspektų yra nauja, dar tik įeinanti į vartoseną moksliniame ir praktiniame (švietimo, profesinio mokymo ir žmonių išteklių valdymo) diskursuose. Tai lemia „nenuisistovėjusį“ šios sampratos apibrėžtumą ir tam tikrą įvairovę.

Sociokultūriniai kompetencijų aspektai geriausiai atsiskleidžia išsamiose ir holistinėse kompetencijos sampratos, kurios yra būdingos kontinentinės Europos šalims, ypač Vokietijai ir

Prancūzijai (Gedvilienė ir kt. 2013). Šiuo metu dominuoja trys pagrindiniai konceptualūs požiūriai į kompetencijas (Le Deist ir Winterton 2005):

- bihevioristinis požiūris, kuris yra labiau būdingas amerikietiškajai kompetencijos sampratai;
- funkcinis požiūris yra būdingesnis britiškajai kompetencijos sampratai;
- holistinis požiūris – vokiškajai kompetencijos sampratai.

Bihevioristinis ir funkcinis požiūriai į kompetencijas akcentuoja glaudžias sąsajas tarp tam tikrų veiklai reikalingų žinių, gebėjimų ir įgūdžių įgijimo ir jų pritaikymo sprendžiant veiklos užduotis. Bihevioristinis požiūris į kompetencijas akcentuoja žmogaus elgsenos vaidmenį pagrindžiant kompetencijas, o funkcinis požiūris kompetencijas traktuoja kaip tam tikrus žinių ir gebėjimų darinius, išvedamus iš veiklos funkcijų turinio. Bihevioristinė ir funkcinė kompetencijų sampratos neįvertina asmenybinio ir vertybinio kompetencijos aspektų, todėl vadovaujantis tokiomis kompetencijų sampratomis negalima apibrėžti ir suprasti sociokultūrinių kompetencijų.

Mokslininkai siekia palyginti konceptualius požiūrius į kompetencijas (Le Deist ir Winterton, 2005) ir skiria holistinį profesinio kompetentingumo modelį, kurį sudaro penki tarpusavyje susiję kompetencijų tipai:

- kognityvinės (pažintinės) kompetencijos- teorija ir konceptai, taip pat neformalios žinios įgytos per patirtį);
- funkcinės kompetencijos (įgūdžiai)- gebėjimas atlikti tam tikrus dalykus dirbant konkrečioje profesinėje srityje;
- asmeninės kompetencijos (elgsena)- santykinai ilgalaikė asmens charakteristika susijusi su gebėjimui veiksmingai atlikti darbą;
- etinės, arba vertybinės, kompetencijos- tinkamų asmeninių ir profesinių vertybių turėjimas;
- metakompetencijos- gebėjimas susitaikyti su neapibrėžtumu, taip pat su mokymusi ir refleksija.

Šiuos sociokultūrinių kompetencijų tipus apibrėžia keturios dimensijos:

- konceptuali dimensija, apimanti naujų idėjų kūrimą ir konceptualizavimą;
- operacinė dimensija, kuri išreiškia veiklą ir įveiklinimą atliekant konkrečius uždavinius ir užduotis;
- profesinė dimensija, apimanti profesinės veiklos lauką;
- asmeninė dimensija, išreiškianti asmens saviraišką (3 lentelė).

3 lentelė. Holistinė sociokultūrinių kompetencijų tipologija (pagal Le Deist ir Winterton, 2005)

	Profesinė dimensija	Asmeninė dimensija
Konceptuali dimensija	Pažintinės kompetencijos	Metakompetencijos
Operacinė dimensija	Funkcinės kompetencijos	Socialinės kompetencijos

Remiantis šia tipologija, sociokultūrinės kompetencijos daugiausiai reiškiasi operacinės ir asmeninės dimensijos sankirtoje ir pateiktoje tipologijoje labiausiai atitinka socialines kompetencijas (Tūtlys ir kt., 2014). Tačiau sociokultūrinėms kompetencijoms taip pat yra būdingas tam tikrų naujų idėjų kūrimas ir konceptualizavimas (konceptuali dimensija) ir kai kurie sociokultūrinių kompetencijų elementai gali būti reikšmingi metakompetencijai ugdyti, pavyzdžiui, gebėjimas suprasti įvairias kultūrinės normas ir vertybes ir jas integruoti tampa vis reikšmingesnis multikultūrinėse visuomenėse.

Įvairios sociokultūrinės kompetencijos teorijos dažniausiai atskleidžia kultūros ir kalbos priklausomybę. Kiekviena iš teorijų sociokultūrinės kompetencijos aiškintojams yra vertingos ir pedagoginiu požiūriu. 4 lentelėje pateikiama keletas sociokultūrinės kompetencijos apibrėžčių:

4 lentelė. Sociokultūrinės kompetencijos sampratų įvairovė (sudaryta autorės)

<i>Sociokultūrinės kompetencijos samprata</i>	<i>Autorius</i>
Sociokultūrinis požiūris į mokymąsi ir vystymąsi remiasi koncepcija, kad žmogaus veikla vyksta kultūros kontekstuose, tarpininkaujant kalbos ir kitų simbolių sistemoms, ir gali būti geriausiai suprantama, kai tiriama jos istorinė raida.	Žuków-Goldring ir Ferko (1994)
Sociokultūrinė kompetencija išreiškia kultūrinių normų, vertybių ir įsitikinimų poreikį tinkamai kalbos vartosenai.	Sook Lee (2000)
Sociokultūrinė kompetencija – mokinio gebėjimas pasiekti tinkamą tarpkultūrinę (cross-cultural) komunikaciją.	Sut (2003)
Sociokultūrinė kompetencija – kalbinės, nacionalinės kultūros žinios, elgesio normų suvokimas.	Nikitenko (2005)
Sociokultūrinė kompetencija – gebėjimas įžvelgti tarpkultūrinę bendrystę, kritiškai ir analitiškai suvokiant savąją kultūrą.	Vegas Puente (2006)
Sociokultūrinė kompetencija – gebėjimas tinkamai elgtis specifinėse situacijose, pasirenkant tinkamą socialinio etiketo formą, suvokiant verbalinę ir neverbalinę komunikacijas.	Yezhitskaya (2011)

Taigi *sėkmingos socialinės sąveikos ir socialinių santykių palaikymas* yra ir sociokultūrinės kompetencijos elementai. Sociokultūrinė kompetencija yra asmens žinių, gebėjimų, nuostatų, įsitikinimų ir vertybių visuma, apimanti pagrindines visuomenės

bendravimo normas, žmonių tarpusavio santykius, kalbą, kultūrą, papročius, tradicijas ir daugelį kitų kasdienių žmogaus gyvenimo aspektų (Stanionis ir Kiliuvienė, 2011).

Komunikacinės kompetencijos apima lingvistinę, *sociokultūrinę*, sociolingvistinę, diskurso, socialinę ir strateginę kompetencijas (*Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir Bendrojo išsilavinimo standartai*, 2002). Sociokultūrinė kompetencija suvokiama kaip *visuomenės kultūros plačiąja prasme, bendrojo sociokultūrinio konteksto pažinimas, kad galima būtų sėkmingai bendrauti*. Ja siekiama geresnio tarpkultūrinių santykių suvokimo, Lietuvos kultūros pažinimo, kad galima būtų lengvai ir laisvai bendrauti, natūraliau, jautriau, tolerantiškiau reaguoti į tarpkultūrinius skirtumus, geriau juos išvelgti ir atviriau priimti kaip naudingą patirtį. Sociokultūrinės kompetencijos plėtimas ypač svarbus tekstams, ypač literatūriniais, suprasti.

Sociokultūrinė kompetencija – komunikacinės kompetencijos dalis (Sheils, 1995). Mokslininkas komunikacinę kompetenciją skirsto į lingvistinę (žodynai, kalbos taisyklės), sociolingvistinę (kalbos pritaikymas atitinkamam kontekstui), diskursyvinę (kalbos supratimas, suvokimas), strateginę (verbalinė ir neverbalinė kalba), socialinę (gebėjimas veikti, bendrauti visuomenėje) ir *sociokultūrinę (susipažinimo su sociokultūriniu kontekstu, kuriame vartojama kalba, laipsnis)*. Sociokultūrinė kompetencija yra bendravimo galimybių aspektas, apimantis šiuos ypatumus: visuomenę ir jos kultūrą, kuri yra akivaizdus komunikacinės elgsenos pavyzdys šios visuomenės nariams. Sėkmingos komunikacijos laipsnis priklauso nuo aplinkybių, kuriomis bendravimas vyksta.

Žvelgiant į sociokultūrinę kompetenciją per komunikacinių gebėjimų prizmę, išryškėja visuomenės ir jos kultūros ypatumai, kurie yra akivaizdūs bendravimo elgsenos, būdingos šios visuomenės nariams, aspektai. Šios savybės gali būti klasifikuojamos kaip „universalios patirtys“, „socialiniai ritualai“ ir „socialinės konvencijos“.

Sociokultūrinę kompetenciją sudaro žinios, gebėjimai ir atitinkamos visuomenės bruožams būdingos egzistencinės kompetencijos, todėl sociokultūrinę kompetenciją galima apibūdinti kaip *asmens žinių, gebėjimų, nuostatų, įsitikinimų ir vertybių visumą, apimančią pagrindines visuomenės bendravimo normas, žmonių tarpusavio santykius, kalbą, kultūrą, papročius, tradicijas ir daugelį kitų kasdienių žmogaus gyvenimo aspektų (Bendrieji Europos kalbų mokymo metmenys, 2008)*.

Egzistuojančios teorijos vizualizuoja sociokultūrinių kompetencijų ir sociokultūrinių žinių sąsajas per antropologinę komunikacijos tradiciją. Sociokultūrinės žinios yra matomos kaip koduota kalbos forma, kuri charakterizuojama specifinėmis kultūrinėmis vertybėmis ir normomis (Gumperz, 1979).

Tarptautinio projekto *Daugiakalbė tarpkultūrinė verslo komunikacija Europai* (2011) medžiagoje sociokultūros žinios apibūdinamos kaip *sociokultūrinės kompetencijos* pagrindas. Sociokultūrinėms žinioms svarbios tokios visuomenės gyvenimo sritys:

- kasdienis gyvenimas (maistas, valgymo papročiai, darbo valandos, laisvalaikis, šventės);
- gyvenimo sąlygos (pragyvenimo lygis, būstas, socialinė rūpyba);
- tarpasmeniniai santykiai (klasinė visuomenės struktūra, lyčių, šeimos narių, skirtingų kartų santykiai, darbo ir viešieji santykiai, rasiniai ir bendruomenės santykiai, politinės ir religinės grupės);
- vertybinės nuostatos įvairių visuomenės veksnų atžvilgiu (socialinių klasių, profesinių grupių, turto bei nuosavybės, regioninių skirtumų, saugumo, istorijos, tradicijų, religijos, socialinės kaitos, tautinio tapatumo, užsienio kraštų, mažumų politikos, menų, humoro);
- kūno kalba;
- visuomenės normos (punktualumas, dovanos, apsirengimas, pokalbio konvencijos ir tabu, viešnagės ilgis, atsisveikinimo papročiai);
- ritualinio elgesio normos (religinės apeigos, gimimas, vedybos, mirtis, elgesys viešųjų renginių metu, šventės, pasilinksminimai).

Sociokultūrinės žinios yra pamatinių žinių dalis, tačiau jos nebūtinai yra susijusios su tiesiogine asmens patirtimi, bet gali būti iškreiptos stereotipų, todėl būtina sudaryti sąlygas joms įgyti mokymosi procese. Skiriami keturi sociokultūrinės kompetencijos veiksniai (Celce-Murcia ir kt., 1995):

- socialiniai kontekstiniai;
- stilistiniai tapatumo;
- kultūriniai;
- neverbalinio komunikavimo.

Sociologiniu požiūriu, sociokultūrinę kompetenciją galima svarstyti socializacijos kontekste. Šiam požiūriui palaikyti taikytina Pierre'o Bourdieu reliacionistinė sociologija, kuriai pirmiausia svarbūs yra santykiai ir socialiniai reiškiniai, atsižvelgiama į įvairių veikėjų, institucijų ar net socialinių laukų santykius ir pasitelkiamos trys pagrindinės sąvokos – laukas, kapitalas ir *habitus*. Socialinį lauką Bourdieu apibūdina kaip santykių sistemas: objektyvių santykių tarp pozicijų tinklą arba išsidėstymą (Bourdieu ir Wacquant, 2003). Kapitalas suprantamas kaip galia. Gali būti skiriamas ekonominis, socialinis ir kultūrinis kapitalai. Socialinis kapitalas – socialiai naudingi ir vertingi santykiai, santykių tinklai. Kultūriniam

kapitalui svarbios yra įgytos žinios, informacija, skonis, elgsena ar kūniškosios dispozicijos. Kiekviename lauke šie kapitalai įgyja skirtingos galios. Metakapitalu Bourdieu įvardija simbolinį kapitalą – tai statusas, įvaizdis visuomenėje. *Habitus* – dispozicijų rinkinys, įgyjamas praktiniu patyrimu. *Habitus* veikia elgseną, pasirinkimus, praktikas; tai polinkiai, internalizuojami vaikystėje ir vėliau formuojami kiekviename lauke atskirai. Remiantis *habitus* ir lauko teorija, galima teigti, kad sociokultūrinės kompetencijos atlieka įvairias funkcijas (vaidmenis) socializacijos procese (Bourdieu, 1986):

1. Sociokultūrinės kompetencijos yra vienas iš veiksnių, kurie formuoja socialinio veikėjo *habitus*, t.y. socialines, kultūrinės vertybes ir identitetą, kuo socialinis veikėjas grindžia savo veikimą konkrečiame socialiniame – profesiniame lauke.
2. Sociokultūrinės kompetencijos yra integrali ir aktyvi socialinio veikėjo *habitus* dalis, padedanti realizuoti ir įtvirtinti jo *habitus* kintančiame lauke, adaptuojant jį prie profesinio, socialinio ir kultūrinio lauko pokyčių.
3. Sociokultūrinės kompetencijos, atsižvelgiant į turinį, struktūrą, įvairovę, pasirinkimą ir taikymo pobūdį, taip pat gali struktūruoti žmogaus profesinės socializacijos procesą ir jo turinį.

Sociokultūrinių kompetencijų turinys ir jų poveikis profesinei socializacijai labai priklauso nuo konkretaus lauko, kuriame šios kompetencijos yra įgyjamos, teikiamos ir taikomos. Sociokultūrinių kompetencijų poreikius iš esmės lemia konkretaus socialinio, profesinio ir kultūrinio laukų charakteristikos, šiuos laukus formuojančios vertybės ir principai. Sociokultūrinių kompetencijų pagrindas – vertybės. Jos, kaip asmeninė ir visuomeninė nauda bei susitarimas laikytis taisyklių ir normų, skatina suvokti sociokultūrinių kompetencijų reikšmę globalizacijos kontekste. Vertybės, kaip sociokultūrinės kompetencijos dalis, svarbi suvokiant ne tik save, bet ir šalia esančiuosius.

Aptarus kultūrinę, socialinę bei sociokultūrinę kompetencijas įvairiuose kontekstuose, ***sociokultūrinę kompetenciją*** galima apibūdinti kaip asmens *žinių, gebėjimų, nuostatų, įsitikinimų ir vertybių visumą, visuomenės kultūros plačiąja prasme, bendrojo sociokultūrinio konteksto pažinimą sėkmingam veikimui konkrečiame socialiniame – profesiniame lauke įprasminti.*

2. SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-SI) CHARAKTERISTIKOS

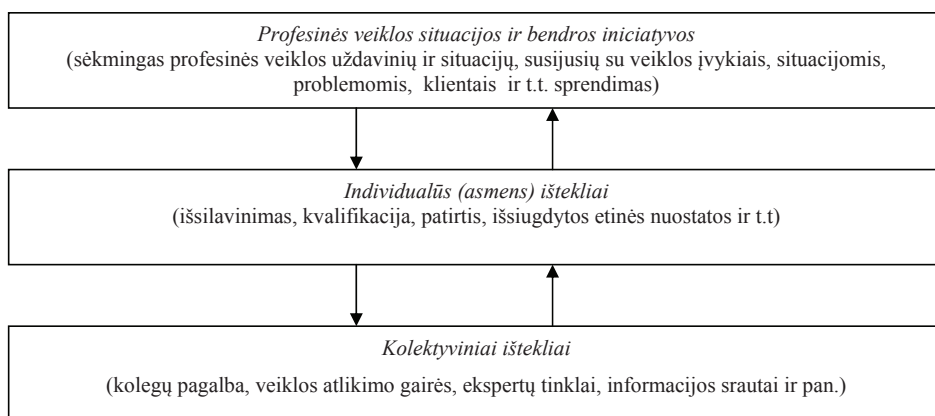
Profesinio mokymo įstaigų misija yra sudaryti sąlygas asmeniui įgyti kompetencijų, reikalingų darbo rinkai ir jam asmeniškai, norint sėkmingai integruotis į profesinę bei socialinę aplinką. Profesinio mokymo sistemos procesai, jeigu kvalifikacijų ir profesinio mokymo turinys bei perteikimas sudarytas atsižvelgiant į holistinį žmogaus suvokimą, teikia ir sociokultūrinių kompetencijų ugdymo galimybes (McGrath, 2007). Šiame disertaciniame darbe remiamasi *Mokymosi visą gyvenimą Europos kvalifikacijų sąraangoje* (EKS, 2009) suformuluota *kompetencijos* samprata, pagal kurią kompetencija – įrodytas gebėjimas naudoti žinias, gebėjimus, asmeninius, socialinius ir (arba) metodinius gebėjimus dirbant, studijuojant ir siekiant profesinio bei asmeninio tobulėjimo. *Europos kvalifikacijų sąrangos* kontekste kompetencija apibrėžiama vertinant *atsakomybę ir savarankiškumą*. Tai sietina ne tik su specialiosiomis, bet ir su bendrosiomis kompetencijomis, kurioms priskirtinos ir sociokultūrinės kompetencijos. Sociokultūrinės kompetencijos yra viena iš priemonių, įgalinančių objektyviai suvokti save ir aplinką, kurioje vyksta ugdymasis. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymas pirmiausia turi būti pritaikomas realiems besimokančiųjų dabarties ir galimiems ateities poreikiams ugdymą interpretuojant pagal naująją edukacinę paradigmą kaip ugdymąsi – aktyvų, susietą su bendradarbiavimu, nuolatine savikontrolė ir besimokančiojo patyrimu, žinių ir reikšmių kūrimo procesą, vykstantį kiek įmanoma autentiškesnėje realių gyvenimo situacijų ir kontekstų aplinkoje (Burgen, 1996).

Sociokultūrinės sąlygos yra labai svarbios rengiant mokymosi turinį, kuriame turi atspindėti socialinis, ekonominis ir technologinis šalies vystymasis, naujausios įvairių mokslų žinios, t.y. jis turi atitikti egzistuojančių visuomenės kultūrinį pagrindą ir būti aktualus patiems besimokantiejiems (Lipinskienė, 2002). Sociokultūrinių kompetencijų ugdymasis vystosi keliose dimensijose – socialinės kompetencijos kontekste per socialinį suvokimą, socialinius įgūdžius, bendravimą su bendraamžiais, priskyrimą, savęs suvokimą. Kultūrinės kompetencijos kontekste per kultūrinės žinias, kultūrinį sąmoningumą, kultūrinį jautrumą. Ugdymasis šiose dimensijose galimas keliais etapais (žr. 5 lentelę):

5 lentelė. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymosi dimensijos

<i>Sociokultūrinės kompetencijos</i>			
	<i>Žinios</i>	<i>Gebėjimai</i>	<i>Vertybinės nuostatos</i>
Socialinė kompetencija	Socialinis suvokimas	Socialiniai įgūdžiai	Priskyrimas
	<i>Žinios</i>	<i>Gebėjimai</i>	<i>Vertybinės nuostatos</i>
		Bendravimas su bendraamžiais	Savęs suvokimas
Kultūrinė kompetencija	Kultūrinės žinios	Kultūrinis sąmoningumas	Kultūrinis jautrumas

Sociokultūrinės kompetencijos realizavimas gali būti įgyvendinamas per keturis komponentus, siejančius asmenį ir aplinką: 1) iniciatyvą, 2) atsakomybę, 3) dalyvavimą veikloje, kaip įvykyje, 4) individualumą. Iniciatyva yra reikšminga sociokultūrinių kompetencijų ugdymo ir taikymo prielaida, nes individuali iniciatyva implikuoja reikalavimą ją suderinti su kitų asmenų iniciatyvomis (Zarifian, 2005). Kitaip tariant, iniciatyvos savo pobūdžiu turi būti atviros kitų iniciatyvų įtakai, o iniciatyvos įgyvendinimas reikalauja sociokultūrinio bendravimo ir bendradarbiavimo tarp skirtingų asmenų. Tai yra esminis individualių (asmeninių) ir kolektyvinių išteklių suderinimo elementas (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. *Iniciatyva kaip reikšminga sociokultūrinių kompetencijų ugdymo ir taikymo prielaida (pagal Zarifian (2005) koncepciją)*

Iniciatyva apibrėžiama kaip asmens įsipareigojimas ir pasiryžimas pradėti kažką naujo ir naudotis veikimo laisve. Iniciatyvumas apima įvairių individualių ir kolektyvinių išteklių mobilizavimą ir pasitelkimą sprendžiant įvairias veiklos situacijas (Zarifian, 2005).

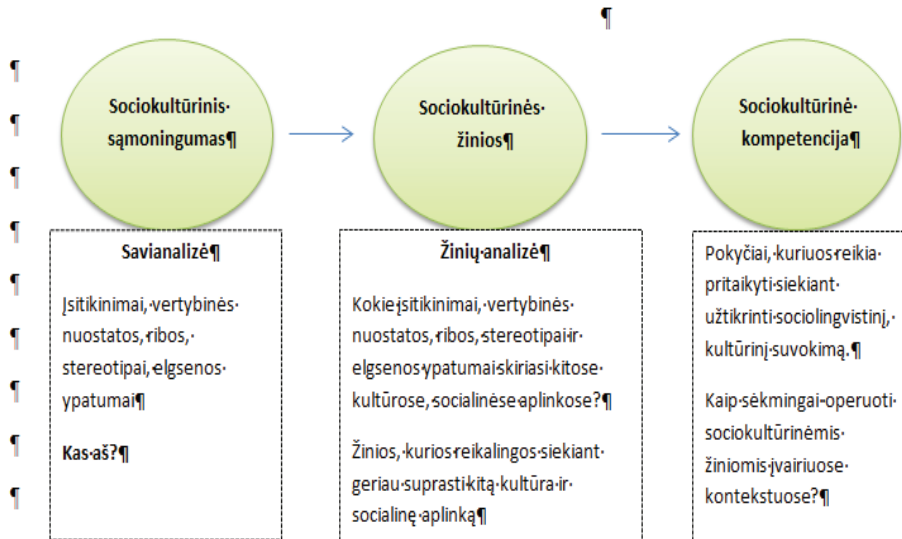
Atsakomybė kompetencijos sampratoje taip pat turi dvi reikšmingas socialines dimensijas – atsakomybė dėl įvairių moralinių normų laikymosi (atsakomybė dėl etinių-moralinių padarinių veikimo) ir rūpinimasis kitais žmonėmis, jų gerove (Zarifian, 2005).

Dalyvavimas veikloje, kaip įvykyje, yra asmens įsipareigojimas integruotis socialinėje ir kultūrinėje veikloje, siekiant suderinti veiklos atlikimo gaires su informacijos srautais.

Individualumas sociokultūrinės kompetencijos perspektyvoje atsikleidžia per asmens gebėjimą ugdytis vertybines nuostatas, siekti išsilavimo bei dalyvauti veikloje, pritaikant turimą įgytą patirtį.

Ugdymasis vyksta ne tada, kai gaunama informacijos „porcija“, bet tada, kai sąveikaujant su aplinka, keičiasi supratimas ir aplinką imama matyti ir suvokti kitokiu būdu (Biggs, 1999). „*Key competencies. A developing concept in general compulsory education*“ Eurydice (2002)

pažymima, kad pereinama nuo susistemintų ir tikslių žinių prie numanomų žinių, kurios įtvirtintos besimokančiojo asmeninėse ir visuomeninėse kompetencijose. Būtent tokio besimokančiojo asmenybės plėtotės rezultato siekiama ugdant sociokultūrinės kompetencijas. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymas (-is) yra nenutrūkstamas procesas, kuris pereina nuo savęs suvokimo iki socialinių įgūdžių, reikalingų kultūringai bendrauti ir bendradarbiauti įvairiuose kontekstuose (Lee ir McChesney, 1999) (žr. 2 pav.).

2 paveikslas. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymosi procesas (pagal Lee ir McChesney, 1999)

Ugdantis sociokultūrinės kompetencijas reikšminga yra savianalizė, t.y. supratimas, kaip pats asmuo suvokia save kaip tam tikros kultūros atstovą, kaip socialinę būtybę su savitu požiūriu į pasaulį. Tik tada, kai savęs suvokimas yra aukštas, galima tikėtis, jog perduodamos žinios bus teisingai interpretuojamos. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo (-si) reikšmė yra padėti žmogui suvokti savęs, kaip pasaulio piliečio, statusą ir išmokyti sėkmingai operuoti sociokultūrinėmis žiniomis (Lee ir McChesney, 1999).

Sociokultūrinės kompetencijos yra kompleksinis fenomenas. Jos yra suvokiamos kaip galimybė taikyti multikultūrinės žinias, įgūdžius ir vertybes tarpkultūrinės komunikacijos procese tam tikrose specifinėse gyvenimo situacijose siekiant užtikrinti toleranciją kitų žmonių atžvilgiu. Sociokultūrinės kompetencijos ugdomos trimis etapais, kurių kiekvienam būdingi tam tikri iššūkiai, kuriuos lemia numatyti tikslai (Safina, 2014):

Pirmasis etapas yra motyvacinis, t.y. suteikiantis psichologinį pasirengimą komunikuoti su besimokančiais (kolegomis, mokiniais). Čia aktuali pasirengimo problema, kaip psichikos būseną, kuri leidžia asmeniui suvokti tam tikrą padėtį arba veikti. Šio etapo tikslas yra sudominti

mokinius, kad jie norėtų įgyti žinių apie skirtingų kultūrų ir etninių grupių žmones, ir atskleisti jiems kultūrinę įvairovę, siekiant pozityvaus požiūrio į sociokultūrinį ugdymą ir skatinant jų susidomėjimą bendrauti tarpkultūrinėje erdvėje (Milrud, 2004). Pagrindinis mokytojo tikslas yra ne tik informuoti apie skirtingas kultūras, bet ir pakeisti besimokančiųjų elgseną kitų kultūrų atžvilgiu. Būtent šiuo etapu ypač pravartu peržiūrėti dokumentinius, istorinius filmus, diskutuoti apie regionų puoselėjamą kultūrinį paveldą ir tradicijas. Pagrindinis šių diskusijų tikslas yra bendravimo kultūros ugdymas. Sąmoningumas iškilusių problemų atžvilgiu ir jų supratimas, įvairios informacijos indentifikavimas, refleksija žinių kontekste, debatų įgūdžių ugdymas, žinių įtraukimas į naują kontekstą yra pagrindiniai ir esminiai diskusijų tikslai (Handford, 2002). Meistriškai organizuojama diskusija yra svarbiausia sociokultūrinio ugdymo forma. Atsižvelgiant į darbo su besimokančiais pobūdį, reflektuojant sociokultūrinės vertybes ir konvertuojant jas į asmeninius besimokančiojo įsitikinimus, tolerantiški santykiai pamažu užima savo teisėtą vietą (Astashova, 2003). Moralinė dialogo idėjos vertė yra objektyvus tautų, kultūrų ir žmonių įvairovės suvokimas. Svarbiausia yra tai, kad žmonės visame pasaulyje, nepaisant tautybės ar religinių įsitikinimų, rodo pagarbą vienas kitam ir vertina kultūrinį bendruomenės paveldą (McCafferty ir Ahmed, 2000).

Antrasis etapas sociokultūrinių kompetencijų ugdyme yra *informacinis*. Pagrindinis šio etapo tikslas yra mokymosi turinio žinių įgijimas ir įtvirtinimas. Mokymo turinys yra nuolat besikeičiantis ir besivystantis mokymosi procese. Ugdymo turinys nėra vien tai, kas išgirstama ar pamatoma pamokoje, kur mokytojas ar besimokantysis pateikia informaciją, bet taip pat labai svarbu, ką mokytojas ir besimokantysis galvoja, jaučia, patiria, kokie procesai vyksta jų sąmonėje, kai vienas ir kitas susiduria su skirtingos kultūros, sociokultūrinio pagrindo atstovu. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo siekis yra ne naujos sąmonės formavimas, bet jos praturtinimas inicijuojant konceptualų pasaulio suvokimą. Lee ir McChesney (1999) šiame etape siūlo pateikti mokiniams užduotis, kurios leistų jiems ieškoti informacijos, ją struktūruoti ir panaudoti diskusijos metu bei užduoti klausimus. Tai gali būti monologas, tema debatams arba suformuluota problema diskusijai. Taip besimokantysis ne tik gauna informacijos apie tam tikrą problemą, susijusią su sociokultūrinių kompetencijų stoka, bet ir praturtina savo žinias, kurios formuoja naują požiūrį į kitų socialinių sluoksnių asmenis, turinčius savitą kultūrinį suvokimą. Mokymo turinys turėtų būti siejamas su tarpkultūriniu kontekstu, modernumu, aktualumu ir patikimumu.

Kitas antrojo etapo žingsnis yra organizuoti bendradarbiavimą, kurio pagrindas – pagal temą orientuota motyvuojanti ir komunikavimą skatinanti mokinių ir mokytojo veikla. Būtent tokie veiklai pateikiamas „vaidmenų žaidimo“ modelis, kurio metu mokiniai kuria situacijas ir sprendžia problemas ar iškilusius konfliktus (Wenzel, 1991). Toks žaidimas skatina kūrybinį

mąstymą ir kultūringą bendravimą, sukuria sąlygas spontaniškam ir natūraliai besivystančiam bendravimui. Projektinis darbas su besimokančiais taip pat labai svarbus. Priskiriant kiekvienai grupei tam tikrą temą siekiama besimokančiojo dėmesio ne vien pačiam temai, bet ir įvairios literatūros analizei, kuri skatina tarpusavio informacijos kaitą ir gali tapti svarbesne nei projekto tikslas. Pagrindinė projektinio darbo mintis yra įtraukti besimokančiuosius į „mokymosi per veiklą“ situaciją, leidžia jiems pasirinkti, ko jie nori mokytis ir ką kurti, o projekto rezultatas priklauso nuo tos veiklos. Pristatant projektą siekiama, kad besimokantysis reflektuodamas natūraliai perteiktų kultūrinį pasirinkto regiono gyvenimo būdą ir žmonių tradicijas bei papročius. Sąmoningi lyginamojo požiūrio metodai remiasi požiūriu, kad būtent lyginimo analizavimo principas ir yra svarbiausias sociokultūrinių kompetencijų ugdyme, nes jis skatina besimokančiųjų intelektualumą ir asmenybės vystymąsi (Safina, 2014). Besimokančiųjų asmeninio potencialo atskleidimas ir jų interesų pažadinimas ugdo sociokultūrinės kompetencijas.

Trečiasis etapas yra pačios *sociokultūrinių kompetencijų* sąvokos formavimas kartu su besimokančiais, apibrėžiant jos apraiškas šiuolaikinėje visuomenėje. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymas reikalauja laiko ir yra sudėtingas, todėl profesinis mokymas, suburiantis įvairių sociokultūrinę pagrindą turinčius žmones į vieną erdvę, turi didelį potencialą šiai problemai spręsti. Remiantis Safina (2014); Wenzel (1991) ir Handford (2002) sociokultūrinių kompetencijų ugdymo orientacijomis, disertacijos autorės sudaryta sociokultūrinių kompetencijų turinio struktūra (3 pav.). Ši struktūra buvo pagrindas sudaryti disertacinio tyrimo instrumentą, bei pastarojo kategorijas (kriterijus) ir kompetencijų charakteristikas, orientuotas į mokytojus ir mokinius, kaip tyrimo dalyvius.

Sociokultūrinių kompetencijų turinio struktūra		
Sociokultūrinės kompetencijos dimensijos	Sociokultūrinių kompetencijų turinys	Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo metodai/strategijos
<p><i>Socialinė kompetencija</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Socialiniai įgūdžiai. - Socialinis suvokimas. - Savęs suvokimas. - Priskyrimas. - Bendravimas su bendraamžiais. 	<p><i>Ugdymo turinyje integruoti:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Bendravimo ir komunikavimo įgūdžiai. - Darbo komandoje įgūdžiai. - Socialinių vaidmenų interpretacijos įgūdžiai. - Tinkamos elgsenos priklausomai nuo situacijos pasirinkimo įgūdžiai. - Emocinės būsenos suvokimo gebėjimai. - Gebėjimas padėti kitiems suvokti savo emocinę būseną ir kontroliuoti emocijas. - Savirealizacija socialinėje aplinkoje. - Jausmų, susijusių su socialiniais vaidmenimis, analizavimas. - Gebėjimas adaptuotis naujoje aplinkoje. - Gebėjimas suvokti bendruomenėje egzistuojančias nuostatas. 	<p><i>Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo metodai/strategijos</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Tarptautinio komunikavimo įgūdžių ugdymas. - Lyderystės ir darbo komandoje iniciavimo ugdymas. - Įvairių socialinių situacijų analizavimas ir interpretavimas. - „Vaidmenų žaidimai“ analizuojant bendravimo problemas ir konfliktines situacijas. - Debatai klasėje ugdant gebėjimą priimti kito nuomonę ir išlikti tolerantiškam valdant savo emocijas. - Reflektyvus ugdymas. - Darbas grupėse kuriant projektus, generuojant idėjas.
<p><i>Kultūrinė kompetencija</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Kultūrinis jautrumas. - Kultūrinis sąmoningumas. - Kultūrinės žinios. 	<ul style="list-style-type: none"> - Gebėjimas bendrauti su skirtingo sociokultūrinio pagrindo žmonėmis. - Gebėjimas argumentuotai laikytis pozicijos patiriant diskriminuojančius veiksmus. - Gebėjimas vertinti kultūrinius skirtumus. - Gebėjimas priimti kito nuostatas ir požiūrius. - Užsienio kalbos įgūdžiai. - Gebėjimas taktiškai komunicuoti su tam tikros kultūros žmonėmis atsižvelgiant į kultūrinius aspektus. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dokumentinių filmų apie įvairias kultūras peržiūros ir refleksija. - Diskusijos etninių mažumų kontekste. - Ugdomos lankstumo, atvirumo savybės. - Aptariami ir analizuojami kitų etninių grupių papročiai ir tradicijos. - Ugdomos užsienio kalbos žinios, mokantis ne tik pačios kalbos, bet ir suteikiant žinių apie tautos kultūrą.

3 paveikslas. Sociokultūrinių kompetencijų turinio struktūra

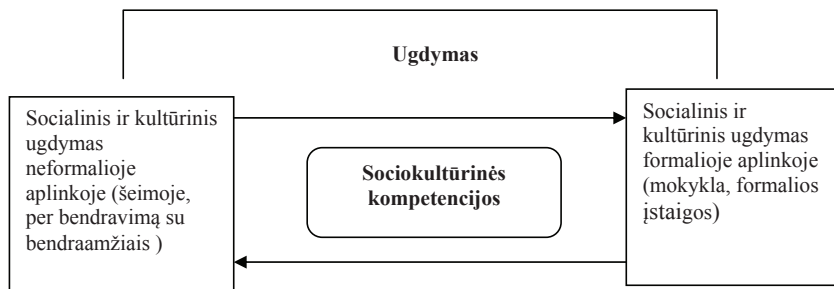
3 pav. pavaizduotą struktūrą sudaro 3 komponentai: 1) pačios kompetencijos (vadinamos dimensijomis), 2) jų turinys (sudarytas iš įvairių įgūdžių) ir 3) šių kategorijų ugdymo metodai. Iš pavaizdavimo matoma, kad visi komponentai yra tarpusavio sąveikoje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad socialinė ir kultūrinė kompetencijos rodomos atskirai, siekiant atskleisti jų specifinius turinius. Tačiau disertacijos autorės nuomone, kuri susiformavo analizuojant mokslo šaltinius, galima kalbėti apie socialinės ir kultūrinės kompetencijų integravimą. Todėl schemoje padarytos jų jungtys į abi puses tarp šių kompetencijų turinių. Schema atspindi šioje disertacijoje akcentuojamą nuostatą, kad profesiniame mokyme, o ir bendrai ugdyme, galima pagrįstai kalbėti apie vieną - sociokultūrinės kompetencijos - sąvoką, o kartu ir apie šios kompetencijos ugdymą (-si). *Profesinio rengimo Europoje strategijoje* – Briugės komunikate dėl glaudesnio Europos bendradarbiavimo profesinio rengimo ir mokymo srityje 2011-2020 m. – teigiama, kad sparčiai keičiasi ne tik darbo rinkos, bet ir visuomenė. Reikia sudaryti sąlygas žmonėms įgyti ne tik profesinių, bet ir kitokių žinių, įgūdžių bei gebėjimų – bendrųjų kompetencijų, kurios yra svarbios siekiant, kad žmogaus gyvenimas būtų sėkmingas. Profesinio mokymo sistemoje besimokantieji reikėtų suteikti galimybę įgyti bei papildyti bendrąsias kompetencijas ir jas taikyti kartu su profesiniais gebėjimais.

Sociokultūrinės kompetencijos yra įvardintos kaip vienos iš kertinių bendrųjų kompetencijų Europos Sąjungoje (*Rekomendacija 2006/962/EC*), apimančios asmeninius, tarpasmenius ir tarpkultūrinius gebėjimus, visas elgesio formas, leidžia veiksmingai ir konstruktyviai dalyvauti socialiniame gyvenime ir darbe, ypač įvairesnėje visuomenėje.

Užsienio autoriai (MacDonald, 1980; Shergill, 1997; Boyle, 2002; Moll ir Arnot-Hopffer, 2005; Johnson, 2009) tyrinėjo sociokultūrinių kompetencijų ugdymo (-si) reikšmę rengiant tam tikrų profesijų specialistus. Pavyzdžiui atliekant tyrimus kaip mokytojų, dirbančių su mokiniais tarptautinėse mokyklose, rengime ugdomos sociokultūrinės kompetencijos veikia jų suvokimą apie kultūrinę įvairovę (Moll ir Arnot-Hopffer, 2005), gauti rezultatai rodo, jog techninės kompetencijos, t.y. dėstomo dalyko žinios ir įgūdžiai, nėra patys svarbiausi ugdant skirtingo sociokultūrinio pagrindo mokinius. Tyrėjai sutinka, jog mokytojų rengime esminės yra dėstomo dalyko žinios, tačiau taip pat svarbu ugdyti ir mokytojų sociokultūrinę kompetenciją. Skiriama daug veiksnių, turinčių poveikį žmogaus gyvenimo būdui, kultūrai, tokių kaip: etninės tapatybės indentifikavimas, socialinės ir ekonominės padėties, gyvenamosios vietos kitimo sąlygos, lytis, amžius, religija, fizinis pajėgumas ir kt. Asmens kultūra yra glaudžiai susijusi su asmens vertybių sistema. Šiuos veiksnius būtina įvertinti ugdant sociokultūrinės kompetencijas.

Sociokultūrinės kompetencijos atsiskleidžia kaip įvairių kompetencijų junginys, atskleidžiantis gyvenimui reikalingų gebėjimų svarbą. Mokykla, kaip ir šeima – artimoji besimokančiojo aplinka, skatina sociokultūrinių kompetencijų raišką ir plėtrą. Mokslininkai

(Bhabha, 1994; Baquedano - Lopez ir kt., 1999) suformulavo idėją, kad mokytojai dirba kurdami „trečiąją erdvę“, kurioje pirminiai (kuriais naudojami namuose, bendruomenėje, neformaliose socialinėse sąveikose) ir antriniai mokinių diskursai (paremti mokyklos ir kitų oficialių institucijų) siejasi ir sudaro prielaidas trečiajai erdvei formuotis (žr. 4 pav.).

4 paveikslas. Mokinių žinių ir patirties integravimas į sociokultūrinių kompetencijų ugdymą(-si). (pagal Bhabha, 1994; Baquedano – Lopez, Alvarez ir kt., 1999)

Sociokultūriškai kompetentingas specialistas ugdytojas (Leavitt, 2003):

- suvokia kultūros įtaką. Labai svarbu suprasti, kad visi žmonės yra „panirę“ į savo kultūrą, su ja susijusius įsitikinimus, požiūrius ir elgesį, kurie lemia jų asmenines ir profesines sąveikas. Tačiau žmogaus prigimtis yra tokia, kad kiekvienas linkęs būti konservatyvus (įsitikinęs, kad jo pačio kultūrinis gyvenimo būdas yra norma ir standartas, pagal kurį visi kiti yra vertinami). Dauguma mokslininkų teigia, kad etninis konfliktas yra beveik labiausiai pavojinga vidinė grėsmė valstybei, nes tai destabilizuoja visuomenę, stabdo socialinę ir ekonominę plėtrą (Safina, 2014). Daugiausia tarp-etnininių konfliktų yra sociokultūrinio pobūdžio: kalbos, religijos, standartų, vertybių, papročių, tradicijų, stereotipų, nacionalinių simbolių, mąstymo ir elgesio būdų skirtumai. Tyrimų rezultatai rodo, kad sociokultūrinių kompetencijų ugdymas turi potencialą spręsti šią problemą. Dažnas pamiršta, kad kitas asmuo taip pat gali būti etnocentristinis. Ši savimonė (arba jos nebuvimas) yra ypač svarbi pedagogams dirbant su mokiniais, kurie į profesinio mokymo institucijas atvyksta turėdami skirtingą sociokultūrinį pagrindą;

- įvertina tarpkultūrinius santykius ir išlieka budrūs dėl kultūrinių skirtumų. Su tarpkultūrine sąveika atsiranda ir galimybė, kad kito asmens ketinimai ir veiksmai gali būti neteisingai interpretuoti. Kiekviena šalis (pusė) interakcijai pateikia tam tikrą patirties, asmeninių ir bendravimo subtilybių rinkinį. Tokią nuostatą patvirtina ir Lee ir McChesney (1999) atliktas tyrimas apie mokymo priemonių ugdant sociokultūrinės kompetencijas vertinimą, kurio rezultatai rodo, jog mokant antrosios kalbos esminis momentas yra ugdyti suvokimą apie kultūrinius skirtumus. Sociokultūrinės teorijos konstruktai buvo naudingi tyrime

numatant antrosios kalbos mokymo gaires ir turinį. Šie konstruktai, savo ruožtu, reikalauja tyrėjų plėsti tyrimų metodus lyginančius mokymo (-si) rezultatus, nes tokie konstruktai teikia galimybę nagrinėti net tik kalbos mokymą, bet ir mokinių interakciją, bei sąveiką su mokymo (-si) aplinka. Mokymo (-si) procese labai svarbu, kaip įmanoma, sumažinti galimybę neteisingai interpretuoti ir teisti. Kuo didesnės įžvalgos bus daromos bendraujant ir bendradarbiaujant su mokiniais, tuo rečiau bus susidaromos stereotipinės nuostatos;

- plečia savo sociokultūrinės žinias ir jas tikslingai pritaiko praktiškai. Galima daryti prielaidą, kad profesinio mokymo įstaigų mokytojai efektyviai dirba su besimokančiais iš įvairių sluoksnių, gilina žinias apie mokinių sociokultūrinį kontekstą, todėl remdamiesi ta informacija gali tikslingai modifikuoti bendravimo būdą ir ugdymo procesą. Tokiu būdu pasiekiamas veiksmingas bendradarbiavimas ir tarpusavio supratimas.

Jeigu mokytojai skirtų daugiau dėmesio „trečiajai erdvei“ kurti, tikslingesnis ir naudingesnis būtų mokinių pirminių žinių ir patirties integravimas į sociokultūrinių kompetencijų ugdymą(-si).

2.1. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo veiksniai

Siekiant įtraukti mokinius į dalyvavimą mokyklos bendruomenės veikloje ir ugdymosi procese, yra labai svarbu žinoti jų sociokultūrinį pagrindą bei sociokultūrinių kompetencijų ugdymo (-si) veiksnius. Vertinant ugdymo(-si) proceso svarbą, aptartini veiksniai, darantys įtaką mokymui ir mokymuisi.

Elgsenos modelis, kurį demonstruoja mokiniai reaguodami į profesinę mokyklą ar kitą švietimo įstaigą bei į jos teikiamą patirtį bei žinias, yra sociokultūrinės aplinkos, kurioje mokiniai yra socializuojami ir lavinami, įtaka. Dalyvavimas ugdymo procese yra formuojamas socialinių ir kultūrinių veiksnių, susijusių su lytimi, klase, rase, šeima, religija ir socialiniu – ekonominiu statusu (McInerney, 2010). Socialinis, politinis, religinis ir kultūrinis asmeninės ir mokymo(-si) aplinkos kontekstai apibrėžia, kas mokiniui yra priimtina ir vertinama. Per šiuos kontekstus asmenys ar jų grupės siekia sėkmės dalyvaudami veikloje, kurioje plėtojami jų įgūdžiai bei polinkis tobulėti savo sociokultūrinėje aplinkoje.

Vygodski (1984) mokymo(-si) sėkmės veiksniais laiko du pagrindinius aspektus: mokinio individualias savybes bei socialinį kontekstą ir jame susiformuojančius santykius. Taigi, svarbus yra mokynys ir jo aplinka. Mokinio aplinkos įtaką jo mokymo(-si) sėkmei akcentuoja ir Strakšytė (2008) teigdama, kad mokiniui įtakos turi šie aplinkos veiksniai: šeimos aplinka, ugdomoji aplinka, bendraamžių įtaka, sėkmės situacijos ir motyvacijos mokytis ryšys. Dumont ir kt. (2010) mokymo(-si) aplinką apibūdina kaip dinamišką keturių veiksnių – mokinio, mokytojo, ugdymo turinio ir patalpų bei technologijų (fizinės aplinkos) – sąveiką, kuri,

anot autorių, susijusi su pedagoginėmis teorijomis bei ugdomąja veikla. Nacionalinė Jungtinių Amerikos Valstijų tyrimų tarnyba (*US National Research Council*) publikavo 1999 m. atlikto mokinių mokymosi tyrimo rezultatus. Tyrimo metu išryškėjo penkios mokinių mokymosi veiksmų grupės: fiziniai ir aplinkos, asmeniniai, socialiniai, pedagoginiai ir mokinio įsitraukimo į mokymąsi (dar kitaip vadinami motyvacijos veiksniais), kurie dar yra suskirstyti į *teigiamus* bei *neigiamus* (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Mokinio mokymosi veiksniai (pagal US National Research Council, 1999)

Teigiamai veikiantys	MOKYMO SI VEIKSNIAI	Neigiamai veikiantys
Gera sveikata	Fiziniai ir aplinkos veiksniai	Liga
Tinkama mityba		Alkis
Pakankamai miego		Nuovargis
Tinkama apranga		Netinkama apranga
Geros namų sąlygos		Blogos namų sąlygos
Manymas, kad verta stengtis	Asmeniniai veiksniai	Manymas, kad neverta stengtis
Tikėjimas sėkme		Patirta nesėkmė, gėda
Prasmingi įvertinimai, pripažinimas		Pripažinimo nebuvimas
Mokymosi proceso supratimas		Mokymosi proceso nesupratimas
Savo galios jautimas		Bejėgiškumo jausmas
Svarbių asmenų paskatinimai		Dėmesio ir paskatinimo stoka
Turininga patirtis ir kalba	Socialiniai veiksniai	Skurdi patirtis ir kalba
Aktyvus šeimos palaikymas ir dideli lūkesčiai		Šeimos abejingumas ir menki lūkesčiai
Tinkami šeimos ir artimųjų vaidmenų modeliai ir patirtis		Neigiamų šeimos ir artimųjų vaidmenų pavyzdžiai ir patirtis
Bendraamžių palaikymas ir konstruktyvus konkuravimas		Bendraamžių grupės priešiškus ir pašaipus požiūris
Socialinės paramos sistema	Ribota socialinė parama	
Pažintiniu požiūriu tinkamos užduotys	Pedagoginiai veiksniai	Per sunkios arba per lengvos užduotys
Emociškai tenkinančios užduotys		Emociškai trikdančios užduotys
Užduotys, suvokiamos kaip svarbios ir asmeniui prasmingos		Užduotys, suvokiamos kaip nesvarbios ir asmeniškai nieko nereiškiančios
Aktyvi pedagogika, sudominimas		Pasyvi pedagogika, neįtraukimas
Dėmesys	Mokinio įsitraukimo į mokymąsi veiksniai	Dėmesio stoka
Susitelkimas		Išsiblaškymas
Aktyvumas		Pasyvumas
Noras tyrinėti, apmąstyti, atkaklumas		Nenoras tyrinėti, apmąstyti
Bendrojo supratimo formavimasis ir plėtojimas		Bendrojo supratimo nesiformavimasis ir neplėtojimas

Mokymo(-si) veiklos sėkmės apibrėžimas vienoje ar kitoje sociokultūrinėje aplinkoje gali būti vertinamas visiškai skirtingai. Švietimas tuo ir yra prasmingas, kad turi atsižvelgti į kiekvieno besimokančiojo sociokultūrinį pagrindą. Daugeliu atvejų, mokytojų ir pačios mokymo institucijos žinių apie mokinių sociokultūrinį pagrindą stoka gali apriboti veiksmingą mokymą (-si). Tai labai svarbu profesinio mokymo institucijose, į kurias atvyksta labai įvairių patirčių mokiniai iš įvairių vietovių bei socialinės aplinkos. Sociokultūrinės kompetencijos ugdymo veiksniai yra reikšmingi nustatant mokinių mokymo(-si) sėkmės rodiklius. Mokiniais atsidadus profesinės mokyklos bendruomenėje, jau visai kiti veiksniai turi įtakos jų sociokultūrinėms

kompetencijoms ugdytis nei toje aplinkoje, kurioje augo, mokėsi ir bendravo (Berk, 2002). Tai yra aplinka, labai dažnai geografiškai tolima, kurioje jie bendrauja su skirtingą sociokultūrinį pagrindą turinčiais žmonėmis – mokytojais ir besimokančiais. Šioje studijoje profesinio mokymo įstaigų mokytojai ir mokyklos bendruomenė tampa socializacijos ir kultūrinio ugdymo veikėjais (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo veiksniai, motyvuojantys mokinius mokytis (pagal Riddell, 2008)

Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo(-si) veiksniai		
Mokiniai	Mokytojai	Mokyklos bendruomenė
Mokinių atsakomybė už mokymąsi.	Pagarba mokiniams.	Gero mokyklos bendruomenės mikroklimato sukūrimas.
Mokinių idėjos ir interesai, įgyvendinami mokymosi procese.	Veiksmingi ugdytojų indėliai.	Aiškumas ugdymo (-si) procese.
Mokinių suvokimas esant bendruomenės dalimi.	Bendravimas ir bendradarbiavimas ugdymo (-si) proceso metu.	Mokinių nuteikimas matyti ugdymo (-si) vertę.
	Savalaikis grįžtamasis ryšys.	
	Įvairūs ugdymo (-si) metodai.	
	Gyvenimiškų problemų sprendimas ugdymo (-si) procese.	

Įtaką mokinių mokymo (-si) disponavimui turi galimybė sieti mokyklos gyvenimą su gyvenimu už jos ribų. Ji padeda mokiniams jausti, kad mokykla turi prasmę ir tikslą, kuris yra suformuojamas visuomenėje ir yra neatsiejamas nuo sociokultūrinio konteksto. Eshach (2007) nurodo veiksnius, kurie veikia mokymą (-si) už mokyklos ribų. Šie veiksniai sieja tris kontekstines sritis – asmeninę, sociokultūrinę ir fizinę. Asmeninė patirtis yra susijusi su visa asmenine ir genetinė informacija, kurią besimokantysis „atsineša“ į naują mokymo(-si) situaciją. Mokymas (-is) visada vyksta tam tikroje aplinkoje, todėl jį veikia aplinkos elementai (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Veiksniai, kurie veikia mokymą(-si) už mokyklos ribų (pagal Eshach, 2007)

Kontekstinė sritis	Veiksniai
Asmeninė	Motyvacija ir lūkesčiai
	Ankstesnės žinios; interesai ir įsitikinimai
	Pasirinkimai ir kontrolė
Sociokultūrinė	Grupės viduje vykstantis sociokultūrinis bendravimas ir bendradarbiavimas
	Kitų asmenų (pavyzdžiui, mokytojų, muziejaus darbuotojų ir pan.) organizuojamas bendravimas ir bendradarbiavimas
Fizinė	Perteikiamas ugdymo turinys
	Aplinkos dizainas
	Organizuojamos veiklos ir jų metu įgyjama patirtis

Profesinių mokyklų mokiniams atliekant užduotis, susijusias su realiu pasauliu, jų dabartiniu gyvenimu, ateities planais, skatinama jų iniciatyva ir tobulinami analitiniai gebėjimai

(Edwards, 2013). Vienas iš veiksnių, motyvuojančių mokinius ugdytis sociokultūrinės kompetencijas, yra jų nuteikimas matyti mokymo (-si) vertę neatsiejant ugdymo proceso nuo išorinio pasaulio, bet leidžiant suprasti kasdienybės aktualumą mokymo programų turinyje.

Sociokultūrinių kompetencijų ugdymą (-si) profesinio mokymo procesuose veikia asmeninė ir profesinio mokymo aplinka, ugdymo turinys, mokinio ir mokytojo sociokultūrinė savimonė, mokinio ir mokytojo interakcija. Skiriama daug veiksnių, turinčių poveikį žmogaus gyvenimo būdui, kultūrai, tokių kaip: etninės tapatybės indentifikavimas, socialinės ir ekonominės padėties, gyvenamosios vietos kitimo sąlygos, lytis, amžius, religija, fizinis pajėgumas.

Asmens kultūra yra glaudžiai susijusi su jo vertybių sistema (Hopffer, 2005). Atliktuose tyrimuose akcentuojama orientacija mokymosi aplinkoje, kaip kritinis veiksnys, motyvuojantis ir įtraukiantis mokyti. Gebėjimas orientuotis sociokultūrinėje aplinkoje sąlygoja susisiejamą su mokyklos aplinka. Savęs priskyrimas prie konkrečios sociokultūrinės aplinkos bei sutelktos pastangos sociokultūrinėms kompetencijoms tobulinti koreliuoja su didesne motyvacija ir aukštesniais mokymosi pasiekimais (Pajares ir Urdan, 2002). Šiuos veiksnius būtina įvertinti ugdant sociokultūrinės kompetencijas bei nustatant, kaip šie veiksniai reiškiasi profesinio mokymo praktikoje.

Švietimo institucijų tikslas yra ne tik suteikti mokiniams intelektualių žinių, bet ir ugdyti jų nuoširdumą, ryžtą ir atsakomybę. Kiekvieno asmens funkcija visuomenėje – sieti sociokultūrinės kompetencijas su darbu, visuotinėmis elgesio normomis, priimtinais gamybos produktų ir jų vartojimo modeliais ir visuomene, kurioje jie gyvena (Celce-Murcia ir kt., 1995).

Apibendrinant galima teigti, kad sociokultūrinių kompetencijų ugdymą veikia asmeninė ir mokymo (-si) (profesinio mokymo) aplinka, ugdymo turinys, mokinio ir mokytojo sociokultūrinė savimonė, mokinio ir mokytojo sąveika.

2.2. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo metodai

Šiandienis profesinis mokymas reikalauja, kad mokytojai būtų kompetentingi ir taikytų įvairius ugdymo metodus, pagal poreikį diferencijuotų ugdymo turinį visiems mokiniams. Tvirtos ugdymo strategijos ir kultūriškai jautrus ugdymo turinys yra būtinas, bet dar svarbesnis mokytojas, kuris yra jautrus ir atsakingas už kiekvieną mokinį ir jo unikalų išskirtinumą (Irish, 2012). Modernioje visuomenėje kvalifikuotas specialistas turi būti įvaldęs sociokultūrinę kompetenciją tam, kad gebėtų profesionaliai užmegzti socialinius ir profesinius ryšius su bendradarbiais bei užsakovais. Mokymo (-si) proceso metu turi būti ugdomi gebėjimai, kurie bus reikalingi asmeniui įvairioms socialinėms problemoms kasdieniame gyvenime, kultūriniuose, socialiniuose ir profesiniuose kontekstuose spręsti (Lupach, 2000).

Sociokultūrinė kompetencija padeda sukurti tarpkultūrinį dialogą, todėl jos ugdymo metodai turi būti paremti nuostata, kad komunikacija ir kultūrinės žinios yra būtinos kiekvienam specialistui. Nuolatinis bendravimas tam tikroje kultūroje suformuoja asmens tapatinimąsi su sociokultūrine bendruomene, kurioje plėtojama vertybių sistema, moralė, elgesys ir požiūris į žmones (Langacker, 1991). Kiekviena kultūrinė sistema ir kiekvienas visuotinis aktas tiesiogiai ar netiesiogiai implikuoja komunikaciją (Bazerman, 2012). Sociokultūrinis suvokimas formuoja žinias apie kultūrinės charakteristikas, socialinę komunikaciją, įpročius, elgesio normas, nacionalinį mentalitetą ir patirtį ne tik savos kultūros kontekste, bet ir plačiaja prasme – apie visus ir kiekvieną atskirai. Sociokultūriniai įgūdžiai leidžia geriau suprasti sociokultūrinį kontekstą, pasirinkti atitinkamą bendravimo formą, identifikuoti ir analizuoti situaciją, suprasti socialinės interakcijos taisykles, tradicijas, vertybes bei minimalizuoti stereotipines nuostatas.

Kalbant apie profesinį mokymą, sociokultūrinių kompetencijų ugdymo (-si) pagrindinis tikslas yra išugdyti asmens toleranciją galimoms komunikacijos klaidoms profesinėje veikloje, kai bendraujama su kitos kultūros atstovu, gebėjimą atidžiai klausytis ir užduoti etiškus klausimus, suprasti specifinius kultūrinius pasakymus ir gestus suvokiant specifines bendravimo formas (Christ, 2000).

Irish (2012) aptaria sociokultūrinių kompetencijų ugdymo metodus ir apibrėžia gaires jiems taikyti:

- Sociokultūriškai kompetentingas mokymas ir mokymasis sąlygoja kritišką refleksiją. Kritiškas įsivertinimas sociokultūrinių kompetencijų kontekste yra labai svarbus kultūriškai atsakingam mokymui (-si). Tvirtos sociokultūrinės prielaidos sudaro atitinkamą lauką, kuriame naikinami stereotipai ir nesupratingumas. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymas motyvuoja mokinius savimonei ir veiklai, kuri sudaro prielaidas refleksijai apie sociokultūrinius skirtumus. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai mokinių požiūris į mokymą (-si) diametraliai skiriasi, gali kilti rimtų nesupratimų. Nors visi mokosi ir dalyvauja bendruomenės veikloje, kiekvienas jų visgi gali įžvelgti kitų tinginystę ir nepagarbą. Šiuo atveju ugdymo metodų įvairovė gali padėti mokiniams ugdytis kompetenciją suvokti skirtumus, apmąstyti savo įsitikinimus ir sociokultūrinį pagrindą.

- Sociokultūriškai kompetentingas mokymas ir mokymasis reikalauja pagarbos kitiems asmenims. Kiekvienas mokinys yra veikiamas unikalios sociokultūrinės aplinkos. Patirtis, sąlygota įvairių tradicijų, normų ir vertybių, formuoja žinių ir mokymosi ypatumus. Todėl yra labai svarbu sudaryti sąlygas ugdymo proceso metu mokytis vieniems iš kitų, nes tai mokyklos bendruomenei labai naudinga. Sociokultūriškai atsakingi ugdymo metodai, tokie kaip tarpkultūrinė komunikacija – tiek nacionaline, tiek užsienio kalba – stimuliuoja pagarbą kiekvienam besimokančiajam ir yra galimybė kiekvienam atskleisti savo gebėjimus ir patirtį.

- Sociokultūriškai kompetentingas mokymas ir mokymasis siejamas su mokytojų ir besimokančiųjų interakcija. Pagarba besimokančiajam yra būtinas komponentas siekiant efektyviai organizuoti ugdymo turinį. Be pedagoginių žinių, kompetentingas mokytojas ieško sąsajų su savo mokiniais ir juos palaiko būdamas atjautus, teisingas, sąžiningas. Ugdymo metodai, kurie skatina pagarbą mokytojams ir besimokantiesiems, natūraliai palaiko mokinių ir mokytojų interakciją.

- Sociokultūriškai kompetentingas mokymas ir mokymasis susijęs su tarpkultūrinio bendravimo įgūdžiais. Kompetentingas mokytojas yra pasiryžęs mokytis iš savo mokinių; atpažindamas tarpkultūrinės komunikacijos potencialą kaip motyvaciją visiems besimokantiesiems tobulinti kultūrinės ir socialines žinias. Efektyvios komunikacijos ugdymo metodas, kai ugdomos tiek lingvistinės, tiek sociokultūrinės kompetencijos, skatina aktyvų klausymąsi, regimosios atminties gerinimą, atpasakojimą. Aktyvus klausymasis yra procesas, kurio metu tiek informacijos teikėjas, tiek gavėjas yra visiškai įsitraukę į ugdymo procesą, klausytojas yra susifokusavęs ir atidus, o bet kokie trukdžiai yra minimalizuojami. Aktyvaus klausymo metodai ypač veiksmingi, kai dalyviai yra skirtingo sociokultūrinio pagrindo, tokiu atveju yra sudaromos sąlygos kritiniam mąstymui lavinti.

- Sociokultūrinėms kompetencijoms ugdyti būtina reikia sutelkti veiklą ir struktūrizuoti aplinką. Taikant sociokultūrinio ugdymo metodus svarbu laikytis elgsenos modelių, paremtų suvokimu apie egzistuojančias normas, vertybes ir tradicijas, kurios suformuoja esmens indentitetą ir jo požiūrį į mokymąsi. Prasmingos tampa diskusijos vertybių, pilietiškumo, mokslo, sveikatos, pagarbos, nuoširdumo ir kituose socialiniuose ir kultūrinuose kontekstuose. Tokia veikla skatina mokinius įsitraukti į gilius apmąstymus apie kultūrinę įvairovę bei socialines problemas.

Ugdant sociokultūrinę kompetenciją yra galimybė sutelkti dėmesį į ugdymo turinio formavimą ir taip pat plėtoti sociokultūrinę kompetenciją. Kai mokiniai mokosi profesijos, jie taip pat turi galimybę plėtoti suvokimą apie kultūrą, etiketą, komunikacijos stilius ir bendravimą su asmenimis iš skirtingų sociokultūrinių aplinkų. Pirmenybė mokymo (-si) procese turi būti skiriama aktyviems ir kūrybiškiems mokymo(-si) būdams, funkcionaliai ir vizualiai metodinei medžiagai. Taikytini mokymo (-si) metodai, skatinantys mokinių domėjimąsi ir motyvaciją užduotims atlikti, pavydžiui:

- užduočių formuluočių su tam tikros informacijos trūkumu įtraukia mokinius į trūkstamos informacijos paiešką, kad būtų užpildyta spraga;

- visos užduotys, susijusios su sociokultūrinės kompetencijos ugdymu, turi fokusuotis į mokinių pasirinktą profesiją, taip orientuojantis į mokinių interesus;

- užduotys, skatinančios ugdytis sociokultūrinę kompetenciją, turi būti pateiktos taip, kad skatintų mokinių kūrybiškumą ir individualumą. (Lupach, 2000).

Daugelis žmogaus veiklų susijusios su informacijos keitimusi ir socialinės sąveikos koordinavimu, taip pat bendru, dinamišku bendradarbiavimu su idėjų turinčiais partneriais. Siekiant užsibrėžto tikslo spręsti gyvenimiškas problemas ir veiklos rezultatus, mokiniai turi dirbti kartu. Tai ugdo tokias socialiai svarbias vertybes, kaip pagarba, taktiškumas, galimybė priimti ir išsakyti kritiką, spręsti konfliktus (Lupach, 2000). Dirbdami kartu mokiniai ne tik bendrauja, bet ir mąsto (Mercer, 2000). Ugdant mokinių sociokultūrinę kompetenciją taikytini į tarpasmeninius santykius orientuoti bendradarbiavimo metodai.

Atliktos mokslo šaltinių analizės rezultatai rodo, kad sociokultūrinių kompetencijų ugdymas profesiniame mokyme turi potencialą, užtikrinti veiksmingesnį žinių ir įgūdžių perimamumą mokymo (-si) procese. Atlikus literatūros analizę matoma, jog šių kompetencijų ugdymas gali padėti spręsti problemas susijusias su kalbos, religijos, standartų, vertybių, papročių, tradicijų, stereotipų, nacionalinių simbolių, mąstymo ir elgesio būdų skirtumais. Aptarus sociokultūrinių kompetencijų ugdymo (-si) charakteristikas, orientacijas, ugdymo (-si) veiksnius ir metodus galime svarstyti apie tai, kaip šias kompetencijas integruoti į profesinio mokymo programas ir mokymo(-si) turinį.

3. SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-SI) VEIKSNIŲ RAIŠKOS PROFESINIO MOKYMO PROCESUOSE METODOLOGIJA

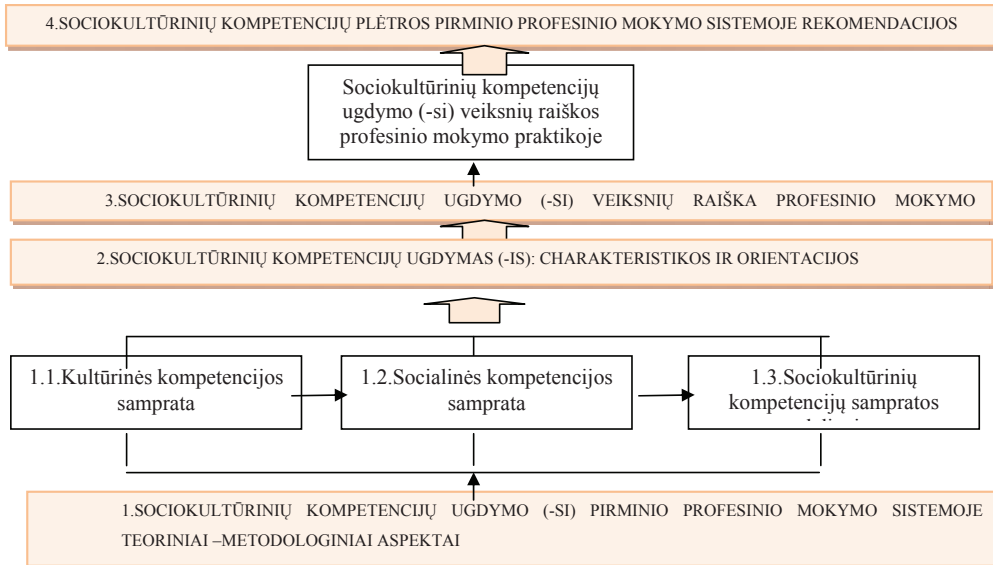
3.1. Tyrimo procesas

Išanalizavus aprašomosios analizės būdu mokslo šaltinius bei dokumentus, apibrėžus sociokultūrinių kompetencijų ugdymo pirminio profesinio ugdymo sistemoje teorinius – metodologinius aspektus bei profesinio ugdymo sistemos procesams būdingus sociokultūrinių kompetencijų ugdymo veiksnius, atliktas empirinis tyrimas. Jis vykdytas dviem etapais. Pirmiausia atliktas kiekybinis tyrimas, fiksuoto dizaino vykdomas pagal kiekybinio tyrimo strategiją (Žydžiūnaitė, 2007) – apklausa raštu naudojant uždaro tipo klausimyną. Antruoju etapu atliktas kokybinis tyrimas analizuojant profesinio mokymo programas.

Tyrimo procesą sudarė penki pagrindiniai etapai:

1. Problemos apibrėžimas.
2. Literatūros apžvalga.
3. Tyrimo metodų pasirinkimas.
4. Tyrimo atlikimas.
5. Rezultatų analizė ir interpretavimas.

Disertacinis tyrimas atliktas pagal pateikiamą struktūrą 5 pav.

5 paveikslas. Disertacinio tyrimo struktūra

3.2. Tyrimo imtis

3.2.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Siekiant įvertinti sociokultūrinių kompetencijų raišką profesinio mokymo procesuose, kiekybinio tyrimo dalyviais pasirinkti profesinio mokymo institucijose besimokantys mokiniai ir jose dirbantys mokytojai.

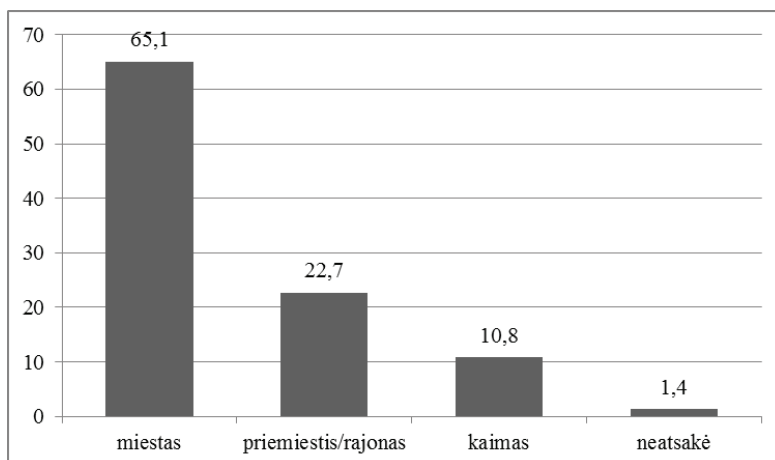
Pagal LR Statistikos departamento duomenis, 2012-2013 mokslo metais profesinio mokymo įstaigose mokėsi 45 tūkst. 635 mokiniai. Siekiant parinkti reprezentatyvią imtį, kuri atspindėtų generalinę visumą, tyrimui buvo pasirinkta paprastoji atsitiktinė imtis. Klausimynai buvo platinami 33 (iš 75 šiuo metu veikiančių) didžiausiose profesinio mokymo įstaigose ir buvo siekiama surinkti ne mažiau kaip 381 tinkamą apdorojimui klausimyną, kad imtis būtų reprezentatyvi. Būtent tokia profesinių mokyklų imtis atspindi skirtingus mokymosi lygius, mokymo dalykus ir specialybes. Tyrime aiškiai perteikiama vadinamoji miesto/ kaimo specifika.

Siekiant įvertinti sociokultūrinių kompetencijų raišką profesinio mokymo procesuose, antroji tiriamųjų imtis – profesinio mokymo institucijų mokytojai. Pagal LR Statistikos departamento duomenis, 2013-2014 mokslo metų pradžioje profesinio mokymo įstaigose dirbo 3 tūkst. 633 pedagogai. Siekiant parinkti reprezentatyvią imtį, kuri atspindėtų generalinę visumą, tyrimui buvo pasirinkta paprastoji atsitiktinė imtis. Klausimynai buvo platinami tose pačiose mokymosi institucijose, kaip ir klausimynai mokiniams, tačiau pastebėta, kad dirbančių pedagogų vienoje institucijoje yra mažiau nei mokinių, todėl siekiant surinkti pakankamai klausimynų tyrimui papildomai buvo įtrauktos dar 7 profesinio mokymo įstaigos.

Reikalingas imties dydis buvo skaičiuojamas taikant *Yamane formulę* (Israel, 2013, žr. ankstesnius paaiškinimus) ir jos korekciją. Pirminis imties dydis skaičiuojamas pagal formulę. Kadangi žinomas visos generalinės visumos dydis, suskaičiuotas imties dydis koreguotas taikant formulę (čia $N=3633$, $n_0=384$), todėl tyrimui buvo siekiama surinkti ne mažiau kaip 348 tinkamus apdorojimui klausimynus, kad imtis būtų reprezentatyvi.

3.2.1.1. Tyrimo dalyvių charakteristikos

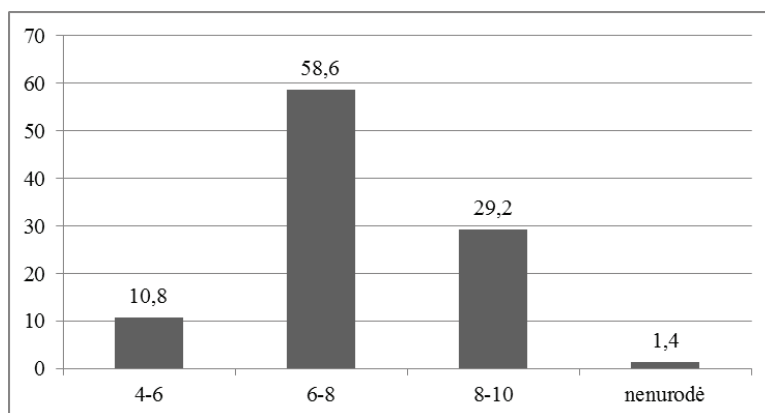
Mokiniai. Iš 415 tyrime dalyvavusių mokinių 80,2 % (333 respondentai) buvo merginos, likusieji – vyrai. Tiriamųjų amžius – nuo 15 iki 54 metų (18 respondentų amžiaus nenurodė). Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 21,8 metų (st. nuokrypis – 6,17).

6 paveikslas. Mokinių pasiskirstymas pagal gyvenamosios vietovės tipą (%)

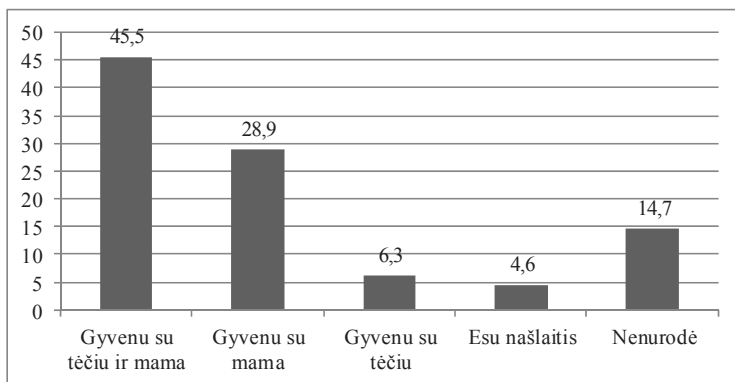
Dauguma didžiausių profesinio mokymo įstaigų yra didžiuosiuose miestuose, todėl ir dauguma respondentų nurodė kilę iš miesto – 65,1 %. Iš kokio tipo gyvenamosios vietos kilę, nenurodė 1,4 % respondentų.

Dauguma respondentų (58,6 %) mokosi vidutiniškai, vidurkis svyruoja nuo 6 iki 8 balų (7 pav.). Kiek daugiau nei ketvirtadalis (121 respondentas) respondentų mokosi gerai, labai gerai arba puikiai.

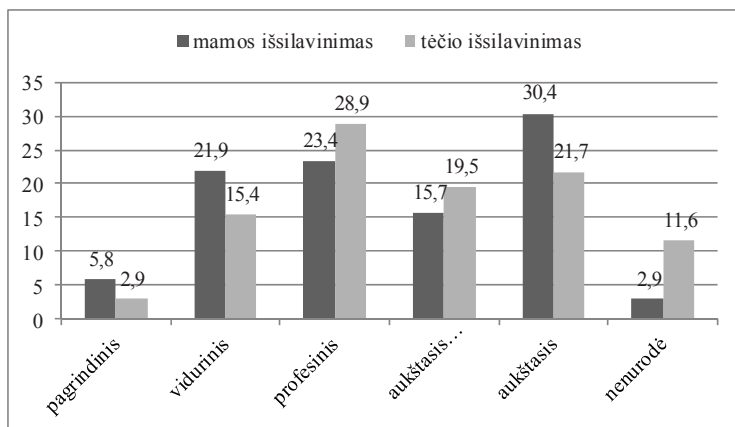
7 paveikslas. Mokymosi vidurkiai (%)

Sociokultūrinių kompetencijų ištakos glūdi šeimoje, todėl svarbu buvo nustatyti, kokiose šeimose užaugę tiriamieji. Pilnose šeimose, kuriose kartu gyvena tėtis ir mama, auga beveik pusė, t.y. 189 respondantai, tik su vienu iš tėvų gyvena 35,2 % respondentų, iš jų su mama – 120 mokinių. 19 respondentų yra našlaičiai. Net 61 respondentas nenurodė, su kuo gyvena.

8 paveikslas. Šeimos sudėtis (%)

Daugumos tiriamųjų mamos yra įgijusios aukštąjį išsilavinimą (30,4 %), o tėčių tik 21,7 % turi aukštąjį išsilavinimą. Nurodyti tėvų išsilavinimo negalėjo tik 2,9 %. Didžiausią dalį (28,9 %) sudaro tėčiai, turintys profesinį išsilavinimą.

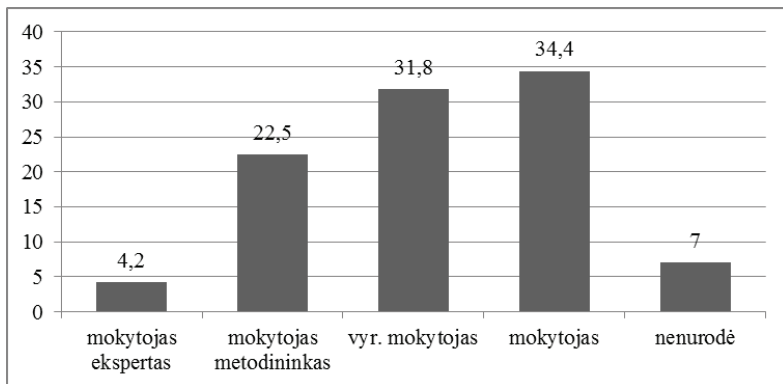

9 paveikslas. Tėvų išsilavinimas (%)

Mokytojai. Iš 355 tyrime dalyvavusių mokytojų 85,6 % (304 respondentai) buvo moterys, likusieji – vyrai. Tiriamųjų amžius – nuo 20 iki 67 metų (39 respondentai amžiaus nenurodė). Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 44,04 metų (st. nuokrypis – 12,66).

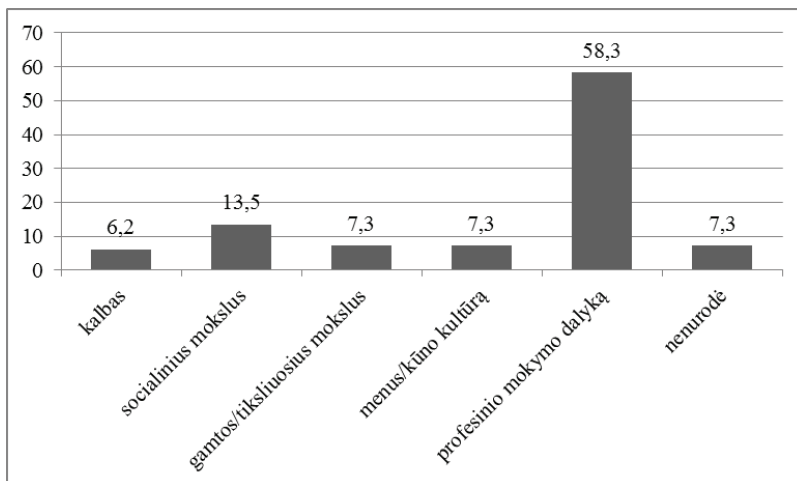
Mokytojų darbo stažas svyruoja nuo 1 iki 48 metų (stažo nenurodė 18 respondentų), vidurkis – 15,58 metų (st. nuokrypis – 11,35). Tyrimas buvo atliekamas didžiausiose profesinio mokymo įstaigose, todėl visi respondentai nurodė dirbantys miesto mokykloje. Profesinio mokymo įstaigose pirmaeilėse pareigose dirba 302 mokytojai, gimnazijose ar vidurinėse mokyklose – 20, pagrindinėje mokykloje – 3 respondentai. Tiriamųjų darbo stažas labai įvairus,

tai ir pedagoginių kategorijų pasiskirstymas didelis: mokytojai ekspertai sudaro nedidelę dalį, o kitų kategorijų mokytojų panašus skaičius.

10 paveikslas. Mokytojų pasiskirstymas pagal pedagoginę kategoriją (%)

Iš tyrimo dalyvavusiųjų, dauguma pedagogų yra profesijos mokytojai, kiek daugiau dėstančių socialinius mokslus, o likusieji pasiskirstę beveik po lygiai (11 pav.).

11 paveikslas. Pasiskirstymas pagal mokomųjų dalykų sritis (%)

26 % tiriamųjų nurodė esantys aktyvūs ir už mokyklų ribų dalyvauja asociacijų, projektinėse, partijų, seniūnijų, kultūros kolektyvų veiklose.

3.2.2. Kokybinio tyrimo etapas

Siekiant įvertinti profesinio mokymo potencialą ugdyti (plėtoti) sociokultūrinės kompetencijas pasirinkta viena Gyvūnų prižiūrėtojo profesinio mokymo programa, nagrinėjama dviem etapais. Pirma, nagrinėjama standartinė mokymo programos versija, patvirtinta Švietimo ir mokslo ministerijos 2011 m. Antru etapu nagrinėjama mokymo programa, parengta pagal Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centro savitos ugdymo programos metodiką⁴.

3.3. Tyrimo metodai

3.3.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Kiekybinio tyrimo duomenys buvo renkami taikant kiekybinio tyrimo metodą – uždaro tipo klausimyną. Šis tyrimo metodas buvo pasirinktas todėl, kad tyrimo objektas siejamas su individualios sąmonės elementais, taip pat buvo siekiama apklausti kuo daugiau mokinių bei mokytojų, siekiant reprezentatyviai perteikti profesinio mokymo institucijose besimokančių mokinių bei dirbančių pedagogų situaciją (Tidikis, 2003). Apklausiant mokinius ir mokytojus buvo taikyta anketinė apklausa raštu.

3.3.2. Kokybinio tyrimo etapas

Kokybinio tyrimo etapas vadintinas atvejo studija, nes dėmesys skiriamas vienos profesinio mokymo įstaigos mokymo programų analizei bei šių programų lyginimui socialinių ir kultūrinių kompetencijų ugdymo požiūriu. Šiame disertaciniame tyrime atveju apibrėžiamos abi mokymo programos, nes abiejose analizuojamas kultūrinių ir socialinių kompetencijų ugdymo /mokymo potencialas. Atvejo studija čia matoma ir kaip metodologija, ir kaip metodas (Zucker, 2009). Kaip metodologija dėl to, kad po kiekybinio tyrimo etapo nuosekliai pereinama prie kokybinio tyrimo ir naudojama diagnostinė socialinių ir kultūrinių kompetencijų matrica mokymo programų analizei. Kaip metodas dėl to, kad pagal atvejo studijos metodo reikalavimus analizuojami dokumentai, pritaikant specifinį (šiuo atveju – manifestinės kokybinės turinio analizės) analizės metodą.

Kokybiniam tyrimui atlikti pasirinktas manifestinės kokybinės turinio analizės metodas. Turinio analizė leidžia tyrėjui patikrinti teoriją analizuojant dokumentus ir geriau suvokiant duomenis (Elo ir Kyngas, 2008). Kiekybinio tyrimo etape išskirtos socialinės ir kultūrinės kompetencijos, jų aprašymai taikyti vykdant profesinio mokymo programų analizę. Išskirtų kompetencijų pagrindu analizė buvo atliekama manifestiniu lygmeniu. Manifestinis interpretacijos lygmuo reiškia, kad suformuotos kategorijos buvo interpretuojamos tiesiogiai, remiantis raktiniais žodžiais (Žydžiūnaitė ir kt., 2008).

⁴ ŠMM 2013-10-04 raštas Nr. 4791- leidimas organizuoti ugdymo procesą pagal savitą ugdymo programą.

3.4. Duomenų rinkimas

3.4.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Tyrimo metu mokinių duomenys buvo renkami iš 33 didžiausių profesinio mokymo įstaigų. Parengti ir atspausdinti klausimynai buvo dalijami tiesiogiai mokiniams, paaiškinus tyrimo tikslą, anonimiškumą ir rezultatų panaudojimą (tik moksliniams tikslams). Klausimynus išdalijo autorė 2013 metų kovo – gegužės mėnesiais. Iš viso buvo parengta ir išdalinta 500 klausimynų, iš kurių buvo gražinti užpildyti 442 (tinkami analizei buvo 415 klausimynai).

Mokytojų apklausos duomenys buvo renkami iš 40 didžiausių profesinio mokymo įstaigų. Parengti ir atspausdinti klausimynai buvo dalijami tiesiogiai mokytojams, paaiškinus tyrimo tikslą, anonimiškumą ir rezultatų panaudojimą (tik moksliniams tikslams). Klausimynus autorė išdalijo 2014 metų kovo – gegužės mėnesiais. Iš viso buvo parengta ir išdalinta 400 klausimynų, iš kurių buvo gražinti užpildyti 372 (tinkami analizei buvo 355 klausimynai). Visi surinkti klausimynai buvo koduojami ir suvedami į SPSS programą tolesnei analizei atlikti.

3.4.2. Kokybinio tyrimo etapas

Kokybiniam tyrimui atlikti pasirinkta Gyvūnų prižiūrėjo standartinė mokymo programa ir gyvūnų prižiūrėjo modulinė ugdymo programa, kurios turinys yra organizuojamas pagal Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centro savitą ugdymo programą (ŠMM 2013-10-04 raštas Nr. 4791).

Standartinės mokymo programos ugdymo turinys yra perteikiamas dalykais, koncentruojantis į profesines žinias ir gebėjimus. Modulinė ugdymo programa realizuojama ugdymo turinį organizuojant modulinio būdu. Pereinant prie moduliais grindžiamos profesinio mokymo sistemos, ugdymo programoje daug dėmesio skiriama veiklai, padedančiai ugdytis mokinių vertybinėms nuostatoms ir bendrosioms kompetencijoms. Duomenys buvo renkami mokymo programai analizuoti, Gyvūnų prižiūrėjo standartinės ir modulines ugdymo programas turinį koncentruojant į tokius parametrus: kompetencijas, mokymo tikslus standartinėje mokymo programoje bei į modulių uždavinius ir rezultatus modulinėje ugdymo programoje.

3.5. Duomenų analizė

3.5.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Duomenys analizuoti taikant atitinkamus matematinės statistinės analizės metodus, naudojant MS Excel ir SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) 21 versiją. Abiejuose tyrimo etapuose duomenų analizei buvo taikyti vienodi duomenų analizės metodai. Duomenims apibendrinti naudota aprašomoji statistika (dažniai, skaitinės charakteristikos, grafinis vaizdavimas), faktorinė analizė, lyginimui taikyti parametriniai ir neparametriniai kriterijai,

koreliacinė analizė, patikimumo skaičiavimas. Tikrinant hipotezes pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha=0,05$.

Aprašomoji statistika buvo naudota surinktiems duomenims apibendrintai pateikti dažniais, procentiniais dydžiais, skaičiuojant vidurkius, taip pat pateikiant rezultatus grafinėmis diagramomis (Čekanavičius ir Murauskas, 2000). Faktorinė analizė buvo taikyta, siekiant klausimyno atskiruose blokuose esančius teiginius suskirstyti į mažesnius kintamųjų „rinkinius“ – faktorius. Šiame darbe taikyta patvirtinančioji faktorinė analizė (Harrington, 2008), kurios tikslas – turint teorinį modelį, įvertinti, ar atlikto empirinio tyrimo rezultatai jį patvirtina. *Patvirtinančioji faktorinė analizė* taikoma tada, kai iš anksto žinomi teoriniai ar anksčiau atlikti empiriniai tyrimai ir norima jau turimas žinias patvirtinti ar išplėsti. Faktorinė analizė, remiantis Žydzūnaitė (2005), abiejuose etapuose taikyta, siekiant patikrinti kultūrinių ir socialinių kompetencijų faktorius. Neparimetriniai (Mann-Whitney), o parametriniai (ANOVA) kriterijai taikyti, siekiant palyginti indeksus tarp skirtingų respondentų grupių (mokinių – mokytojų pagal lytį, mokymosi pasiekimus ir t.t.).

Koreliacinės analizės metodas pasitelktas, siekiant nustatyti ryšius tarp kultūrinės ir socialinės kompetencijos elementų. Skaičiavimuose taikytas Pirsonso koreliacijos koeficientas (Williams ir Monge, 2001). Tyrime taikytas vienas iš patikimumo matų Cronbach's alpha, kurio rezultatas parodo subskalės vidinį suderinamumą. Jei gauta reikšmė viršija 0,6, suderinamumą laikome pakankamu, jei yra tarp 0,7 ir 0,9 – geru, o jei viršija 0,9 – suderinamumas puikus.

3.5.2. Kokybinio tyrimo etapas

Tyrimo duomenų analizei atlikti pasirinktas kokybinės turinio analizės metodas. Tai metodas, kuriuo gilnamasi į objektą ir kontekstą, domintis kategorijų ar kodų panašumais bei skirtumais (Žydzūnaitė ir kt., 2008). Tai metodas, kurio turinio raiška yra tai, apie ką teksta kalba. Kokybinė turinio analizė pradėta taikyti įvairių duomenų gilumo interpretacijai (Lundman ir Graneheim, 2004). Konceptai kokybinėje turinio analizėje paaiškėja iš turinio, gilinantis į jo reikšmingumą sociokultūrinės kompetencijos ugdymui. Duomenimis mokymo programos ir ugdymo turinio paremtas kokybinis tyrimas reikalauja mokymo įstaigos vizijos ir misijos supratimo bei jos unikalios ugdymo proceso suvokimo. Profesinio mokymo potencialui ugdyti buvo siekiama atskleisti sociokultūrinės kompetencijas remiantis standartine mokymo programa ir modulinės ugdymo programos turiniu, t.y. žvelgiant į mokymo programos turinio pateikimo skirtumus. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo potencialas vertinamas remiantis mokymo programoje atskleistu ugdymo turiniu ir ugdymosi kompetencijomis.

Mokymo programos analizei atlikti disertacijos autorė apsisprendė naudoti tris kokybinės turinio analizės etapus: 1) daugkartinį teksto skaitymą, 2) manifestiniu lygmeniu nagrinėjant

dokumentus remtis raktiniais žodžiais, 3) sudaryti analizuojamo teksto matricą pagal išskirtas socialines ir kultūrinės kompetencijas. Kokybinė turinio analizė tyrėjo atžvilgiu apima trijų lygių refleksiją (Cormack, 2002):

1. Tyrėjas nustato teorines ribas, kuriose nagrinėjama teksto medžiaga. Daugkartinio teksto skaitymo metu tyrėjas pažymėjo aktualias vietas, kurias apima įvairias asociacijas. Prie citatų rašomos pastabos.
2. Tyrėjas turi apmąstyti savo turimą patirtį ir nuostatas, kad atskirtų jas nuo teksto analizės. Analizuodama tekstą, tyrėja atsirobojo nuo asmeninės nuomonės ir patirties suformuotų nuostatų. Nagrinėjant tekstą buvo remiamasi teorine medžiaga ir interpretacija.
3. Tyrėjui būtina pasirinkti ir atspindėti metodologines – filosofines nuostatas, kurios bus naudojamos turinio analizei perteikti.

Kokybinei turinio analizei atlikti buvo naudojama matrica, todėl nebuvo papildomai išskiriamos kategorijos ir subkategorijos.

3.6. Tyrimo instrumentas

3.6.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Tyrimui parengtas klausimynas, remiantis teorinių šaltinių analize. Klausimyną sudarė autorė pagal matricas (žr. 9 ir 10 lenteles). Kompetencijų sąrašas parengtas pagal Europos Parlamento ir Tarybos 2006 m. gruodžio 18 d. rekomendaciją „Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų“ (2006/962/EB).

9 lentelė. Kiekybinio tyrimo klausimyno matrica: socialinės kompetencijos

<i>Socialinės kompetencijos</i>		
<i>Kategorija</i>	<i>Kompetencija</i>	<i>Teiginys mokiniams ir mokytojams</i>
Savęs pažinimas ir valdymas	Pažinti save	Žinau, kad gebėjimas sąveikauti su kitais, ⁵ yra vienas iš svarbiausių gūdžių.
		Gebu inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje.
	Atskirti asmeninę ir profesinę sritis	Gebu prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje.
		Suvokiu bendruosius etiketo principus ⁶ .
		Gebu bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis.
	Būti tolerantiškam	Gebu kontroliuoti jausmus iškilus konfliktinei situacijai.
	Suprasti ir reikšti skirtingus požiūrius	Gebu komunikuoti ⁷ su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis.
		Gebu komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis.
		Bendraudamas/a suprantu užuominas ir gebu jas interpretuoti.
		Moku daugiau nei vieną užsienio kalbą.

⁵bendrauti, užmegzti santykius

⁶visuotinai priimtos elgesio taisyklės

⁷bendrauti, bendradarbiauti

9 lentelės tęsinys

<i>Socialinės kompetencijos</i>		
<i>Kategorija</i>	<i>Kompetencija</i>	<i>Teiginys mokiniams ir mokytojams</i>
	Elgtis pagal skirtingose visuomenėse ir aplinkoje bendrai priimtinus elgesio ir elgsenos kodeksus	Gebu kalbėti viešai, neturiu „auditorijos baimės“.
		Gebu aiškiai išsakyti savo nuomonę.
		Gebu spręsti konfliktines situacijas.
	Susidoroti su stresu ir nusivylimu	Iškilus konfliktui pirmas/-a pasiūlau kompromisą.
		Gebu išklausti kito asmens nuomonę .
		Gebu priimti kito asmens nuomonę taikiai.
Įveikti išankstinį nusistatymą	Gebu būti empatiškas/-a lyg atsidurdamas/-a kito asmens vietoje.	
	Esu įsitikinęs/usi, kad nuoširdumas užtikrina sėkmingą bendravimą ir gerus tarpasmeninius santykius.	
Socialinis sąmoningumas	Užsitikrinti optimalią fizinę ir psichinę sveikatą, kuri būtų asmeninis, šeimos ir artimiausios socialinės aplinkos turtas Domėtis socialiniu ir ekonominiu vystymusi	Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti.
		Toleruoju kitų žmonių pomėgius.
		Džiaugiuosi galėdamas/-a užmegzti reikšmingus santykius su kitais žmonėmis. Pripažįstu kitų žmonių teises.
	Atskirti asmeninę ir profesinę sritis	Gebu prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje.
Socialinis sąmoningumas	Vertinti įvairovę ir pagarbą kitiems	Manau, kad supratingumas ir pagarba yra socialinės visuotinai priimtinos normos.
		Aš užstoju draugus, kai jie patenka į situacijas, kuriose žeidžiamas asmens orumas.
		Dalyvauju savo bendruomenės (mokyklos, gyvenvietės) jaunimo veikloje.
		Esu paslaugus/-i suaugusiems Su draugais dažniausiai bendrauju akis į akį.
Bendradarbiavimo įgūdžiai	Konstruktyviai bendrauti skirtingoje aplinkoje	Aš sugebu pritaikyti savo bendravimo stilių priklausomai nuo žmonių ir erdvės, kurioje esu.
		Net ir nesutikdamas/-a su kito nuomone, visada išlieku ramus/-i.
	Derėtis sukuriant pasitikėjimą, daryti kompromisus	Argumentuoju savo mintis ir požiūrį.
		Gebu išspręsti konfliktinę situaciją nepažeisdamas/-a kito asmens orumo. Gebu derybose pasiekti kompromisą.
	Būti supratingam	Domiuosi kitaip mąstančių žmonių idėjomis ir požiūriais.
		Stengiuosi, kad žmonės, kurie yra kitokie nei aš, būtų suprasti ir išgirsti.

10 lentelė. Kiekybinio tyrimo klausimyno matrica: kultūrinės kompetencijos

Kultūrinės kompetencijos		
Kategorija	Kompetencija	Teiginys mokiniams ir mokytojams
Įvairių kūrybinių idėjų, patirties ir emocijų išraiškų įvairioje terpėje, įskaitant muziką, scenos meną, literatūrą ir vizualinį meną, svarbos suvokimas	Suprasti, kaip šalies kultūrinis tapatumas ir Europos tapatumas veikia vienas kitą	Žinau savo šalies svarbiausius kultūrinio paveldo objektus. Gerbiu savo gimtosios vietovės kultūrinės tradicijas.
	Domėtis tarpkultūriniu bendravimu	Gebu bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (<i>finansinė padėtis</i>) žmonėmis.
		Gebu vertinti kultūrinę realybę.
		Suprantu kultūrinius skirtumus.
		Esu atviras/-a kultūrinėms įvairovėms.
Gebu bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis.		
Įvairių kūrybinių idėjų, patirties ir emocijų išraiškų įvairioje terpėje, įskaitant muziką, scenos meną, literatūrą ir vizualinį meną, svarbos suvokimas	Suvokti vietas, nacionalinį ir Europos kultūros paveldą ir jo vietą pasaulyje	Gerbiu Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius.
		Jaučiuosi esąs Lietuvos ir Europos kultūros dalis.
	Vertinti svarbiausius kultūros kūrinius, įskaitant populiariąją šiuolaikinę kultūrą	Stengiuosi dalyvauti veikloje, kur galiu sužinoti daugiau apie kultūrinę įvairovę.
		Stengiuosi nesivadovauti stereotipais prieš tai nesusipažinęs/-usi su kita kultūra.
		Prašau paaiškinti, kai nesuprantu, kas buvo pasakyta stengdamasis/-si informaciją priimti teigiamai.
	Suprasti kultūrinę ir kalbinę įvairovę Europoje (ir kituose pasaulio regionuose), poreikį ją išlaikyti	Suprantu kūrybinių industrijų svarbą.
		Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos.
		Manau, kad bendravimas su užsieniečiais prisideda prie kiekvieno asmens kultūrinių kompetencijų ugdymo (-si).
		Manau, kad geros užsienio kalbos žinios yra kultūrinių kompetencijų dalis.
		Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos vertybinės nuostatos.
		Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas pilietiškumas.
		Pažįstu savo stipriąsias ir silpnąsias puses ir suprantu, kaip jos veikia mano mąstymą.
	Suprasti estetinių veiksnių svarbą kasdiniame gyvenime	Stengiuosi dalyvauti veikloje, kur galiu sužinoti daugiau apie kultūrinę įvairovę.
Žinau savo stipriąsias ir silpnąsias puses, o tai man padeda save tobulinti.		
Gebu kultūringai vartoti gimtąją kalbą.		
		Drausminu kitus, kai girdžiu įžeidžiančius asmens orumą komentarus ar juokus. ⁸

Klausimyną sudaro trys dalys: pirmoje pateikiami 46 teiginiai ir klausimai apie kultūrinės kompetencijas, antroje – 48 teiginiai ir klausimai apie socialines kompetencijas, o trečioji dalis – demografinė. Klausimai analogiški ir mokiniams, ir mokytojams, tačiau kai kurių klausimų formuluotė mokiniams yra supaprastinta, t.y. priartinta prie jų supratimo (pvz., nenaudojant tarptautinių žodžių, edukologinių sampratų ir pan.). Klausimyno pirmosios ir antrosios dalies klausimai ir teiginiai buvo sudaromi remiantis atlikta teorine analize, taip siekiant užtikrinti turinio validumą (Measurement Validity Types).

⁸ susijusius su asmens rase, tautybe, lytimi, seksualine orientacija

11 lentelė. Klausimyno vidinio suderinamumo rodiklio Cronbach α reikšmės

	Mokinių klausimynas (I etapas)	Mokytojų klausimynas (II etapas)
I dalis (N=46)	0,933	0,925
II dalis (N=48)	0,915	0,922

Atlikus instrumento atskirų dalių patikimumo analizę, nustatyta, kad tiek mokytojų, tiek mokinių atsakymų analizė pritaikius Cronbach α viršija 0,9 (žr. 11 lentelę). Tai rodo labai aukštą parengto instrumento vidinį suderinamumą.

3.6.2. Kokybinio tyrimo etapas

Tyrimui pasirinktos profesinio mokymo programos analizei naudotos konkrečios mokymo programos struktūrinės dalys (žr. 45 psl. poskyrį *Duomenų rinkimas*). Gyvūnų prižiūrėtojo standartinėje mokymo praprogramoje analizuotos kompetencijos ir mokymo tikslai. Modulinėje mokymo praprogramoje analizuoti modulio uždaviniai ir rezultatai. Tyrimo metu dokumentai analizuojami pagal teorinėje analizėje išryškėjusias socialines ir kultūrinės kompetencijas, siekiant išsiaiškinti, kaip sociokultūrinės kompetencijos reiškiasi profesinio mokymo programų turinyje. Kokybinei turinio analizei atlikti naudota matrica (Priedas Nr. 3, Lentelės Nr. 1,2,3,4, p. 110).

3.7. Tyrimo etika

3.7.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Tyrimo metu tiriamieji mokiniai buvo supažindinami su tyrimo tikslu, paaiškinama, kad klausimynai yra anoniminiai, surinkta informacija bus naudojama tik moksliniais tikslais – tiriamieji buvo informuojami apie tyrimą, atsakoma į klausimus. Tyrimo ir etikos plėtra neatsiejama nuo supratimo, kad žmonės tyrimuose turi dalyvauti tik savanoriškai (Žydžiūnaitė ir kt., 2008). Buvo užtikrintas laisvanoriškumo principas, nes klausimynus grąžino užpildžiusieji, o tiems, kurie nenorėjo dalyvauti tyrime ar ignoravo klausimyno pildymą, buvo leista laisvai pasirinkti. Tyrimo metu buvo siekiama užtikrinti vienodas sąlygas visų apklausų metu – remiamasi lygiavertiškumo principu. Tyrimo dalyviams buvo užtikrintas jų konfidencialumas: tyrimo duomenimis disponuoja tik darbo autorė.

3.7.2. Kokybinio tyrimo etapas

Kokybiniam tyrimui naudoti profesinio mokymo programos ir įstaigos pavadinimą leidimas gautas iš Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centro vadovės (Priedas Nr. 4).

3.8. Tyrimo ribotumai

3.8.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Sociokultūrinių kompetencijų raiškos profesinio mokymo procesuose, atliekant tyrimą, dalyvavo profesinio ugdymo institucijų mokiniai bei mokytojai. Tai turėjo įtakos tyrimo ribotumui, nes tyrime nedalyvavo institucijų vadovai, numatantys profesinio ugdymo institucijų strategiją, planuojantys bei organizuojantys ugdymo procesą, taip pat liko neapklausti ir profesinio mokymo programų rengėjai, teikiantys ir atnaujinantys ugdymo turinius.

Apskritai buvo sudėtinga plėtoti tyrimo strategiją ir išskirti tam tikrus komponentus, kurie tyrimo dalyviams būtų aiškiai matomi kaip ugdymo (-si) turinio dalis, tai iš esmės turėjo įtakos, nes ne visi klausimynai buvo užpildyti. Kai kurie faktoriai (pvz., kultūrinis jautrumas) turi įvairių prasmų, todėl nepaisant kruopščios literatūros analizės ir klausimyne pateiktų kultūrinės ir socialinės kompetencijos apibrėžčių, nebuvo identifikuotos visos įmanomos sociokultūrinės kompetencijos skalės.

3.8.2. Kokybinio tyrimo etapas

Esminė problema diskutuojama kalbant apie rezultatų patikimumą yra ta, kad tyrėjas visuomet subjektyviai interpretuoja turinį, todėl labai dažnai atsiranda paradigminis netikrumas tarp mokslinių straipsnių autorių ir skaitytojų. Svarbu pažvelgti į tyrimo objektą iš įvairių požiūrio taškų, kurie priklauso nuo tyrėjo subjektyvaus teksto suvokimo. Rezultatų patikimumas priklauso nuo tyrėjo suvokimo ir žinių apie tyrimo objektą. Tyrėjui labai svarbu suvokti, kodėl priimti kiti sprendimai, kuo jie naudingi/nenaudingi konkrečiam tyrimui bei tiriamųjų pateiktų duomenų analizei (Robson, 2002).

4. SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO (-SI) VEIKSNIŲ RAIŠKOS PROFESINIAME MOKYME REZULTATAI

4.1. Kiekybinio tyrimo etapas

Teorijos analizėje buvo išskirtos trys kultūrinės kompetencijos sudedamosios dalys: *kultūrinės žinios*, *kultūrinis sąmoningumas* ir *kultūrinis jautrumas*. Remiantis šiomis komponentėmis, su gautais duomenimis buvo atliekama faktorinė analizė (taikant Varimax pasukimą), išskiriant tris faktorius. Duomenys buvo tinkami faktorinei analizei atlikti (mokinių KMO=0,856, Bartlett's testo p=0,000, mokytojų KMO=0,831, Bartlett's testo p=0,000).

Kultūrinė kompetencija. Atlikus faktorinę analizę, teiginiai, apibūdinantys kultūrinę kompetenciją, buvo sugrupuoti į tris faktorius (atspindinčias teorinį kultūrinės kompetencijos modelį).

12 lentelė. *Kultūrinės kompetencijos komponentių išskyrimas: kultūrinio sąmoningumo faktorius*

Teiginiai	Faktorinis svoris
Gerbiu savo gimtosios vietovės kultūrinės tradicijas	0,671
Manau, kad šeimoje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos	0,652
Gebu kultūringai vartoti gimtąją kalbą	0,643
Gerbiu Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius	0,632
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos	0,621
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas pilietiškumas	0,610
Jaučiuosi esąs Lietuvos ir Europos kultūros dalis	0,605
Manau, kad geros užsienio kalbos žinios yra kultūrinių kompetencijų dalis	0,580
Manau, kad bendravimas su užsieniečiais prisideda prie kiekvieno asmens kultūrinių kompetencijų ugdymo (-si)	0,577
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos vertybinės nuostatos	0,572
Manau, kad galiu daug išmolti žmonių, priklausančių kitoms kultūroms	0,544
Suprantu kūrybinių industrijų svarbą	0,509
Esu atviras/-a kultūrinėms įvairovėms	0,361
Stengiuosi nesivadovauti stereotipais prieš tai nesusipažinęs/-usi su kita kultūra	0,356

Pirmasis faktorius: kultūrinis sąmoningumas. Išskirtas faktorius yra visavertis, nes iš visų kultūrinę kompetenciją apibūdinančių 46 teiginių *kultūrinio sąmoningumo* faktoriui priskirta 14 teiginių, iš kurių pusė (7 teiginiai) tenkina faktorinio svorio, ne mažesnio už 0,6 sąlygą ($L \geq 0,6$). Respondentų teigimu, labiausiai su kultūriniu sąmoningumu sietinas kultūringas gimtosios kalbos mokėjimas bei pagarba gimtosios vietovės kultūrinėms tradicijoms. Svarbu yra šeimoje

ugdėti kultūrinės kompetencijas, tačiau kultūrinių kompetencijų ugdymas, respondentų teigimu, taip pat svarbus ir mokykloje. Mokykloje svarbu ugdyti pilietiškumą, nes *kultūriniam sąmoningumui* aktualus ne tik gimtosios šalies, bet ir Europos bei pasaulio kultūros formų ir reiškinių gerbimas, jautimas, kad esi Lietuvos ir Europos kultūros dalis.

Mokytojai, vertinant teiginius, nebuvo pažymėję nė vieno atsakymo „visiškai nesutinku“ ir tik 1,1 proc. pažymėjo „nesutinku“, vertindami teiginį „Jaučiuosi esąs Lietuvos ir Europos kultūros dalis“.

13 lentelė. Esminių kultūrinio sąmoningumo faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai					Mokytojų vertinimai				
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikra/as	Sutinku	Visiškai sutinku	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikra/as	Sutinku	Visiškai sutinku
Gerbiu savo gimtosios vietovės kultūrinės tradicijas	0	1,7	13,8	43,8	40,7	0	0	4	25,6	70,4
Manau, kad šeimoje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos	0	1	16	38,3	44,7	0	0	0,8	25,6	73,5
Gebu kultūringai vartoti gimtąją kalbą	0,5	2,2	12,8	44,1	40,5	0	0	5,1	42,3	52,7
Gerbiu Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius	0	1,5	22,3	42,1	34,1	0	0	10,4	47	42,6
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos	0	0,5	12,4	37,9	49,3	0	0	2	26,5	71,5
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas pilietiškumas	0	2,4	10,8	37,1	49,6	0	0	0,8	25,1	74,1
Jaučiuosi esąs Lietuvos ir Europos kultūros dalis	0,5	5,1	16,9	45,8	31,8	0	1,1	10,2	47,3	41,5

Mokytojų vertinimai, lyginant su mokinių, pozityvesni analizuojant visus pagrindinius pirmojo faktoriaus teiginius. Mokytojai labiausiai pritarė teiginiams, kad tiek šeimoje, tiek mokykloje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos, pilietiškumas.

Antrasis faktorius: kultūrinis jautrumas. Po atliktų skaičiavimų į antrąjį faktorių – *kultūrinis jautrumas* – pakliūva 21 teiginys, tačiau su faktoriniais svoriais, viršijančiais 0,6 ($L \geq 0,6$), yra tik du teiginiai. Tai rodo, kad kultūrinis jautrumas nėra būdingas faktorius nei mokiniams, nei mokytojams.

14 lentelė. Kultūrinės kompetencijos komponentų išskyrimas: kultūrinio jautrumo faktorius

Teiginiai	Faktoriaus svoris
Nedalyvauju pokalbiuose, kurie žemina kitų tradicijų ar etninių grupių žmones	0,630
Užtariu diskriminuojamus ir/ar žeminamus žmones	0,624
Aš domiuosi idėjomis ir požiūriais žmonių, kurie nemąsto taip, kaip aš	0,591
Aš laisvai bendrauju su žmonėmis, kurie neatrodo taip, kaip aš	0,579
Gebu bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis	0,566
Gebu vertinti kultūrinę realybę	0,525
Drausminu kitus, kai girdžiu įžeidžiančius asmens orumą komentarus ar juokus	0,522
Suprantu, kad aptariant tam tikrus klausimus kiti gali reaguoti skirtingai nei aš	0,508
Gerbiu kitų žmonių nuomonę, net jeigu su ja ir nesutinku	0,502
Žinau savo stipriąsias ir silpnąsias puses, o tai man padeda save tobulinti	0,492
Aš suprantu, kad yra ir kitų, nei mano paties, galiojančių įsitikinimų	0,492
Pažįstu savo stipriąsias ir silpnąsias puses ir suprantu, kaip jos veikia mano mąstymą	0,490
Nedarau išankstinių prielaidų apie asmenis ar jų grupes, kol artimiau jų nepažįstu	0,486
Į žmonių skirtumus žvelgiu pozityviai	0,474
Skatinu skirtingų kultūrų žmones išsakyti savo problemas tam, kad jos būtų išspręstos	0,473
Gebu bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis	0,457
Gebu bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (finansinė padėtis) žmonėmis	0,433
Prašau paaiškinti, kai nesuprantu, kas buvo pasakyta stengdamasis/-asi informaciją priimti teigiamai	0,416
Suprantu kultūrinius skirtumus	0,393
Aš mėliu bendrauju su žmonėmis, kurie yra tos pačios etninės kultūros, kaip ir aš	-0,323
Aš turiu pažįstamų, kurie priklauso skirtingoms etninėms grupėms	0,288

Būdingiausi ir labiausiai kultūrinį jautrumą apibūdinantys teiginiai: „Nedalyvauju pokalbiuose, kurie žemina kitų tradicijų ar etninių grupių žmones“ ir „Užtariu diskriminuojamus ir/ar žeminamus žmones“. Labiausiai kultūrinis jautrumas siejamas su diskriminaciniais aspektais, o ne gebėjimu veikti pozityviai kitų kultūrų atžvilgiu.

Mokytojų pagrindinių kultūrinio jautrumo faktoriaus teiginių vertinimai aukštesni (žr. 15 lentelė).

15 lentelė. Esminių kultūrinio jautrumo faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai				Mokytojų vertinimai					
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/a	Sutinku	Visiškai sutinku	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/a	Sutinku	Visiškai sutinku
Nedalyvauju pokalbiuose, kurie žemina kitų tradicijų ar etninių grupių žmones	2,9	4,8	15,63	38	39	0	2,3	9,3	43,9	44,5
Užtariu diskriminuojamus ir/ar žeminamus žmones	2,9	4,1	16,7	39,2	37	0	0	11,3	56,1	32,6

Mokytojai yra ryžtingesni, kai reikia užtarti diskriminuojamus, žeminamus žmones.

Trečiasis faktorius: kultūrinės žinios. Jį sudaro 11 teiginių, iš kurių keturi turi faktorinį svorį, viršijantį 0,6 ($L \geq 0,6$). Šis faktorius yra svarbus ir visavertis.

16 lentelė. Kultūrinės kompetencijos komponentų išskyrimas: kultūrinių žinių faktorius

Teiginiai	Faktorius svoris
Žinau savo tautos etninius stereotipus	0,728
Turiu aiškų suvokimą apie savo kultūrinį, etninį ir rasinį identitetą	0,701
Stengiuosi vengti kalbos, kuri skatina stereotipų atsiradimą	0,630
Stengiuosi dalyvauti veikloje, kur galiu sužinoti daugiau apie kultūrinę įvairovę	0,620
Mano elgesys demonstruoja pagarbą kitų kultūrų žmonėms	0,520
Aš suprantu, kad kultūrinių žinių trūkumas mano bendruomenėje gali atstumti kitus	0,505
Gebėdamas/-a užmegzti santykius su kitų kultūrų žmonėmis aš lavinu savo kultūrinius įgūdžius	0,459
Suprantu, kad daug nesupratimų bendraujant kyla dėl kultūrinių skirtumų	0,427
Aš pripažįstu, kad stereotipinės nuostatos ir diskriminuojantys veiksmai yra nusižengimas žmogiškumui	0,417
Lankausi kultūros renginiuose	0,261
Žinau savo šalies svarbiausius kultūrinio paveldo objektus	0,254

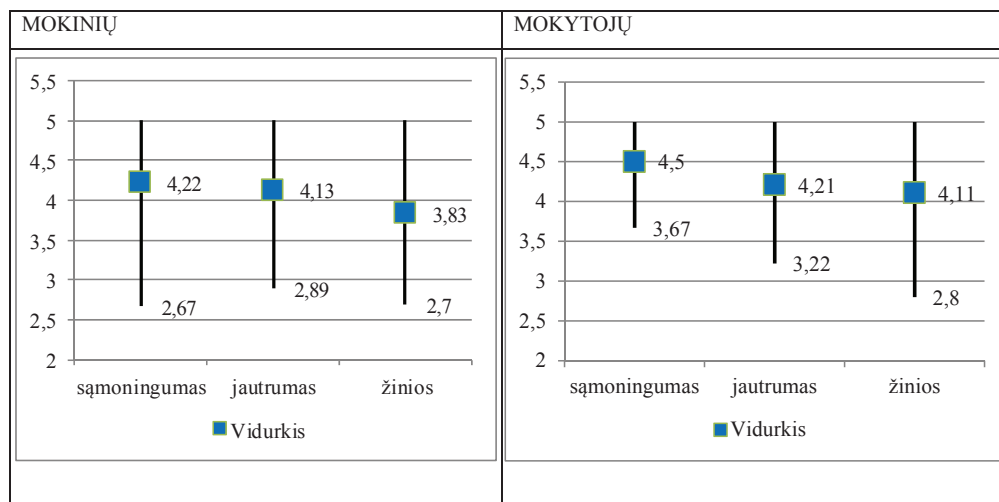
Kultūrinės žinias mokytojai labiausiai vertina kaip aiškų suvokimą apie savo kultūrinį, etninį ir rasinį identitetą, mokinių atsakymuose tai labiau atsiskleidžia aktyvumu – dalyvaujant veikloje, kur gali sužinoti daugiau apie kultūrinę įvairovę bei vengiant kalbos, kuri skatina stereotipų atsiradimą (žr. 17 lentelė).

17 lentelė. Esminių kultūrinių žinių faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai					Mokytojų vertinimai				
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku
Žinau savo tautos etninius stereotipus	0	7,6	38,1	41,1	13,2	0	0,6	31,7	51	16,7
Turiu aiškų suvokimą apie savo kultūrinį, etninį ir rasinį identitetą	0,5	4,8	39,7	35,8	19,1	0	0	10,3	52,4	37,2
Stengiuosi vengti kalbos, kuri skatina stereotipų atsiradimą	0	6,9	30,6	45,9	16,5	1,1	2,6	24,6	45	26,6
Stengiuosi dalyvauti veikloje, kur galiu sužinoti daugiau apie kultūrinę įvairovę	0,2	6,8	31,9	43,3	17,8	0	2,8	25,2	47,9	24,1

Analizuojant atskirai mokinių ir mokytojų rezultatus, faktoriai iš esmės nesiskyrė.

Suskaičiavus kiekvieno faktoriaus indeksą (indeksas buvo skaičiuojamas kaip atitinkamo bloko atsakymų vidurkis), gauta, kad iš trijų kultūrinės kompetencijos komponentių aukščiausiai vertinamas kultūrinis sąmoningumas, žemiausiai – kultūrinės žinios (12 pav.). Mokytojų vidutiniai vertinimai yra aukštesni.

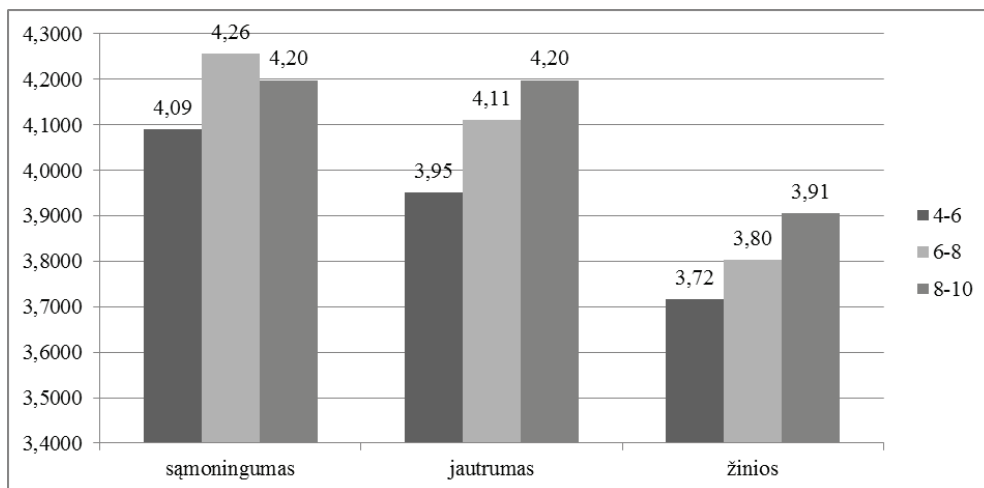

12 paveikslas. Kultūrinės kompetencijos komponentių vertinimas (vidurkis)

Mann – Whitney kriterijaus taikymas parodė, kad statistiškai reikšmingas skirtumas yra tarp mokytojų ir mokinių kultūrinio sąmoningumo suvokimo ($p=0,000$) ir kultūrinių žinių ($p=0,000$). Kultūrinis jautrumas statistiškai nėra reikšmingas ($p=0,052$). Taikant dispersinę analizę (toliau – ANOVA), nustatyta, kad tarp tyrime dalyvavusių mokinių – merginų ir vaikinių – statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas vertinant jų kultūrinį sąmoningumą ($p=0,000$) ir jautrumą ($p=0,000$). Merginos vertino aukščiau tiek savo kultūrinį sąmoningumą (vidurkis 4,33, vyrų – 3,78), tiek jautrumą (atitinkamai 4,20 ir 3,87), tiek kultūrinės žinias (3,84 ir 3,81), tačiau vertinant žinias statistiškai reikšmingas skirtumas nenustatytas ($p=0,636$). Nors mokytojų vyrų nebuvo daug, tačiau kultūrinio sąmoningumo ($p=0,011$) ir kultūrinio jautrumo ($p=0,020$) vertinimas buvo statistiškai reikšmingas. Mokytojų moterų vertinimai aukštesni (kultūrinis sąmoningumas: moterų vidurkis 4,51, vyrų – 4,35, jautrumas atitinkamai 4,23 ir 4,09, kultūrinės žinios 4,11 ir 4,08, tačiau vertinant žinias statistiškai reikšmingas skirtumas nenustatytas ($p=0,601$). Taigi, galima teigti, kad kultūrinei kompetencijai reikšmės turi lytis.

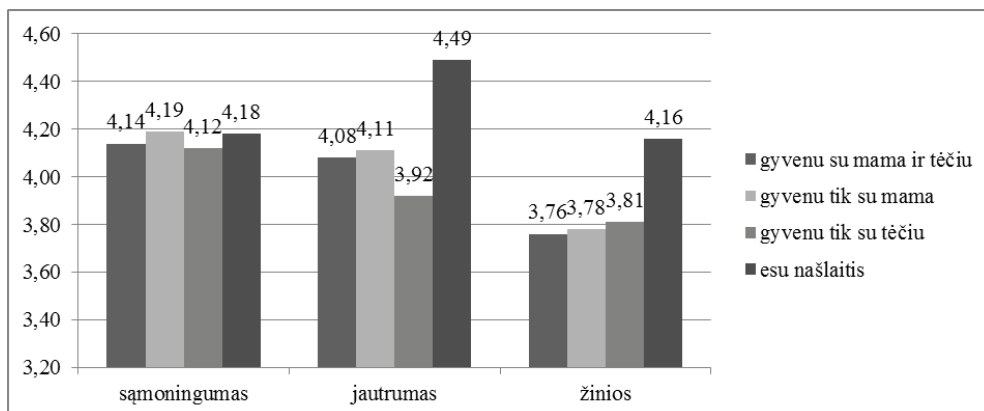
Apklaustųjų mokinių mokymosi pasiekimų vertinimai skiriasi, tačiau įdomu pastebėti, kad pritaikius ANOVA, kultūrinės žinios tarp skirtingai besimokančių mokinių nėra statistiškai reikšmingos ($p=0,078$), taip pat nesiskiria ir kultūrinis sąmoningumas ($p=0,148$), tačiau kultūrinis jautrumas yra statistiškai reikšmingas ($p=0,019$, 2 pav.). Įdomu pastebėti, kad

vidutiniškai besimokančių mokinių kultūrinis sąmoningumas yra nežymiai aukštesnis už gerai ir labai gerai besimokančių mokinių.

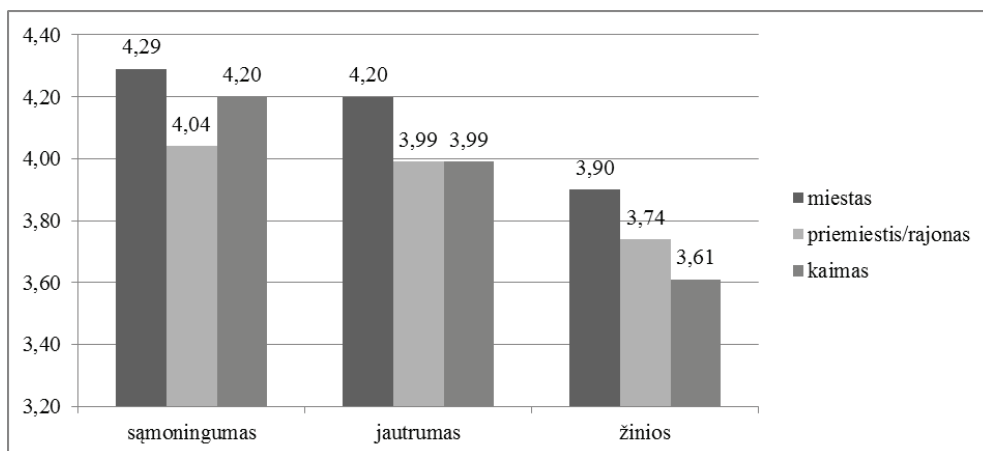
13 paveikslas. Kultūrinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo pažangumo (%)

Kultūriniam sąmoningumui įtakos neturi ir mokinių šeiminių padėtis ($p=0,860$), nors kultūrinis jautrumas ir kultūrinės žinios yra statistiškai reikšmingos (atitinkamai $p=0,003$ ir $p=0,011$).

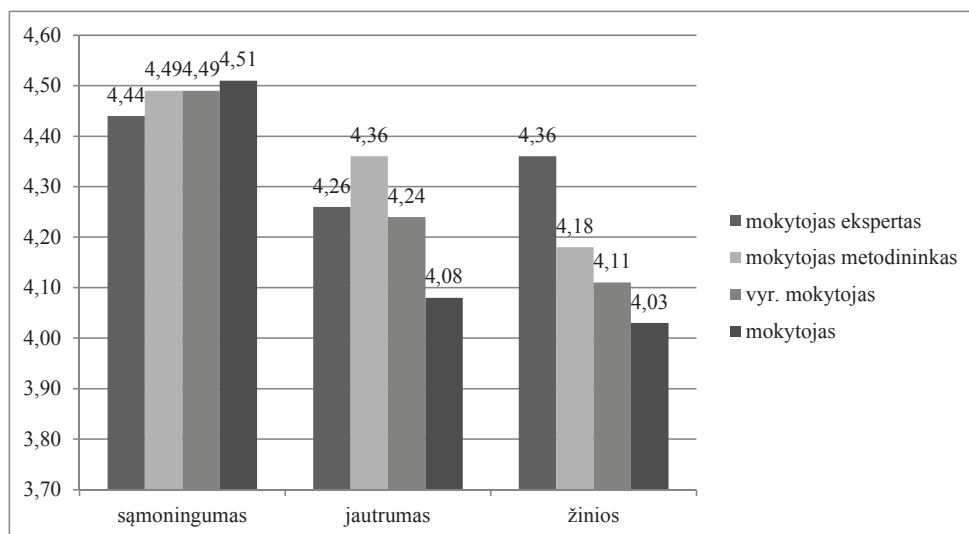
14 paveikslas. Kultūrinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo šeimos (%)

Tyrimo rezultatai rodo, kad našlaičiai pasižymi ypač dideliu kultūriniu jautrumu. Mieste gyvenantys mokiniai pasižymi aukštesne kultūrine kompetencija nei priemiesčiuose, rajonuose ar kaimuose gyvenantieji. Skirtumai visoms kompetencijos dedamosioms statistiškai reikšmingi (visais atvejais $p=0,000$, 15 pav.).

15 paveikslas. Kultūrinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo gyvenamosios vietos (%)

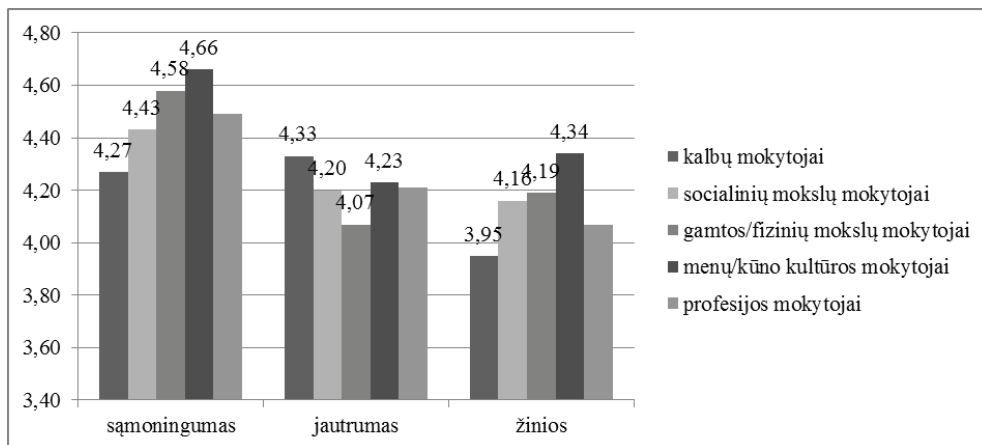
Dvifaktorisė dispersinė analizė parodė, kad statistiškai reikšmingų skirtumų kultūrinių kompetencijų vertinimui tarp tėvo ir mamos įgytų išsilavinimų nenustatyta. Taikant ANOVA nustatyta, kad skirtingų kategorijų mokytojai skirtingai vertina kultūrinį jautrumą ($p=0,000$, 16 pav.) ir kultūrinės žinias ($p=0,008$). Kultūrinis sąmoningumas vertinamas panašiai ($p=0,912$).

16 paveikslas. Kultūrinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo kvalifikacinės kategorijos (%)

Įdomu pastebėti, kad didesnio sąmoningumo yra mažesnę kvalifikacinę kategoriją turintys mokytojai, tačiau šis skirtumas, kaip jau minėta, nėra reikšmingas.

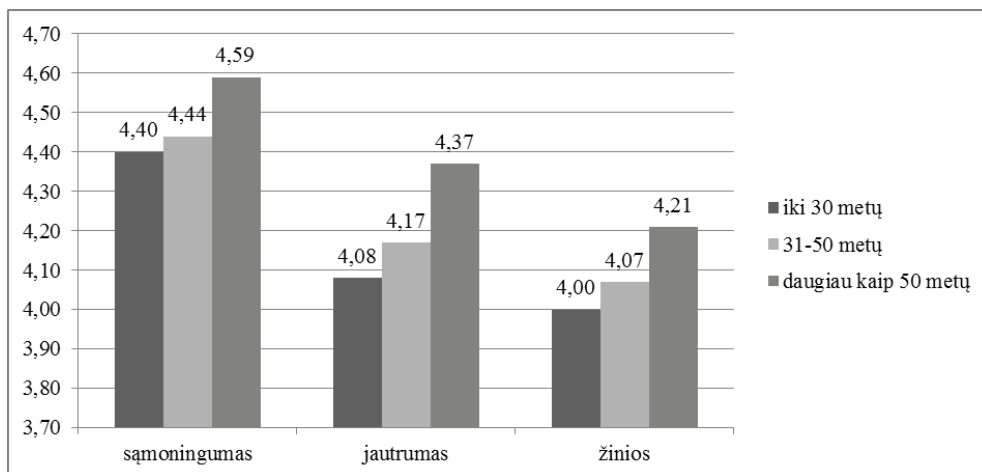
Tyrimė dalyvavusieji mokytojai mokinius moko labai skirtingų dalykų. Visgi dėstomo dalyko įtaka kultūriniam jautrumui ($p=0,265$) nebuvo nustatyta, o sąmoningumui ($p=0,002$) ir žinioms ($p=0,009$) – buvo.

17 paveikslas. Kultūrinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo mokomojo dalyko krypties (%)

Akivaizdu, kad menų mokytojų žinios geriausiai vertinamos, kaip ir kultūrinis sąmoningumas. Žemiausiu kultūriniu jautrumu pasižymi gamtos/fizinius mokslus dėstantys mokytojai.

Mokytojų kultūrinės kompetencijos komponentėms reikšmę turi mokytojų amžius (visais atvejais $p=0,000$) (18 pav.).

18 paveikslas. Kultūrinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo amžiaus (%)

Gyvenimiška patirtis turi didelę reikšmę kultūrinei kompetencijai. Aukštesni įverčiai tiesiogiai susiję su vyresniu mokytojų amžiumi.

Socialinė kompetencija. Analizuojant socialines kompetencijas, literatūros analizė parodė, kad gali būti išskiriamos 5 dimensijos: socialiniai įgūdžiai, socialinis suvokimas, savęs suvokimas, priskyrimas, bendravimas su bendraamžiais. Duomenys buvo tinkami faktorinei analizei atlikti (KMO=0,679, Bartlett‘ s testo p=0,000).

Pirmasis faktorius: socialiniai įgūdžiai. Iš 48 respondentams pateiktų teiginių, 14 iš jų pateko į pirmąjį faktorių. Šis faktorius yra visavertis, atspindintis socialinių įgūdžių turėjimą, nes aštuonių teiginių faktorinis svoris viršija 0,6 ($L \geq 0,6$).

18 lentelė. *Socialinės kompetencijos komponentų išskyrimas: socialinių įgūdžių faktorius*

Teiginiai	Faktoriaus svoris
Gebu aiškiai išsakyti savo nuomonę	0,828
Gebu inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje	0,739
Gebu spręsti konfliktines situacijas	0,672
Gebu komunikuoti su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis	0,647
Gebu bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	0,624
Grupėje žmonių gebu užimti lyderio poziciją	0,620
Iškilus konfliktui pirmas/-a pasiūlau kompromisą	0,610
Gebu komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis	0,604
Gebu prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje	0,539
Bendraudamas/-a suprantu užuominas ir gebu jas interpretuoti	0,524
Moku daugiau nei vieną užsienio kalbą	0,498
Aš dalyvauju visuomeniniuose / bendruomeniniuose susitikimuose	0,471
Komunikuoju aiškiai ir suprantamai	0,445
Suvokiu bendruosius etiketo principus	0,442

Labiausiai atsiskleidžia gebėjimas išsakyti savo nuomonę, bendrauti ir bendradarbiauti įvairiose situacijose su įvairaus amžiaus bei socialinio sluoksnio žmonėmis. Prie socialinių įgūdžių yra priskirtas lyderiavimas ir konfliktų sprendimas.

14 lentelėje pateikti procentiniai dažniai išryškina, kad mokinių socialiniai įgūdžiai tiesiogiai siejami su gebėjimu bendrauti: įvairaus amžiaus ir įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis. Ir nors jauni žmonės paprastai būna drąsūs, lyderio poziciją užimti linkę rečiau nei bendrauti įprastose situacijose.

19 lentelė. Esminių socialinių įgūdžių faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai					Mokytojų vertinimai				
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku
Gebu aiškiai išsakyti savo nuomonę	1	4,9	28,9	44,9	20,3	0	3,2	17	49,6	30,2
Gebu inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje	0	2,4	26,2	39,6	31,8	0	0	23,9	50,9	25,3
Gebu spręsti konfliktingas situacijas	0,5	2,4	32,5	45,7	18,8	0	0	24,5	51	24,5
Gebu komunikuoti su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis	0	3,4	16,1	39,9	40,6	0	0	11,5	49	39,4
Gebu bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	0	1	8,8	44,9	45,4	0	0	2,3	53,2	44,5
Grupėje žmonių gebu užimti lyderio poziciją	3,9	10,2	38,4	28,2	19,2	0	8,3	41	41,9	8,8
Iškilius konfliktui pirmas/-a pasiūlau kompromisą	0	5,1	36,5	39,9	18,5	0	0,9	27,6	49,4	22,2
Gebu komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis	0	2,4	16,1	40,1	41,4	0	0	5,6	43,1	51,3

Įdomu pastebėti, kad ir mokytojų atsakymai atspindi tas pačias tendencijas: bendrauti ar bendradarbiauti be išpareigojimų mokytojams nėra sunku, tačiau sprendžiant konfliktus užtikrintumas mažėja, o mokytojų, prisiimančių lyderio poziciją, dalis mažesnė.

Antrasis faktorius: socialinis suvokimas. Antrajam faktoriui yra priskirta 11 teiginių, tačiau tik vienintelis teiginys „Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti“ turi faktorinį svorį, viršijantį 0,6.

20 lentelė. Socialinės kompetencijos komponentų išskyrimas: socialinio suvokimo faktorius

Teiginiai	Faktoriaus svoris
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti	0,628
Manau, kad supratingumas ir pagarba yra socialinės visuotinai priimtinos normos	0,594
Aš turiu siekį ne tik susirasti, bet ir išsaugoti draugus	0,552
Gerbiu savo tėvus	0,540
Džiaugiuosi galėdamas/-a užmegzti reikšmingus santykius su kitais žmonėmis	0,535
Toleruoju kitų žmonių pomėgius	0,504
Man patinka žmonių susibūrimai	0,484
Esu paslaugus/-i suaugusiems	0,474
Su draugais dažniausiai bendrauju telefonu, elektroniniu paštu ir/arba socialiniuose tinkluose	-0,466
Man patinka leisti laiką su draugais	0,452
Su draugais dažniausiai bendrauju akis į akį	0,437

89,3 % mokinių sutinka ar visiškai sutinka su šiuo teiginiu (žr. 21 lentelė). 98 % mokytojų taip pat pritaria šiam teiginiui.

21 lentelė. Esminių socialinio suvokimo faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai					Mokytojų vertinimai				
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti	0,5	0,5	9,7	48,9	40,4	0	0	2	39	59

Trečiasis faktorius: savęs suvokimas. Šiam faktoriui priskiriama 10 teiginių, tačiau jo negalima laikyti visaverčiu, nes iš 10 teiginių tik du turi faktorinį svorį, viršijantį 0,6.

22 lentelė. Socialinės kompetencijos komponentų išskyrimas: savęs suvokimo faktorius

Teiginiai	Faktoriaus svoris
Gebu priimti kito asmens nuomonę taikiai	0,601
Gebu išklausti kito nuomonę	0,579
Pripažįstu kitų žmonių teises	0,519
Aš esu aktyvus/-i dalyvaudamas/-a visuotiniuose susitikimuose	0,502
Manau, kad socialumas ir mada bei asmens įvaizdis yra netapatūs dalykai	0,497
Buvimas socialiu/-ia (visuomenišku/-a) man padeda artimuose santykiuose	0,482
Gebu kontroliuoti jausmus iškilus konfliktinei situacijai	0,474
Aš darau gerą įtaką žmonėms, esantiems šalia manęs	0,448
Žinau, kad gebėjimas sąveikauti su kitais yra vienas iš svarbiausių įgūdžių	0,414

Savęs suvokimo faktorius apima gebėjimus nekonfliktuoti, išklausti ir priimti kito nuomonę, net jei su ja ir nesutinkama. 23 lentelėje pateikti esminių faktoriaus teiginių vertinimai rodo, kad tiek mokiniai, tiek ir mokytojai teigia gebantys priimti kito nuomonę taikiai, nekonfliktuodami – teiginiui pritaria beveik 90 % mokytojų ir per 80 % mokinių.

23 lentelė. Esminių savęs suvokimo faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai					Mokytojų vertinimai				
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku
Net ir nesutikdamas/-a su kito nuomone, visada išlieku ramus/-i	2	4,2	23,7	47,9	22,2	0	2,1	21	50	26,9
Gebu priimti kito asmens nuomonę taikiai	0	2,9	10,1	43,3	41,6	0	0	11	61	28

Išlikti visiškai ramiems pavyksta kiek mažesnei mokytojų ir mokinių daliai.

Ketvirtasis faktorius: priskyrimas. Iš 7 teiginių, sujungtų į priskyrimo faktorių, penkių teiginių faktorinis svoris viršija 0,6 ($L \geq 0,6$). Šio faktoriaus esmė yra ta, kad kai kuriais atvejais asmuo socialinius savo pasiekimą priskiria kito nuopelnams arba netikėtumui.

24 lentelė. Socialinės kompetencijos komponentų išskyrimas: priskyrimo faktorius

Teiginiai	Faktoriaus svoris
Manau, kad mokykloje turi būti skiriamas dėmesys viešajam kalbėjimui	0,806
Manau, kad socialiniai įgūdžiai yra susiję su mano mokymosi pasiekimais	0,740
Gebu būti empatiškas/-a lyg atsidurdamas/-a kito asmens vietoje	0,636
Manau, kad agresija ir pagarbus bendravimas yra priešingos savybės	0,636
Gebu kalbėti viešai, neturiu „auditorijos baimės“	0,601
Aš puoselėju šiltus jausmus kitiems žmonėms	0,556
Dalyvauju savo bendruomenės (mokyklos, gyvenvietės) jaunimo veikloje	0,498

Kalbant apie viešąjį kalbėjimą, yra manančių, kad jo turėtų būti mokoma mokykloje – atsakomybė perkeliama mokyklai. Su mokymosi pasiekimais nemažai moksleivių yra linkusių sieti savo socialinius įgūdžius. Likusieji trys esminiai faktoriaus teiginiai, priskirti faktoriui, nėra tiesiogiai socialinius gebėjimus perkeltantys teiginiai. Vieningiausia ir pozityviausia mokinių ir mokytojų nuomonė yra vertinant teiginį, kad agresija ir pagarbus bendravimas prieštarauja vieni kitiems (žr. 25 lentelę). Tiek mokiniai, tiek ir mokytojai viešo kalbėjimo gebėjimų ugdymą linkę perkelti mokyklai.

25 lentelė. Esminių priskyrimo faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai				Mokytojų vertinimai					
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku
Manau, kad mokykloje turi būti skiriamas dėmesys viešajam kalbėjimui	1,9	3,6	28,2	43,3	22,9	0	0	4,6	50,1	45,3
Manau, kad socialiniai įgūdžiai yra susiję su mokymosi pasiekimais	4,4	5,1	28,5	48,9	13,1	0	2,3	19,7	45,9	32,2
Gebu būti empatiškas/-a lyg atsidurdamas/-a kito asmens vietoje	1	5,8	37,2	40,6	15,3	1,1	0,9	17,2	50,7	30,1
Manau, kad agresija ir pagarbus bendravimas yra priešingos savybės	1,9	0,5	15,6	34,1	47,9	0	0	4,3	36,7	59
Gebu kalbėti viešai, neturiu „auditorijos baimės“	9,8	10,3	43,7	21,1	15	0	7,8	32,2	30,7	29,3

Nors mokytojų tiesioginė veikla dažnai susijusi su viešuoju kalbėjimu, su teiginiu sutinka ar visiškai sutinka 60 % respondentų. 20,1 % mokinių teigia negebantys kalbėti, o daugiau kaip 40 % nėra tikri dėl šio savo gebėjimo. Tai rodo, kad šis gebėjimas nėra pakankamai ugdomas, tačiau patys tyrimo dalyviai linkę šios problemos sprendimą perkelti „kažkam“.

Penktasis faktorius: bendravimas su bendraamžiais. Nors socialinius įgūdžius daugelis respondentų supranta kaip bendravimą ir bendradarbiavimą su įvairiais žmonėmis, tačiau bendravimas su bendraamžiais, draugais yra kiek kitoks.

26 lentelė. Socialinės kompetencijos komponentų išskyrimas: bendravimo su bendraamžiais faktorius

Teiginiai	Faktoriaus svoris
Gebu pastebėti žmogaus jausmus	0,723
Aš užstoju draugus, kai jie patenka į situacijas, kuriose žeidžiamas asmens orumas	0,651
Esu įsitikinęs/-usi, kad nuoširdumas užtikrina sėkmingą bendravimą ir gerus tarpasmeninius santykius	0,539
Aš lengvai priimu žmones	0,524
Aš gerai suvokiu save	0,490
Aš sugebu pritaikyti savo bendravimo stilių priklausomai nuo žmonių ir erdvės, kurioje esu	0,417

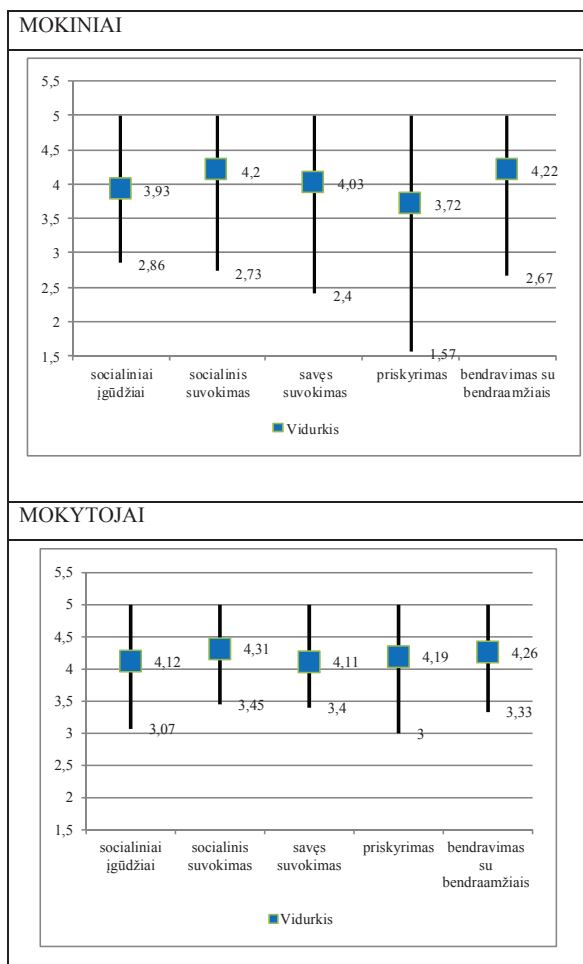
Nors iš 6 teiginių tik dviejų faktoriaus svoris viršija 0,6 (tai rodo, kad šis faktorius nėra visavertis), tačiau vienas iš reikšmingų teiginių yra apie supratimą ir pagalbą draugams. Taip pat svarbu, kaip rodo faktoriaus analizės rezultatai, pastebėti kito žmogaus jausmus. Mokytojams svarbus teiginys – pagalba draugams. Teiginiui nepritariančių nėra visiškai, o abejojančių tik 6,2 %.

27 lentelė. Esminių bendravimo su bendraamžiais faktoriaus teiginių vertinimas (%)

	Mokinių vertinimai				Mokytojų vertinimai					
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai nesutinku	Visiškai sutinku	Nesutinku	Nesu tikras/-a	Sutinku	Visiškai sutinku
Gebu pastebėti žmogaus jausmus	1	0,5	16,5	51,1	30,9	0	0	13,2	64,1	22,7
Aš užstoju draugus, kai jie patenka į situacijas, kuriose žeidžiamas asmens orumas	0	1,5	12,4	40,6	45,5	0	0	6,2	60,1	33,7

Mokinių pagalba draugams, lyginat procentinius pasiskirstymus, yra kiek mažesnė. Mokytojų amžius, turima gyvenimiška patirtis leidžia jiems teigti, kad jiems yra lengviau pastebėti kito žmogaus jausmus. Apibendrinant galima teigti, kad iš penkių išskirtų socialinės

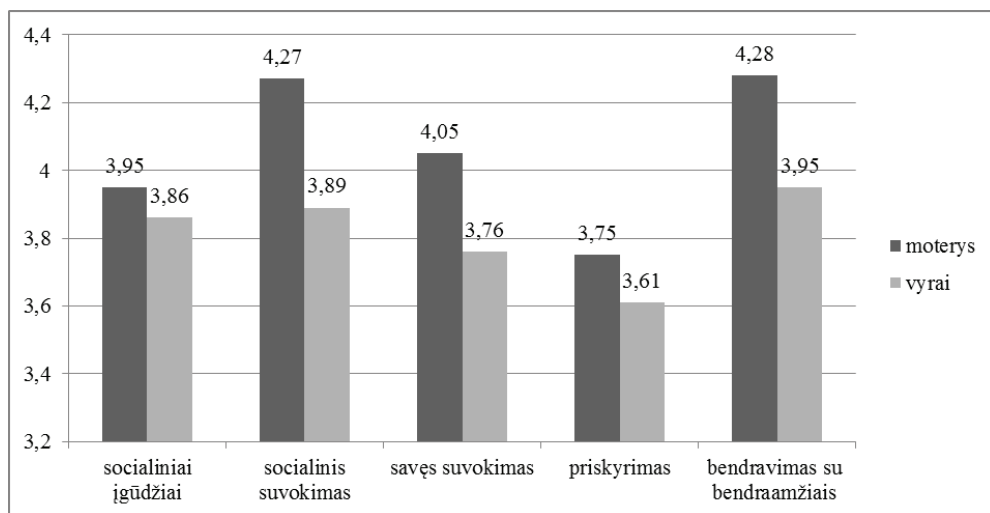
kompetencijos faktorių tik du – socialinių įgūdžių ir priskyrimo faktorius – galime laikyti visaverčiais, turinčiais daugiau nei po tris teiginius, kurių faktorinis svoris viršija 0,6. Suskaičiavus kiekvieno faktoriaus indeksą (indeksas buvo skaičiuojamas kaip atitinkamo bloko atsakymų vidurkis), gauta, kad iš penkių socialinės kompetencijos komponentų tarp moksleivių aukščiausiai vertinamas bendravimas su bendraamžiais, žemiausiai – priskyrimas, o tarp mokytojų aukščiausiai vertinamas socialinis suvokimas, žemiausiai – savęs suvokimas (žr. 19 pav).

19 paveikslas. Socialinės kompetencijos komponentų vertinimas (vidurkis)

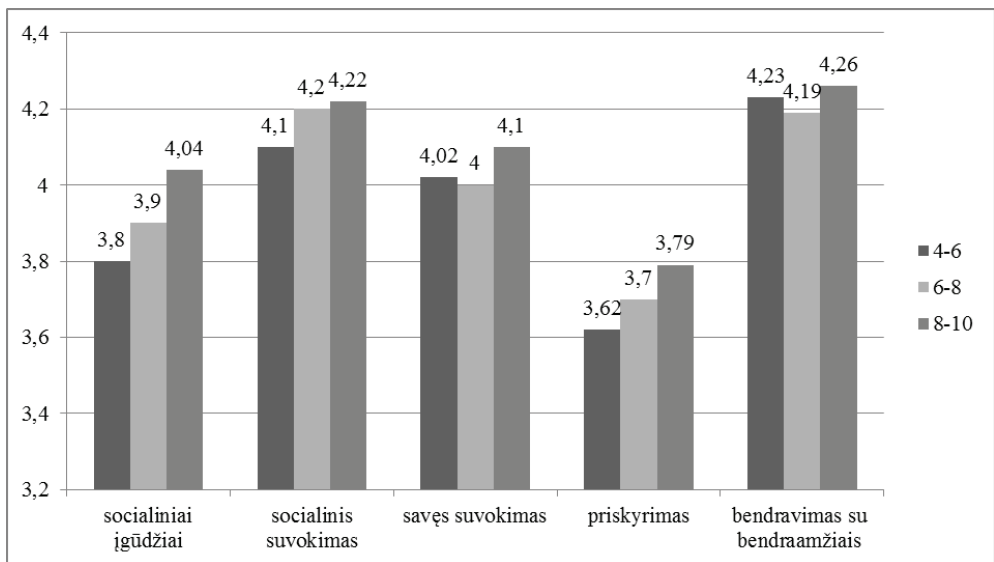
Lyginant mokinių ir mokytojų socialinių komponentų vertinimus, statistiškai reikšmingi skirtumai nustatyti vertinant socialinius įgūdžius ($p=0,000$), socialinį suvokimą ($p=0,003$) ir socialinį priskyrimą ($p=0,000$). Savęs suvokimo ($p=0,270$) ir bendravimo su bendraamžiais ($p=0,355$) vertinimai nebuvo statistiškai reikšmingi. Tarp mokinių – vaikinių ir merginų –

statistiškai reikšmingas skirtumas nenustatytas vertinant socialinius įgūdžius ($p=0,159$) ir priskyrimą ($p=0,073$). Socialinis suvokimas, savęs suvokimas ir bendravimas su bendraamžiais tarp vaikinių ir merginų yra statistiškai reikšmingas ($p<0,000$), merginų socialinė kompetencija įvertinta aukščiau nei vaikinių (žr. 20 pav.).

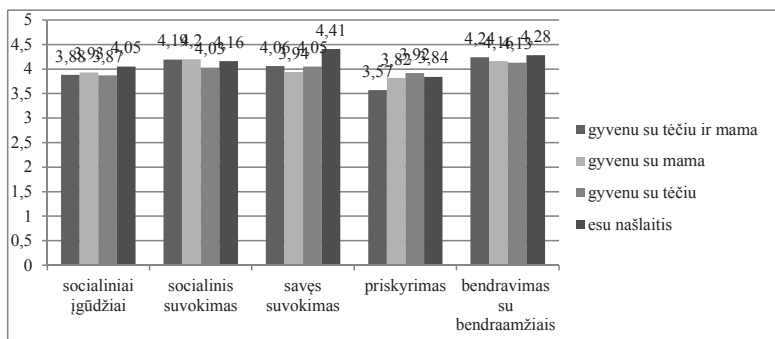
20 paveikslas. Mokinių socialinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo lyties (%)

Tarp pedagogų statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas tik tarp vyrų ir moterų bendravimo su bendraamžiais ($p=0,010$, moterų vidurkis 4,28, vyrų – 4,09), kitais atvejais lyties efektas nepastebėtas. ANOVA rezultatai parodė, kad socialiniai įgūdžiai tarp skirtingai besimokančių mokinių skiriasi ($p=0,008$, 21 pav.). Mažiausi skirtumai pastebėti analizuojant bendravimą su bendraamžiais.

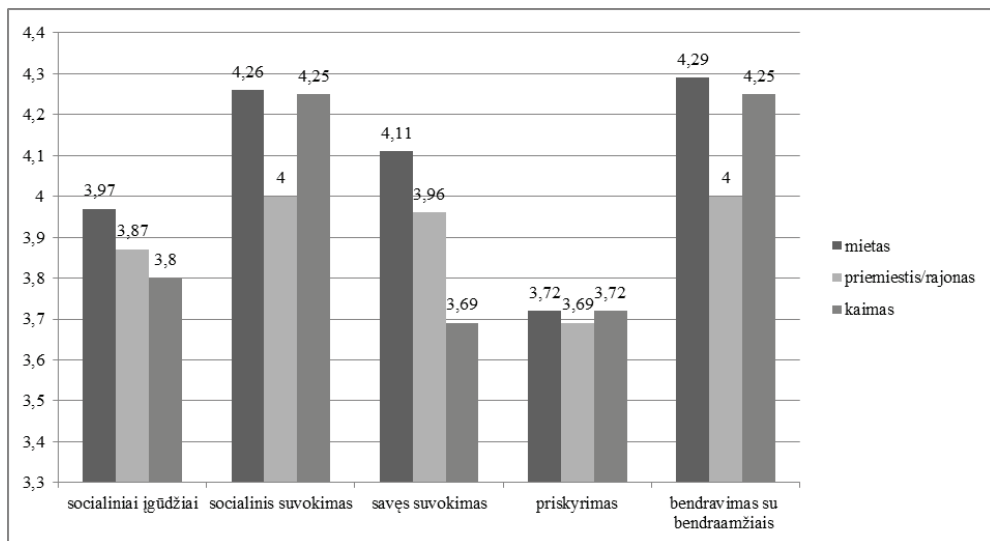
21 paveikslas. Socialinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo pažangumo (%)

Analizuojant socialinės kompetencijos elementų skirtumus pagal šeiminių padėtį, rezultatai parodė, kad statistiškai reikšmingi yra savęs suvokimas ($p=0,020$) ir priskyrimas ($p=0,000$, žr. 22 pav.). Našlaičių savęs suvokimas yra aukštesnis nei su tėvais gyvenančių mokinių.

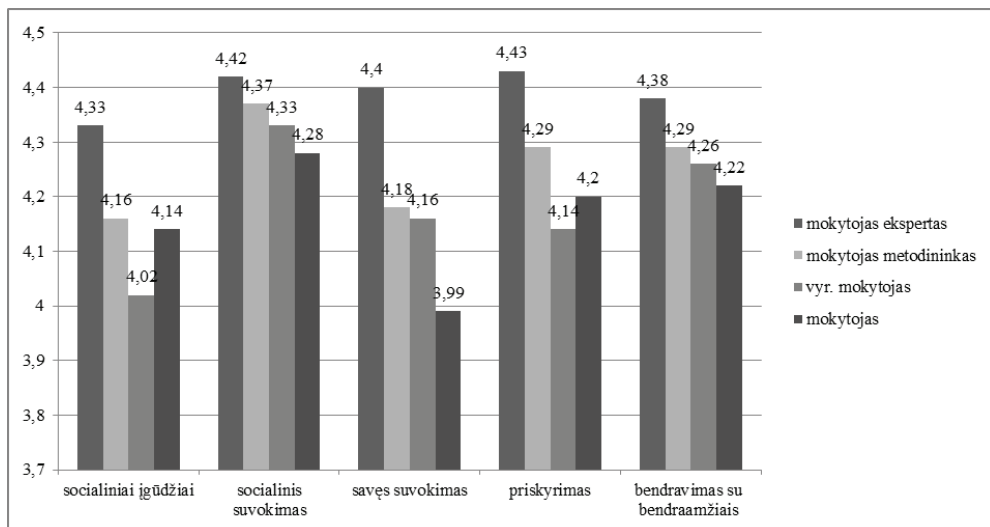
22 paveikslas. Socialinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo šeimos (%)

Kai kurie socialinių kompetencijų elementai priklauso ir nuo gyvenamosios vietos. Socialiniai įgūdžiai ir priskyrimas gyvenant skirtingo tipo gyvenamosiose vietose nėra statistiškai reikšmingi, tačiau likusios dedamosios skiriasi ($p=0,000$) (žr. 23 pav.).

23 paveikslas. Socialinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo gyvenamosios vietos (%)

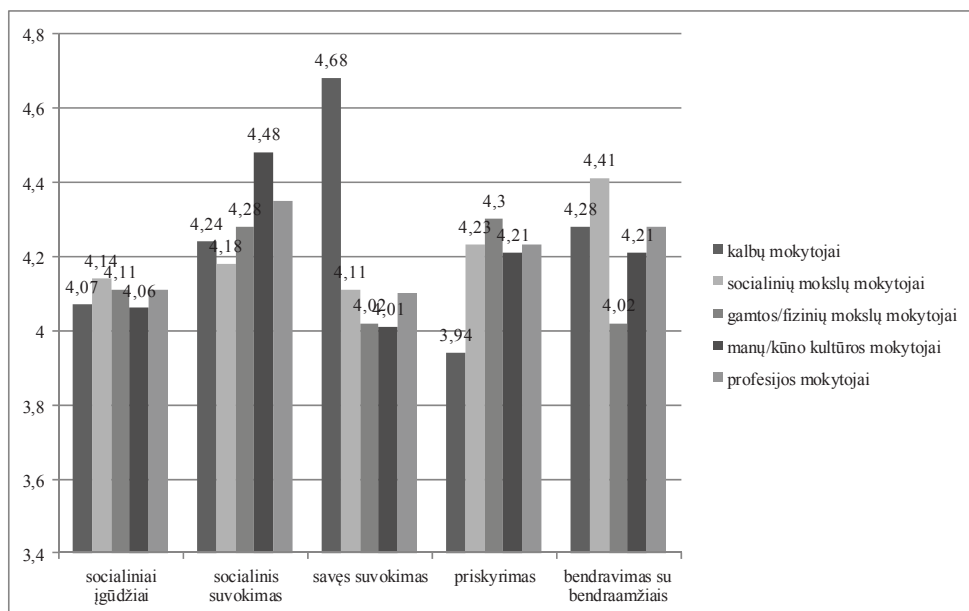
Mokytojų, priklausomai nuo turimos kvalifikacinės kategorijos, vertinimai buvo statistiškai reikšmingi: socialinių įgūdžių ($p=0,012$), savęs suvokimo ($p=0,000$) ir priskyrimo ($p=0,015$) (žr. 24 pav.).

24 paveikslas. Socialinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo mokytojų kvalifikacinės kategorijos (%)

Akivaizdu, kad socialinę kompetenciją aukščiausiai vertina mokytojai ekspertai. Ypač dideli skirtumai yra vertinant savęs suvokimą. Skirtingų sričių dalykus dėstantys dėstytojai tik

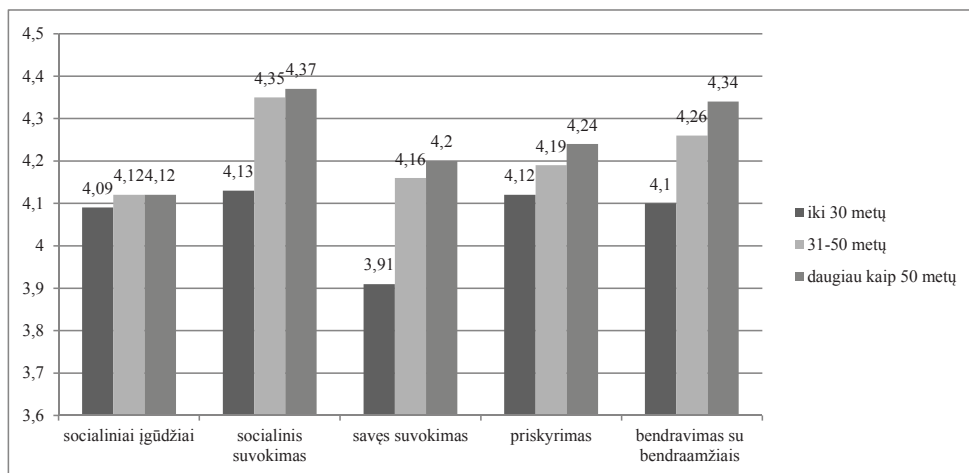
socialinius įgūdžius vertino vienodai ($p=0,801$). Visais kitais atvejais vertinimai buvo statistiškai reikšmingi: socialiniam suvokimui $p=0,004$, savęs suvokimui $p=0,001$, priskyrimui $p=0,032$, bendravimui su bendraamžiais $p=0,006$ (žr. 25 pav.).

25 paveikslas. Socialinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo mokytojų dėstomo dalyko srities (%)

Savęs suvokimu pasižymi humanitarinių mokslų atstovai, tačiau jų priskyrimo vertinimai žemi. Bendrauti su bendraamžiais sunkiau sekasi tikslųjų mokslų atstovams.

Socialinei kompetencijai palyginti su kultūrine amžius tokios didelės įtakos neturi. Statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas vertinant socialinį suvokimą ($p=0,000$), savęs suvokimą ($p=0,000$) ir bendravimą su bendraamžiais ($p=0,000$) (žr. 26 pav.).

26 paveikslas. Socialinės kompetencijos vertinimas priklausomai nuo mokytojų amžiaus (%)

Tendencija, kad vyresnio amžiaus asmenys kultūrinę kompetenciją vertina aukščiau, tas pastebima ir vertinant socialinę kompetenciją. Analizuojant, kaip kultūrinės ir socialinės kompetencijos elementai koreliuoja tarpusavyje, Spearman koreliacija parodė, kad tarp atskirų elementų yra statistiškai reikšmingos, vidutinio stiprumo arba stiprios koreliacijos. Rezultatai rodo, kad stipriausias ryšys nustatytas tarp mokinių kultūrinio sąmoningumo ir socialinio suvokimo ($r=0,707$) (žr. 28 lentelę).

28 lentelė. Ryšys tarp mokinių kultūrinės ir socialinės kompetencijos elementų

		kultūrinis sąmoningumas	kultūrinis jautrumas	kultūrinės žinios
Socialiniai įgūdžiai	Correlation Coefficient	0,481**	0,684**	0,555**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	373	376	380
Socialinis suvokimas	Correlation Coefficient	0,707**	0,643**	0,393**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	386	385	391
Savęs suvokimas	Correlation Coefficient	0,453**	0,686**	0,597**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	217	223	223
Priskyrimas	Correlation Coefficient	0,460**	0,452**	0,604**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	382	383	389
Bendravimas su bendraamžiais	Correlation Coefficient	0,549**	0,650**	0,391**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	382	379	385

** koreliacija statistiškai reikšminga

Tarp mokytojų socialinių ir kultūrinių kompetencijų elementų koreliacija kiek silpnesnė, tačiau visais atvejais statistiškai reikšminga (žr. 29 lentelę). Atsižvelgiant į mokytojus vertinimus, pastebima ryški koreliacija su kultūros žiniomis.

29 lentelė. Ryšys tarp mokytojų kultūrinės ir socialinės kompetencijos elementų

		kultūrinis sąmoningumas	kultūrinis jautrumas	kultūrinės žinios
Socialiniai įgūdžiai	Correlation Coefficient	0,331**	0,483**	0,599**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	302	261	309
Socialinis suvokimas	Correlation Coefficient	0,577**	0,527**	0,460**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	309	265	313
Savęs suvokimas	Correlation Coefficient	0,441**	0,576**	0,679**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	226	232	238
Priskyrimas	Correlation Coefficient	0,497**	0,549**	0,635**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	311	259	311
Bendravimas su bendraamžiais	Correlation Coefficient	0,531**	0,552**	0,507**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000
	N	311	260	315

** koreliacija statistiškai reikšminga

Vertinant bendrai, socialinės ir kultūrinės kompetencijos yra susijusios tarpusavyje vidutinio stiprumo ryšiu. Apibendrinant galima teigti, kad kultūrinei kompetencijai įtakos turi lytis, o socialinių kompetencijų lauke tai reikšmę turi tik bendravimui. Mokinių mokymosi rezultatai, šeiminė padėtis, gyvenamoji vieta, tėvų išsilavinimas reikšmę socialinėms kompetencijoms turi tik iš dalies. Menų srities mokytojų kultūrinės kompetencijos raiška aukštesnė nei kitų sričių mokytojų. Tiek kultūrinei, tiek ir socialinei kompetencijai reikšmę turi ir mokytojų amžius: kuo vyresnis mokytojas, tuo kompetencijos komponentės vertinamos aukščiau.

4.2. Kokybinio tyrimo etapas

Šiandienė profesinio mokymo sistema reformuojama, todėl kokybine programų turinio analize bus siekiama įvertinti besikeičiančių programų tikslus ir kompetencijas. Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centre teikiama standartinė *Gyvūnų prižiūrėtojo mokymo programa*, kuri buvo parengta ir teikiama anksčiau bei modulinė ugdymo programa, kuri pertvarkyta pagal savitą centro ugdymo programą. Standartinėje mokymo programoje įgyjamos kompetencijos bei mokymo tikslai, modulinėje ugdymo programoje yra fiksuojami modulio uždaviniai ir rezultatai. Abiejų tipų programose analizuotas programos parametras – tikslo, rezultatų ir kt. – formuluočių turinys ieškant socialinių ir kultūrinių kompetencijų formuluočių (suformuotų jau šiame disertaciniame darbe) atitikmenų.

Standartinė mokymo programa: socialinių kompetencijų paieška

Atlikus standartinės Gyvūnų prižiūrėtojo mokymo programos analizę galima pastebėti, kad mokymo programoje numatomos tik trys socialinės kompetencijos iš dvidešimt aštuonių mokymo tikslų ir devynių programoje pateiktų kompetencijų (žr. 30 lentelę).

30 lentelė. Aptiktų socialinių kompetencijų skaičius standartinėje mokymo programoje

Kompetencijų sk.	Mokymo tikslų sk.	Dalykų sk.	Dalykų tikslų sk.	Socialinė kompetenciją atitinkantys programos parametrai
9	28	23	79	3

Kokybinės turinio analizės rezultatai rodo, kad iš penkiolikos šiame disertaciniame tyrime išskirtų socialinių kompetencijų tik trys (gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus, gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis ir gebėti demonstruoti empatiją) minimos standartinės mokymo programos kompetencijose (žr. 31 lentelę). Šiuo konkrečiu atveju, *gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis* programoje siejasi su mokymo tikslais: dirbti komandoje, žinoti civilinės saugos sistemos reikalavimus respublikoje, gyventojų evakavimo galimybes, galimas ekstremalias situacijas bei mokėti suteikti pirmąją pagalbą, o socialinę kompetenciją atitinka organizavimo ir parodų bei varžybų aptarnavimo kompetencija programoje. Taip pat dvi socialinės kompetencijos – *gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus ir gebėti demonstruoti empatiją* – dera tik su programos mokymo tikslais arba kompetencija. Taigi, socialinė kompetencija – *gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus* – siejasi su mokymo tikslu – išmanyti profesinės etikos ir etiketo normas, o *gebėjimas demonstruoti empatiją* atitinka standartinės mokymo programos kompetenciją – konsultuoti gyvūnų globos ir gerovės klausimais.

31 lentelė. Socialinių kompetencijų atitikimas standartinėje programoje formuluotoms kompetencijoms ir mokymo tikslams (radiniai žymimi- X)

Socialinės kompetencijos	Kompetencijos formuluotės	Mokymo tikslų formuluotės
1. Gebėti spręsti konfliktines situacijas		
2. Gebėti inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje		
3. Gebėti prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje		
4. Gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus		X
5. Gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	X	X
6. Gebėti kontroliuoti jausmus iškilus konfliktinei situacijai		
7. Gebėti komunikuoti su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis		
8. Gebėti komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis		
9. Gebėti aiškiai išsakyti savo nuomonę		

Socialinės kompetencijos	Kompetencijos formuluotės	Mokymo tikslų formuluotės
10. Gebėti demonstruoti empatiją	X	
11. Gebėti kalbėti viešai		
12. Gebėti derybose pasiekti kompromisą		
13. Gebėti išklaudyti kito nuomonę		
14. Gebėti priimti kito asmens nuomonę taikiai		
15. Gebėti išspręsti konfliktinę situaciją nepažeidžiant kito asmens orumo		

Standartinė mokymo programa: kultūrinių kompetencijų paieška

Išanalizavus standartinės mokymo programos kompetencijas ir mokymo tikslus, surastas tik vienas elementas, kurį galima sieti su kultūrine kompetencija (žr. 32 lentelę), nors, kiekybinio tyrimo respondentų teigimu, kultūringas gimtosios kalbos mokėjimas bei pagarba gimtosios vietovės kultūrinėms tradicijoms turi būti ugdoma profesinio mokymo programose. Gebėjimas kultūringai vartoti gimtąją kalbą standartinėje mokymo programoje atsiskleidžia tik mokymo tikslu – reprezentuoti prekę valstybine ir užsienio kalbomis, o atlikus teorijos analizę matomas aiškus poreikis integruoti kultūrinės kompetencijas į ugdymo turinį ne tik kaip antrosios kalbos mokymąsi, bet ir kaip kompetenciją, įgalinančią individą efektyviai veikti tarpkultūrinėje erdvėje.

32 lentelė. Aptiktų kultūrinių kompetencijų skaičius standartinėje mokymo programoje

Kompetencijų sk.	Mokymo tikslų sk.	Dalykų sk.	Dalykų tikslų sk.	Kultūrinę kompetenciją atitinkantys programos parametrai
9	28	23	79	1

Kokybinės turinio analizės rezultatai rodo, kad iš aštuonių šiame disertaciniame tyrime išskirtų kultūrinių kompetencijų tik viena (*gebėti kultūringai vartoti gimtąją kalbą*) minima standartinės mokymo programos mokymo tiksluose (žr. 33 lentelę). Šiuo atveju, *gebėjimas kultūringai vartoti gimtąją kalbą* programoje siejasi su mokymo tikslu – reprezentuoti prekę valstybine ir užsienio kalbomis. Mokymo programos kompetencijų formuluotės nesisieja su šia socialine kompetencija.

33 lentelė. Kultūrinių kompetencijų atitikimas standartinėje mokymo programoje formuluotoms kompetencijoms ir mokymo tikslams (radiniai žymimi- X)

Kultūrinės kompetencijos	Kompetencijų formuluotės	Mokymo tikslų formuluotės
1. Gebėti bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (<i>finansinė padėtis</i>) žmonėmis		
2. Gebėti vertinti kultūrinę realybę		
3. Gebėti vertinti kultūrinius skirtumus		
4. Gebėti atpažinti stereotipus ir kritiškai juos vertinti		
5. Gebėti bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis		
6. Gebėti bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis		

Kultūrinės kompetencijos	Kompetencijų formuluotės	Mokymo tikslų formuluotės
7. Gebėti atpažinti Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius		
8. Gebėti kultūringai vartoti gimtąją kalbą		X

Modulinė ugdymo programa: socialinių kompetencijų paieška

Analizuojant modulinę ugdymo programą, pastebėta, kad modulių uždaviniuose ir rezultatuose minima dešimt socialinę kompetenciją atitinkančių elementų (žr. 34 lentelę). Modulio uždavinių ir rezultatų formuluotėse gebėjimas prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje akcentuojamas kaip vienas iš svarbesnių socialinės kompetencijos elementų. Apibendrinant socialinių kompetencijų ugdymą profesiniame mokyme galima pastebėti, kad modulinėje programoje daugiau dėmesio kreipiamą į socialinių kompetencijų ugdymą, numatant visa tai įgyvendinti kompleksinėse integruotose veiklose. Tai, kad modulinėje programoje, parengtoje remiantis standartine programa, matomas aiškus skirtumas tarp ugdomų socialinių kompetencijų ir jų integravimo į ugdymo turinį, gali reikšti profesinio mokymo potencialą ugdyti sociokultūrinės kompetencijas.

34 lentelė. Aptiktų socialinių kompetencijų skaičius modulinėje ugdymo programoje

Modulių sk.	Tikslų sk.	Uždavinių sk.	Rezultatų sk.	Socialinę kompetenciją atitinkantys programos parametrai
9	9	36	9	10

Kokybinės turinio analizės rezultatai rodo, kad iš penkiolikos šiame disertaciniame tyrime išskirtų socialinių kompetencijų dešimt (*gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus, gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis, gebėti demonstruoti empatiją, gebėti inicijuoti bendravimą nepažįstamoje aplinkoje, gebėti prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje, gebėti komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis, gebėti aiškiai išsakyti savo nuomonę, gebėti kalbėti viešai, gebėti derybose pasiekti kompromisą, gebėti priimti kito asmens nuomonę taikiai*) aptinkama modulinės ugdymo programos modulių uždaviniuose ir rezultatuose (žr. 35 lentelę).

Šiuo konkrečiu atveju, *gebėjimas pritaikyti bedruosius etiketo principus* programoje siejasi su modulio uždaviniais: išbandyti įgytas profesines ir bendrąsias kompetencijas realioje darbo aplinkoje (praktikos vietoje), gauti grįžtamąjį ryšį apie profesinių ir bendrųjų kompetencijų raišką realioje darbo aplinkoje, reflektuoti savo praktinę veiklą ir jos rezultatus, įsivertinant darbo kokybę, plėtoti karjeros projektavimo kompetencijas, analizuojant praktikos vietos (įmonės) veiklą, struktūrą, vidaus tvarkos taisykles ir įsidarbinimo galimybes, o socialinę kompetenciją atitinka modulio rezultatas – pasitikrintos ir įtvirtintos įgytos profesinės ir bendrosios kompetencijos realioje darbo aplinkoje.

Gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis programoje siejasi su modulio uždaviniu – tobulinti asmeninius komunikacinius gebėjimus asmeniškai pristatant darbdaviui efektyvius savo pasiekimus, o socialinę kompetenciją atitinka modulio rezultatas – pagrįsta asmeninių ir profesinių vertybinių nuostatų ugdymosi svarba.

Gebėjimas demonstruoti empatiją programoje dera su modulio uždaviniais: įveiklinti įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant savanorystės pagrindu kūrybinius projektus: „Kuo galiu būti naudingas kitiems?“ bei „Dovanodami turtėjame...“, atskleisti artimo meilės svarbą žmogaus asmeniniame gyvenime ir profesinėje veikloje, išryškinti atsakomybės reikšmę kokybiškai atliekant darbą. Socialinę kompetenciją atitinka du modulio rezultatai: gebės atsakingai, savarankiškai prižiūrėti, šerti ir auginti kompanioninius gyvūnus, įtvirtins I pusmečio profesines žinias ir gebėjimus, susiedami meilės ir atsakomybės vertybes su kokybišku paslaugos atlikimu, dalyvaus gerumo akcijose.

Modulinio ugdymo programoje *gebėjimas inicijuoti bendravimą nepažįstamoje aplinkoje* siejasi su modulio uždaviniais: gilinti turimas profesines žinias ir gebėjimus, patraukliai realizuojant paslaugos teikimą, plėtoti kūrybiško paslaugos pardavimo/ teikimo klientui žinias ir gebėjimus, kūrybiškai pristatyti paslaugą klientui, kokybiškai parduoti/ teikti paslaugą klientui, pasitelkus turimas profesines žinias ir gebėjimus. Socialinę kompetenciją atitinka modulio rezultatas – pagilintos turimos profesinės žinios ir gebėjimai atsakingai ir kokybiškai parduodant ar teikiant paslaugą.

Gebėjimas prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje šiuo atveju dera su programos modulio uždaviniais: supažindinti su mokymo/-si aplinka ir įsivertinti turimą profesinio pasirengimo lygį, sukurti prielaidas mokinių asmeninių ir profesinių vertybių dermei, supažindinti su pasirinktos profesijos perspektyvomis darbo rinkoje, atskleisti profesinių ir asmeninių vertybių dermės reikšmę, plėtoti gebėjimą įsivertinti asmeninius pasiekimus, tobulinti asmeninius komunikacinius gebėjimus pristatant darbdaviui savo efektyvius pasiekimus. Socialinė kompetencija siejasi su modulių rezultatais: gebės savarankiškai bei atsakingai pristatyti pasirinktos profesijos ypatumus, gebės savarankiškai išskirti asmeninių ir profesinių vertybių dermės prielaidas, atskleisti pasirinktos profesijos ypatumus šiandienės darbo rinkos kontekste.

Gebėjimas komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis modulinėje ugdymo programoje siejasi su modulio uždaviniu – veikloje įtvirtinti bendrąsias žinias ir gebėjimus įgyvendinant kūrybinį projektą „Genealoginis medis“, tačiau modulio rezultato formuluotėje sąsajų su šia socialine kompetencija nėra.

Gebėti aiškiai išsakyti savo nuomonę ugdymo programoje siejasi su modulio uždaviniais: sukurti prielaidas mokinių asmeninių ir profesinių vertybių dermei, eskizuoti individualią profesionalumo trajektoriją, supažindinant mokinius su realiomis specialistų darbo vietomis,

gauti grįžtamąjį ryšį apie profesinių ir bendrųjų kompetencijų raišką realioje darbo aplinkoje, reflektuoti savo praktinę veiklą ir jos rezultatus, įsivertinant darbo kokybę. Socialinę kompetenciją programoje atitinka modulio rezultatai: gebės eskizuoti individualią profesionalumo trajektoriją, pasitikrins ir įtvirtins įgytas profesines ir bendrąsias kompetencijas realioje darbo aplinkoje.

Ugdymo programoje *gebėjimas kalbėti viešai* siejasi su modulio uždaviniu – atskleisti kalbos ir rašto kultūros svarbą asmeninėje ir profesinėje veikloje, tačiau modulio rezultatas su šia socialine kompetencija nesisieja. *Gebėjimas derybose pasiekti kompromisą* programoje siejasi su modulio uždaviniais: supažindinti su pagrindiniais LR ir EU įstatymiais aktais, reglamentuojančiais gyvūnų laikymą, priežiūrą ir prekybą, teikti žinias apie gyvūnų globos ir gerovės organizacijų veikimo principus, o socialinę kompetenciją programoje atitinka modulio rezultatas – gebės organizuoti gyvūnų globos ir gerovės organizacijų veiklą, konsultuoti gyvūnų globos ir gerovės klausimais.

Gebėjimas priimti kito asmens nuomonę taikiai siejasi su dviem modulio uždaviniais: įtvirtinti veikloje įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant kūrybinį projektą „Siekiu teisingumo“, įtvirtinti veikloje įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant kūrybinį projektą „Aš pasitikiu...“ Tačiau modulio rezultato formuluotėje sąsajų su socialine kompetencija nėra.

35 lentelė. *Socialinių kompetencijų atitikimas modulinėje ugdymo programoje formuluotiems modulių uždaviniams ir rezultatams (radiniai žymimi- X)*

Socialinės kompetencijos	Modulių uždavinių formuluotės	Modulių rezultatų formuluotės
1. Gebėti spręsti konfliktines situacijas		
2. Gebėti inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje	X	X
3. Gebėti prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje	X	X
4. Gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus	X	
5. Gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	X	X
6. Gebėti kontroliuoti jausmus iškilus konfliktinei situacijai		
7. Gebėti komunikuoti su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis		
8. Gebėti komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis	X	
9. Gebėti aiškiai išsakyti savo nuomonę	X	X
10. Gebėti demonstruoti empatiją	X	X
11. Gebėti kalbėti viešai	X	
12. Gebėti derybose pasiekti kompromisą	X	X
13. Gebėti išklaudyti kito nuomonę		

Socialinės kompetencijos	Modulių uždavinių formuluotės	Modulių rezultatų formuluotės
14. Gebėti priimti kito asmens nuomonę taikiai	X	
15. Gebėti išspręsti konfliktinę situaciją nepažeidžiant kito asmens orumo		

Modulinė ugdymo programa: kultūrinių kompetencijų paieška

Akivaizdu, kad kultūrinių kompetencijų ugdymas programų sandarose atskleidžiamas daug fragmentiškiau ir silpniau. Modulinėje ugdymo programoje minimi keturi kultūrinę kompetenciją atspindindys elementai (žr. 36 lentelę). Atlikus teorijos analizę tampa aišku, kad asmens kultūra yra glaudžiai susijusi su asmens vertybių sistema, todėl šiuos veiksnius būtina įvertinti ugdant sociokultūrinę kompetencijas.

36 lentelė. Kultūrinių kompetencijų skaičius modulinėje ugdymo programoje

Modulių sk.	Tikslų sk.	Uždavinių sk.	Rezultatų sk.	Kultūrinę kompetenciją atitinkantys programos parametrai
9	9	36	9	4

Kokybinės turinio analizės rezultatai rodo, kad iš aštuonių šiame disertaciniame tyrime išskirtų kultūrinių kompetencijų keturios (*gebėti bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (finansinė padėtis) žmonėmis, gebėti vertinti kultūrinius skirtumus, gebėti bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis, gebėti kultūringai vartoti gimtąją kalbą*) minimos modulinės ugdymo programos modulių uždaviniuose ir rezultatuose (žr. 37 lentelę).

Gebėjimas bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (finansinė padėtis) žmonėmis programoje siejasi su modulio uždaviniu – įveiklinti įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant savanorystės pagrindu kūrybinį projektą „Kuo galiu būti naudingas kitiems?“. Modulio rezultatas sąsają su kultūrine kompetencija neturi.

Gebėjimas vertinti kultūrinius skirtumus ugdymo programoje siejasi su modulio uždaviniu – įtvirtinti veikloje bendrąsias žinias ir gebėjimus įgyvendinant kūrybinį projektą „Genealoginis medis“. Šią kultūrinę kompetenciją atitinkančio modulio rezultato programoje nėra.

Gebėjimas bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis programoje siejasi su modulio uždaviniu – įveiklinti įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant savanorystės pagrindu kūrybinį projektą „Dovanodami turtėjame...“ Modulio rezultato formuluotėje sąsają su šia kultūrine kompetencija nėra.

Gebėjimas kultūringai vartoti gimtąją kalbą modulinėje ugdymo programoje siejasi su modulio uždaviniu – atskleisti kalbos ir rašto kultūros svarbą asmeninėje ir profesinėje veikloje,

o kultūrinę kompetenciją atitinka modulio rezultatas – įtvirtintos I pusmečio profesinės žinios ir gebėjimai, susiejant su kokybišku paslaugos atlikimu.

37 lentelė. Kultūrinių kompetencijų atitikimas modulinėje programoje formuluotiems modulių uždaviniams ir rezultatams (radiniai žymimi- X)

Kultūrinės kompetencijos	Modulio uždavinių formuluotės	Modulio rezultatų formuluotės
1. Gebėti bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (<i>finansinė padėtis</i>) žmonėmis	X	
2. Gebėti vertinti kultūrinę realybę		
3. Gebėti vertinti kultūrinius skirtumus	X	
4. Gebėti atpažinti stereotipus ir kritiškai juos vertinti		
5. Gebėti bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis		
6. Gebėti bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis	X	
7. Gebėti atpažinti Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius		
8. Gebėti kultūringai vartoti gimtąją kalbą	X	X

Atlikus Gyvūnų prižiūrėtojo standartinės bei modulinės programų palyginimus galima pastebėti, kad socialinės kompetencijos plačiau ir kompleksiščiau ugdomos taikant modulinės programos (žr. 38 lentelę). Mėnimos kompetencijos labai skiriasi, o atlikus programos turinio analizę pastebėta, kad joms ugdyti skiriama daug dėmesio.

38 lentelė. Socialinių kompetencijų atitikimas standartinėje ir modulinėje programose formuluotoms kompetencijoms ir mokymo tikslams, modulių uždaviniams ir rezultatams (radiniai žymimi- X)

Socialinės kompetencijos	Kompetencijų ir mokymo tikslų formuluotės (standartinė programa)	Modulių uždavinių, rezultatų formuluotės (modulinė programa)
1. Gebėti spręsti konfliktines situacijas		
2. Gebėti inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje		X
3. Gebėti prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje		X
4. Gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus		X
5. Gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	X	X
6. Gebėti kontroliuoti jausmus iškilus konfliktinei situacijai		
7. Gebėti komunikuoti su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis		
8. Gebėti komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis		X
9. Gebėti aiškiai išsakyti savo nuomonę		X
10. Gebėti demonstruoti empatiją	X	X
11. Gebėti kalbėti viešai	X	X
12. Gebėti derybose pasiekti kompromiso		X
13. Gebėti išklaudyti kito nuomonę		
14. Gebėti priimti kito asmens nuomonę taikiai		X
15. Gebėti išspręsti konfliktinę situaciją nepažeidžiant kito asmens orumo		

Ugdomos kultūrinės kompetencijos iš esmės nesiskiria (žr. 39 lentelę). Galime pastebėti, kad programose pagrindinis dėmesys tenka socialinėms kompetencijoms ugdyti, bet labai svarbu tobulinti ir kultūrinių kompetencijų ugdymo integravimą į mokymo programas.

39 lentelė. *Kultūrinių kompetencijų atitikimas standartinėje ir modulinėje programose formuluotoms kompetencijoms ir mokymo tikslams, dulių uždaviniams ir rezultatams*

Kultūrinės kompetencijos	Kompetencijų ir mokymo tikslų formuluotės (standartinė programa)	Modulių uždavinių, rezultatų formuluotės (modulinė programa)
1. Gebėti bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (<i>finansinė padėtis</i>) žmonėmis		X
2. Gebėti vertinti kultūrinę realybę		
3. Gebėti vertinti kultūrinius skirtumus		X
4. Gebėti atpažinti stereotipus ir kritiškai juos vertinti		
5. Gebėti bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis		
6. Gebėti bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis		X
7. Gebėti atpažinti Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius		
8. Gebėti kultūringai vartoti gimtąją kalbą	X	X

Apibendrinant galima teigti, kad kultūrinės kompetencijos ugdymui skiriamas ženkliai mažesnis dėmesys nei socialinės kompetencijos ugdymui. Be to, tarp standartinės ir modulines programos neįmanoma rasti tokio ryškios skirtumas nei socialinių kompetencijų ugdyme. Atlikus standartinės ir modulines programų palyginimus galima pastebėti, kad socialinės kompetencijos plačiau ir kompleksišiau ugdomos modulinėje programoje. Programos turinio analizė parodė, kad joms ugdyti skiriama daugiau dėmesio. Programų pokyčiai iš standartinės į modulinę rodo, kad pastarosiose daugiau dėmesio skiriama sociokultūrinėms kompetencijoms ugdyti. Socialinių kompetencijų ugdymas vyksta veiklose, jis yra kompleksinis. Programose nepastebėta didelių pokyčių ugdant kultūrinės kompetencijas.

DISKUSIJA

Atliktame tyrime išryškėjo mokinių ir mokytojų požiūriai į sociokultūrinių kompetencijų raišką profesinio mokymo procesuose. Kultūrinės kompetencijos komponentės įvardytos, remiantis kultūrinio sąmoningumo, kultūrinio jautrumo bei kultūrinių žinių faktoriais. Socialinės kompetencijos komponentės įvardytos, remiantis socialinių įgūdžių, socialinio suvokimo, savęs suvokimo, priskyrimo bei bendravimo su bendraamžiais faktoriais. Atskleista, kad tam tikri faktoriai, kurie tyrimo dalyviams buvo suprantami kaip ugdymo (-si) turinio dalis, respondentų buvo labiau suprantami. Galima hipotetiškai spręsti, kad tyrimo dalyviai nėra pakankamai įvaldę reflektavimo gebėjimus, todėl jiems sunkiau buvo perteikti savo požiūrį į abstraktesnius dalykus. Faktorius, turinčius įvairių prasmių, galima įvairiai interpretuoti, todėl jie nebuvo identifikuoti visose įmanomose sociokultūrinės kompetencijos skalėse.

Lyginant studentų pasiekimus svarbus faktorius yra sociokultūrinė situacija. Platesnės kultūrinės žinios ir gilesnės vertybinės nuostatos lemia aukštesnius mokymosi pasiekimus (Phillipson ir Renshaw, 2013). Skirtingai nuo minėtų autorių, tyrusių studentų požiūrį, šiame disertaciniame tyrime siekta išsiaiškinti mokinių nuostatas. Ištyrus kultūrinės kompetencijos raišką pastebėta, kad mokiniai, pasižymintys didesniu kultūriniu jautrumu, t.y. suvokimu, kad kultūriniai skirtumai ir panašumai egzistuoja be jiems priskirtų reikšmių, turi aukštesnius nei vidutinius mokymosi įvertinimus. Šiuo atveju galima teigti, kad sociokultūrinės kompetencijos integravimas į ugdymo procesą formuoja mokinių suvokimą apie svarbiausius įgūdžius, reikalingus žmogui, sukuriant mokiniams svarbias prielaidas asmenybės formavimosi daroje, jų asimiliacijas su bendrosiomis žmogaus vertybėmis, taip motyvuojant sistemingai siekti užsibrėžtų tikslų bei lygiagrečiai gerinant mokymo (-si) kokybę. Lyginant abiejų šių tyrimų rezultatus, galima teigti, kad jų panašumus lemia nedidelis tyrimo laiko skirtumas, tačiau tai, kad net ir skiriantis šalių geografinei padėčiai tyrimų rezultatai yra panašūs, gali reikšti, kad Lietuva tampa viena iš tų šalių, kurių visuomenėse didėja skirtingų socialinių ir kultūrinių sluoksnių sanglauda.

Ir vis dėlto, atlikus tyrimą Lietuvos profesinio mokymo įstaigose paaiškėjo, kad kultūrinis jautrumas nėra būdingas faktorius nei mokiniams, nei mokytojams. Labiausiai kultūrinis jautrumas siejamas su diskriminaciniais aspektais, o ne gebėjimu veikti pozityviai kitų kultūrų atžvilgiu. Tai gali būti siejama su tam tikru Lietuvos monokultūriškumu lyginant su kitomis Europos šalimis, kur kultūrų įvairovė ir taip pat mokinių galimybė praktiškai bendrauti su kitų kultūrų atstovais yra nepalyginamai didesnė. Brand ir kt. (2006) etninio identiteto sociokultūriniame lauke tyrimas parodė, kad moterys yra daug artimesnės savo tautiniam identitetui negu vyrai ir labiau akcentuoja kultūrinių vertybių svarbą. Merginos mokyklose

labiau nei vaikinai linkusios užsiimti kultūrine veikla (pvz., kalbų būreliai, tautinių šokių būreliai ir t.t.). Nors Green tyrimą atliko JAV, analizuodama afroamerikiečių sociokultūrinę identitetą, šiame disertaciniame tyrime gautas tyrimo rezultatas artimas jos gautiems rezultatams. Taip pat pastebėtas rezultatų skirtumas tarp lyčių įvardijant kultūrinių vertybių svarbą. Mokinės merginos pasižymi aukštesniu savo kultūrinio sąmoningumo ir kultūrinio jautrumo vertinimu negu vaikinai. Mokytojos moterys taip pat šiuos rodiklius vertino aukščiau nei mokytojai vyrai. Tarp mokinių – vaikinių ir merginų – nenustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas vertinant socialinius įgūdžius ir priskyrimą, tačiau socialinis suvokimas, savęs suvokimas ir bendravimas su bendraamžiais tarp vaikinių ir merginų yra statistiškai reikšmingi – merginų socialinė kompetencija įvertinta aukščiau nei vaikinių. Kalbant apie sociokultūrinę pagrindą lyties aspektu reikia pripažinti, kad lytis ir kultūra yra neatsiejami. Hipotetiškai galima teigti, kad tam įtakos gali turėti tam tikri iš patriarchalinės šeimos perimti mergaičių ir berniukų skirtingo auklėjimo bruožai, „vyriškumo“ bei „moteriškumo“ supratimas, dar gajus tiek europinėje (postsovietinėje) Lietuvos, tiek JAV kultūroje (tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad tyrime JAV dalyvavo tik afroamerikiečių etninės grupės atstovai, todėl negalima rezultatų absoliutinti ir rezultatus taikyti visai šios šalies gyventojų imčiai).

Jeffries ir Ransford (1980) įvedė terminą „unikali socialinė erdvė“, reiškiantį kiekvieno individo atveju skirtingą socialinę aplinką, priklausomą nuo lyties, tautybės, socialinės klasės ir amžiaus. Pristatomame disertacijos tyrime tokios unikalios socialinės erdvės sukurti nepavyko, nes išvardinti požymiai daugeliu atvejų sutapo. Nepriklausomai nuo profesinio mokymo įstaigos, visi mokytojai, dalyvavę tyrime, sociokultūrinių kompetencijų ugdymą vertina kaip svarbų mokymo tikslą. Ivani (2014) atlikti tyrimai rodo, kad mokytojų sociokultūrinės kompetencijos turėjimas palengvina socialinės ir individualios sąmonės (abiem lygiais) formavimąsi naujos sėkmingos ir kūrybingos veiklos procese. Šios disertacijos tyrime pastebima, kad mokytojai pritarė teiginiams, jog mokykloje būtina ugdyti kultūrinės ir socialinės kompetencijas. Pastebėta, kad kalbų ir menų mokytojams būdingi aukštesni kultūrinės ir socialinės kompetencijos vertinimai. Tokiems tyrimo rezultatams įtakos gali turėti tai, kad menų ir kalbos mokytojai, dėstydami savo dalykus, daug dėmesio skiria kultūrinei įvairovei perteikti, nes tai tiesiogiai susiję su jų dėstoma sritimi.

Tyrimo rezultatai rodo, kad gamtos mokslų dėstytojai žemiau vertina sociokultūrinę kompetenciją. Tai gali reikšti, kad mokomajam dalykui tiesiogiai nesisiejant su sociokultūrinėmis kompetencijomis, mokytojai jų neintegruoja į mokymo turinį, nes jos jiems neatrodo labai svarbios. Mokytojai labiau siekia perteikti mokiniais savo dalyko žinias bei išugdyti gebėjimus, bendriesiems gebėjimams neskirdami didesnio dėmesio. Tokie gauti tyrimų rezultatai neatitinka Pressick-Kilborn ir Walker (2002) požiūrio. Jų atlikti tyrimai rodo, kad

socialinių ir kultūrinių kompetencijų ugdymas mokykloje padeda vaikams geriau pažinti save kaip bendruomenės narį, o tai motyvuoja įsitraukti į mokyklos veiklas ir aktyviau domėtis mokymusi.

Skirtingus tyrimų rezultatus gali lemti Lietuvos mokytojų sąmonėje dar neįvykęs naujos mokymosi paradigmos bei bendrųjų gebėjimų svarbos suvokimas. Net jei tyrimų rezultatai rodo, kad bendrųjų kompetencijų ugdymo svarba yra didelė, pastebima, jog mokytojai dar nėra tinkamai pasirengę ugdyti socialines ir kultūrinės kompetencijas. Tokia situacija būdinga ne tik Lietuvai. Pavyzdžiui, Zwaans ir kt. (2006), tirdami mokytojų tikslus ugdant socialinę kompetenciją, pastebėjo, kad mokytojai pripažįsta, jog mokyklos misija yra išugdyti žmogų gyvenimui padedant jam įgyti socialinį kapitalą ir mokant jį juo naudotis realiose gyvenimo situacijose. Tai mokytojai išvelgia kaip vieną iš pagrindinių ugdymo tikslų ir yra pasirengę priimti atsakomybę už socialinės kompetencijos ugdymą. Tačiau tyrime išaiškėjo, kad mokytojai nežino, kokius efektyvius metodus taikyti ugdant šią kompetenciją ar kaip socialinės kompetencijos ugdymas turėtų būti derinamas su jų dalyko ugdymo turiniu, kaip integruoti skirtingą sociokultūrinį pagrindą turinčius mokinius į ugdymo procesą, kad būtų pasiektas ilgalaikis rezultatas, o socialinių kompetencijų ugdymas netaptų trumpalaikiu projektu.

Lee ir McChesney (2000) tyrime „Mokymo įrankiai ugdant sociokultūrinę kompetenciją“ atskleista, kad užsienio kalbos mokėjimas nėra pakankamas siekiant kultūringai bendrauti bet kioje socialinėje aplinkoje. Svarbu mokytis bendravimo būdų ir etiškų posakių, būdingų tam tikrai kultūrai. Šiame disertaciniame tyrime su teiginiu, kad geros užsienio kalbos žinios yra kultūrinių kompetencijų dalis, sutiko tiek mokiniai, tiek mokytojai, tačiau sociokultūrinių kompetencijų raiška buvo analizuota tik nacionaliniu lygmeniu, neapimant tarpkultūrinio konteksto, o sociokultūrinių kompetencijų ugdymą daugelis mokslininkų tyrinėjo būtent tarpkultūriniame lauke siekdami apibrėžti sociokultūrinės kompetencijos ugdymą/-si kaip būdą integruotis į kitą kultūrą mokantis užsienio kalbos (pvz., ESL klasėse).

Tyrimo rezultatai atitinka Latvijos universitete 2008 metais atlikto tyrimo rezultatus. Sociokultūrinių kompetencijų įtaką gimtosios (latvių) kalbos mokymuisi tyrinėjusios Anspoka ir Siliņa-Jasukeviča (2008) teigia, kad besikeičiant socialinėms aplinkybėms yra svarbu padėti kiekvienam besimokančiajam suprasti savo savitumą. Gyvybiškai svarbu suvokti ir parengti mokinius atlikti socialinį vaidmenį tam tikroje kultūrinėje aplinkoje.

Disertacinio tyrimo respondentų teigimu, kultūringas gimtosios kalbos mokėjimas bei pagarba gimtosios vietovės kultūrinėms tradicijoms labiausiai sietinas su kultūriniu sąmoningumu. Kultūriniam sąmoningumui aktualus ne tik gimtosios šalies, bet ir Europos bei pasaulio kultūros formų ir reiškinių gerbimas, taip pat jautimasis Lietuvos ir Europos kultūros

dalimi. Mokytojai pažymi aiškaus suvokimo apie savo kultūrinį, etninį ir rasiinį identitetą turėjimą.

Rezultatų panašumą galima paaiškinti artimais Latvijos ir Lietuvos sociokultūriniais kontekstais, panašiomis istorinėmis bei politinėmis aktualijomis.

Westwood ir kt. (2000), tyrę sociokultūrinių kompetencijų ugdymą emigrantams, pažymi, kad pastaruju metu imigrantai, atvykstantys į Kanadą, JAV, Australiją, ir Naująją Zelandiją yra techniškai kompetentingi ir profesionaliai apmokyti. Tačiau sociokultūrinių kompetencijų stoka dažnai lemia jų nedarbą, nepasitikėjimą savimi, nusivylimą. Toks šio tyrimo rezultatas pagrindžia poreikį integruoti sociokultūrinių kompetencijų ugdymą į ugdymo programas, taip pat ir į profesinio ugdymo programas.

Disertaciniame tyrime taip pat nustatyta, kad ir mokiniai, ir mokytojai pritarė teiginiams, jog mokykloje turi būti ugdomos sociokultūrinės kompetencijos. Apklausoje dalyvavo profesinio ugdymo įstaigose besimokantys mokiniai ir dirbantys mokytojai. Darytina prielaida, kad jie „mokykla“ įvardijo savo dabartinę, t.y. profesinę mokyklą. Taigi, jų požiūriu, tikslinga integruoti sociokultūrinių kompetencijų ugdymą ne tik į vidurinio bendrojo ugdymo, bet ir į profesijos mokymo programas. Esminis šių tyrimų skirtumas yra tiriamieji. Westwood ir kt. (kaip ir daugelis kitų užsienio edukologų, psichologų ar sociologų) analizavo emigrantų ar etninių mažumų požiūrį į sociokultūrinių kompetencijų ugdymą. Disertacijos autorės tyrime respondentai buvo nacionalinės daugumos atstovai (lietuviai), gyvenantys savo tėvynėje. Tačiau, esant didelei emigracijai iš Lietuvos, daugelis apklaustųjų mokinių ar mokytojų turi artimą, dažnai asmeninį, ryšį su išvykusiaisiais. Emigrantų problemos yra suprantamos ir identifikuojamos kaip savos.

Išanalizavę sociokultūrinių kompetencijų ugdymo įtaką komunikavimo gebėjimams Mak ir Buckingham (2007) teigia, kad sociokultūrinės kompetencijų ugdymas gali suteikti papildomą naudą tada, kai yra integruotas į bendrą komunikacijos kursą. Disertaciniame darbe sociokultūrinių kompetencijų integravimas į ugdymo turinį tiesiogiai nagrinėtas nebuvo. Šiam faktoriui artimiausias socialinio suvokimo faktorius, kurio teiginiui „Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti“ pritaria visi (sutinka ar visiškai sutinka) apklaustieji mokiniai ir mokytojai.

Atliekant programų kokybinę turinio analizę, standartinės mokymo programos mokymo tiksluose ir kompetencijose, bei modulinės ugdymo programos modulių uždaviniuose ir rezultatuose buvo ieškoma socialines ir kultūrinės kompetencijas atitinkančių formuluočių. Kokybinio tyrimo rezultatai rodo, jog pertvarkant profesinio mokymo programas iš standartinių į modulinio ugdymo, mokymo turinyje numatoma plačiau ugdyti tiek socialines tiek kultūrinės kompetencijas. Sociokultūrinės kompetencijos yra įvardintos kaip vienos iš kertinių bendrųjų

kompetencijų Europos Sąjungoje (*Rekomendacija 2006/962/EC*). Europos parlamento rekomendacijoje teigiama, jog socialinės kompetencijos atliepia asmens, tarpasmeninius ir tarpkultūrinius gebėjimus ir visas elgesio formas, kai žmonės parengiami veiksmingam ir konstruktyviam dalyvavimui socialiniame ir profesiniame lauke. Šioje pačioje rekomendacijoje, taip pat išskiriamas kultūrinis sąmoningumas, kaip kompetencija padedanti orientuotis kultūrinėje aplinkoje, išryškinant asmens kūrybingumą, bei jo patirties, idėjų bei emocijų svarbą. Tai, kad standartinėje mokymo programoje tiek mažai turinio skiriama socialinių ir kultūrinių kompetencijų ugdymui gali reikšti, jog profesinio mokymo programų rengėjai neatsižvelgia į profesinio rengimo Europoje strategiją. Teorijos analizėje išryškėjo, jog profesinio mokymo programos turi būti rengiamos atsižvelgiant ne tik į profesines žinias ir gebėjimus, bet ir sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis bendrąsias kompetencijas. Šiuo atveju sociokultūrinės kompetencijos nurodomos kaip kertinės, siekiant parengti žmogų sėkmingam gyvenimui.

Atlikto sociokultūrinių kompetencijų ugdymo disertacinio tyrimo duomenys yra nevienareikšmiai, tačiau jie gali kryptingai paveikti profesinio ugdymo strategiją, turinį ir metodus.

IŠVADOS

1. Sociokultūrinių kompetencijų turinys ir jų poveikis tiesiogiai priklauso nuo konkretaus lauko, kuriame šios kompetencijos yra teikiamos, įgyjamos ir taikomos. Profesinis mokymas, aktualizuodamas mokymosi visą gyvenimą galimybes, yra palanki terpė šioms kompetencijoms ugdytis. Skirtini sociokultūrinių kompetencijų ugdymo pirminio profesinio mokymo sistemoje *teoriniai aspektai*:

- sociokultūrinės kompetencijos veikia formuojant asmens socialines, kultūrinės vertybes ir identitetą, kuo socialinis veikėjas grindžia savo veikimą konkrečiame socialiniame-profesiniame lauke; yra integrali ir aktyvi socialinio veikėjo *habitus* dalis, padedanti realizuoti ir įtvirtinti kintančiame lauke, adaptuotis prie profesinio, socialinio ir kultūrinio lauko pokyčių; savo turiniu, struktūra, įvairove, pasirinkimu ir taikymo pobūdžiu taip pat gali struktūruoti žmogaus profesinės socializacijos procesą ir jo turinį;

- sociokultūrinių kompetencijų ugdymo galimybes pirminio profesinio mokymo sistemoje teikia kvalifikacijų bei ugdymo turinys, sudarytas atsižvelgiant į holistinį žmogaus suvokimą, ir procesai. Taip užtikrinama profesinio mokymo įstaigų misija sudaryti sąlygas asmeniui įgyti kompetencijas, reikalingas darbo rinkai ir jam asmeniškai norint sėkmingai integruotis į profesinę bei socialinę aplinką.

Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo pirminio profesinio mokymo sistemoje *metodologiniai aspektai*:

- sociokultūrinių kompetencijų ugdymas turi būti interpretuojamas pagal į mokinį orientuotą mokymosi edukacinę paradigmą kaip kūrimo procesas skatinantis aktyvų bendradarbiavimą, besimokančiojo žingeidumą įtvirtinant veiklą kiek įmanoma realesnėje gyvenimo situacijų aplinkoje;

- sociokultūrinių kompetencijų ugdymas mokiniams, kurie į profesinio mokymo institucijas atvyksta turėdami skirtingą sociokultūrinį pagrindą, turėtų būti vykdomas atsižvelgiant į jų etnocentrinę savimonę (arba jos nebuvimą);

- sociokultūrinių kompetencijų ugdyme (-si) esminė yra mokinio ir mokytojo interakcija, susijusi su tam tikromis patirties, asmeninėmis ir bendravimo subtilybėmis. Abipusiai naudingo ryšio kokybei, siekiant išvengti stereotipinių nuostatų, reikšminga bendravimo ir bendradarbiavimo plėtotė;

- suvokiant ir gilinantis į mokinio sociokultūrinį pagrindą, remiantis ta informacija, modifikuojant bendravimo būdą ir ugdymo procesą kiekviena pedagoginės sąveikos šalis gali daryti prielaidą, kad noras duoti ir gauti informaciją veda prie veiksmingesnio bendradarbiavimo ir tarpusavio supratimo;

- ugdant/įs sociokultūrinės kompetencijas reikšminga yra savianalizė – asmens savęs, kaip tam tikros kultūros atstovo, kaip socialinės būtybės su savitu požiūriu į pasaulį, suvokimas, todėl profesinio mokymo turinyje turėtų būti skiriama daugiau dėmesio savianalizės įgūdžiams ugdyti.

2. Sociokultūrinės kompetencijos profesinio mokymo procesuose atsiskleidžia kaip įvairūs asmeniniam ir profesiniam gyvenimui reikalingi gebėjimai. Jų ugdymas/įs yra nenutrūkstamas procesas nuo asmens savęs suvokimo iki socialinių įgūdžių, reikalingų kultūringai bendrauti ir bendradarbiauti įvairiuose kontekstuose. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymui (-si) profesinio mokymo sistemoje būdingos charakteristikos, grindžiamos vertybinėmis visuomenės ir asmens gyvenimo dimensijomis: socialiniai įgūdžiai (bendravimo, komunikavimo ir darbo komandoje gebėjimai); socialinis suvokimas (socialinės interpretacijos gebėjimai tinkamai pasirenkant elgseną priklausomai nuo socialinės aplinkos ir situacijos); savęs suvokimas (gebėjimas analizuoti savo emocinę būseną ir padėti kitiems suvokti save bei savo emocijas); priskyrimas (gebėjimas realizuoti save socialinėje aplinkoje bei analizuoti socialinius vaidmenis); bendravimas su bendraamžiais (gebėjimas adaptuotis naujoje aplinkoje, suvokiant joje egzistuojančias nuostatas); kultūrinis jautrumas (gebėjimas suprasti ir priimti skirtingo sociokultūrinio pagrindo asmenis, laikantis tvirtos pozicijos diskriminuojančių veiksmų situacijoje); kultūrinis sąmoningumas (gebėjimas vertinti kultūrinius skirtumus ir suvokti bei priimti kito nuostatas ir požiūrį); kultūrinės žinios (gebėjimas taktiškai komunikuoti su žmonėmis atsižvelgiant į kultūrinius skirtumus).

3. Sociokultūrinių kompetencijų ugdymą (-si) profesinio mokymo procesuose veikia asmeninė ir profesinio mokymo aplinka, ugdymo turinys, mokinio ir mokytojo sociokultūrinė savimonė, mokinio ir mokytojo interakcija. Empirinio tyrimo metu nustatyta, kad šie veiksniai profesinio mokymo praktikoje reiškiasi netolygiai. Nustatyta, kad veiksniai, kurie tyrimo dalyviams buvo suprantami kaip ugdymo (-si) turinio dalis, profesinio mokymo praktikoje yra labiau atpažįstami.

Sociokultūrinės savimonės ugdymas (-is) nei mokinių, nei mokytojų požiūriu nėra profesiniam mokymui būdingas sociokultūrinių kompetencijų ugdymo (-si) veiksnys. Tačiau mokiniai ir mokytojai supranta, kad mokykloje būtina ugdyti sociokultūrinės kompetencijas.

Sociokultūrinių kompetencijų ugdymo (-si) galimybių profesinio mokymo aplinkoje esamą situaciją skirtingai perteikia įvairių dėstomų dalykų mokytojai: kalbų ir menų mokytojai pasižymi aukštesniais galimybių vertinimais, o gamtos mokslų ir profesijos mokytojai, mokomajam dalykui tiesiogiai nesisiejant su sociokultūrinėmis kompetencijomis, jų ugdymo

tikslo neintegruoja į turinį, nes jos jiems neatrodo labai svarbios. Šie mokytojai ugdymo realybėje siekia perteikti mokiniams savo dalyko žinias bei išugdyti gebėjimus, o bendriesiems gebėjimams, taip pat ir sociokultūrinėms kompetencijoms neskirdami didesnio dėmesio. Darytina prielaida, kad mokinių ir mokytojų pedagoginės interakcijos veiksnys sociokultūrinių kompetencijų ugdymui (-si) yra nepakankamas.

Kokybinio tyrimo metu išryškėjo, jog standartinėse profesinio mokymo programose sociokultūrinių kompetencijų ugdymas numatomas labai nežymus, tačiau nagrinėjant modulinio ugdymo programą matoma, kad sociokultūrinių kompetencijų ugdymui skiriamas ženkliai didesnis dėmesys. Tai rodo, jog sociokultūrinių kompetencijų integravimas į mokymo turinį yra galimas ir neprieštarauja profesinio rengimo Europoje strategijai.

REKOMENDACIJOS

1. *Švietimo politikams:*

- sukurti konceptualius sociokultūrinės kompetencijos ugdymo profesinio mokymo sistemoje metmenis, kuriuose būtų aiškiai apibrėžti skirtingų profesinio mokymo suderinamumo ir perimamumo parametrai.

2. *Profesinio mokymo įstaigoms:*

- ypač daug dėmesio skirti mokytojų sociokultūrinėms kompetencijoms tobulinti: sudaryti sąlygas kompetencijai kelti organizuojant įvairius seminarus, susitikimus, diskusijas sociokultūrinio ugdymo tematika, kurių metu mokytojai galėtų dalintis savo patirtimi ir mokytis iš kitų patirties;

- sudaryti tinkamas sąlygas ugdymo (-si) turinio kaitai, atnaujinant mokymo programas ir skiriant dalį numatyto mokymo laiko mokinių sociokultūrinei kompetencijai ugdyti (-s);

- ugdymo (-si) turinį papildyti savianalizės gebėjimų ugdymu;

- teikti tarptautinius projektus, taip suteikiant galimybę mokytojams ir mokiniams ne tik semtis naujos patirties kitų šalių edukacinėse aplinkose, bet ir tobulinti kultūrinės žinias ir komunikacinius įgūdžius.

3. *Profesinio mokymo įstaigų mokytojams:*

- nuolat ugdyti savo sociokultūrinės kompetencijas reaguojant į bendrojo sociokultūrinio konteksto pokyčius bei mokinių lūkesčius;

- mokinių sociokultūrinės kompetencijos ugdymą pradėti nuo jų sociokultūrinio pagrindo pažinimo – turimų žinių, asmeninių charakteristikų, poreikių, interesų, vertybių, gyvenamosios aplinkos, padėties šeimoje ir pan. Mokinių požiūrių identifikavimą gali palengvinti įstaigoje naudojama duomenų apie moksleivius bazė ar kita informacijos apie besimokančiuosius sistema: mokymosi kitoje mokykloje rezultatai, bendrųjų kompetencijų bei diagnostiniai testai, stebėjimas, klausimynai, neformalios diskusijos, žodiniai prisistatymai pirmų užsiėmimų metu;

- sudaryti sąlygas mokiniams sociokultūrinės kompetencijas ugdytis autentiškoje, realių gyvenimo situacijų ir kontekstų aplinkoje;

- sociokultūrinės kompetencijos ugdymą grįsti holistiniu požiūriu, remtis žinių, gebėjimų, nuostatų, įsitikinimų ir vertybių visuma vengiant stereotipų.

LITERATŪRA

Mokslo šaltiniai

1. Adams, D.L. (1995). *Health issues for women in color: A cultural diversity perspective*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
2. Aleknaite Bieliauskienė, R. (2008). Sociokultūros intelektualinio kapitalo ir inovacinės politikos sąveikos paradigma: šiandienos aktualijos. *Socialinis darbas*, 7(2), 5-13.
3. Allwright, D. (1998). Contextual factors in classroom language learning: an Overview. *Context in Language Learning and Language Understanding*, 7(2), 115-134.
4. Boyle, J.S., Andrews, M.M. (2002). Transcultural nursing care. *Journal of Transcultural Nursing*, 13(3), 178-180.
5. Anspoka, Z., Silina-Jasjukeviča, G. (2008). Some Aspects of Ensuring Socio-Cultural Competence of the Student in the Content of Latvian Language. *Journal of Pedagogy and Psychology "Signum Temporis"*, 1(1), 18–27.
6. Astashova, N.A. (2003). The problem of formation of tolerance in the system of educational institutions. *Tolerant Consciousness and Formation of Tolerant Relations (Theory and Practise)*, 136(2), 80-83.
7. Baršauskienė, V., Leliūgienė, I. (2001). *Sociokultūrinis darbas bendruomenėje*. Kaunas: Technologija.
8. Barzansky, B. (2001). Educational programs in the US medical schools 2000-2001. *Journal of American Medical Association*, 286(9), 1049-1055.
9. Bazerman, C. (2012). Writing with concepts: Communal, internalized, and externalized. *Mind, Culture and Activity*, 19(3), 259-272.
10. Beach, M.C., Price, E.G., Gary T.L. (2005). Cultural competence: A systematic review of health care provider educational interventions. *Medical Care*, 43(6), 356 –373.
11. Berk, L. (2002). *Child Development*. (5th Ed). Boston: Allyn and Bacon.
12. Bhabha, H.K. (1994). *The location of culture*. New York: Routledge.
13. Biggs, J. (1999). *Teaching for Quality Learning at University*, Buckingham: SRHE and Open University Press.
14. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
15. Boyle, D.P., Springer, A. (2001). Toward a cultural competence measure for social work with specific populations. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 9(3), 53-71.

16. Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, Greenwood. pp. 241-258.
17. Bourdieu, P., Wacquant L. (2003). *Ivadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.
18. Brand, B.R., Glasson, G.E., Green, A.M. (2006). Sociocultural Factors Influencing Students' Learning in Science and Mathematics: An Analysis of the Perspectives of African American Students School. *Science and Mathematics*, 106(5), 228-236. Prieiga internetu: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1949-8594.2006.tb18081.x/full> (žiūrėta 2015-01-05)
19. Buivydienė, V., Žukienė, R. (2006). Sociokultūrinio konteksto svarba mokant užsieniečius lietuvių kalbos kaip svetimosios. *Kalbų studijos*, 9, 71-76.
20. Burgen, A. (1996). *Goals and Purposes of Higher Education in the 21st Century*. London: Jessica Kingsley Pub.
21. Carrillo, J.E., Green, A.R., Betancourt, J.R. (1999). Cross-cultural primary care: a patient-based approach. *Annals of Internal Medicine*, 130(10), 829–834.
22. Celce-Murcia, M., Dorneyi, Z., Thurred, S. (1995). Communicative competence: A pedagogically motivated model with content specificity. *Applied Linguistics*, 6(2), 5-35.
23. Chamberlain, S.P. (2005). Recognizing and responding to cultural differences in the education of culturally and linguistically diverse learners. *Intervention in School & Clinic*, 40(4), 195-211.
24. Chau, K.L. (1992). Educating for Effective Group Work Practice in Multicultural Environments of the 1990's. *Journal of Multicultural Social Work*, 1(4), 1-15.
25. Christ, S. (2000). *Interkulturelles Lernen*. Tübingen: Narr.
26. Cohen, A.D., Olshtain E. (1981). *Developing a measure of sociocultural competence: the case of apology*. MI: Language Learning Research Club, University of Michigan.
27. Cooper, P. J., Calloway-Thomas C., Simonds C. J. (2007). *Intercultural communication: A text with readings*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
28. Cormack, D. (2002). *Quantitative Research*. Oxford: Blackwell Science.
29. Curt, N., Carmen, J. (1984). *Non-verbal Communication in Puerto Rico*. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2000). *Statistika ir jos taikymai (1 dalis)*. Vilnius: TEV.
31. Černevičiūtė, J., Žilinskaitė, V. (2009). Kūrybinių industrijų raida ir meno komunikacijos samprata Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 20(3), 203- 212.
32. Dana, R.H. (1992). Assessment of cultural orientation. *SPA Exchange*, 2(2), 4-15.

33. D'Andrea, M., Daniels, J. (1995). *Promoting multiculturalism and organizational change in the counseling profession: A case study*. In J.G. Ponterotto, J.M. Casas, L.A. Suzuki, & C.M. Alexander (Eds.), *Handbook of multicultural counseling*. Newbury Park, CA: Sage. pp. 17-33.
34. Dewey, J. (1997). *Democracy and Education*. New York: The Free Press.
35. Dumont, H., Istance, D., Benavides, F. (2010). *The Nature of learning. Using research to inspire practice*. Paris: OECD Publishing.
36. Edwards, A.M. (2013). The 6 Key Drivers of Student Engagement. *T.H.E. Journal's*. Prieiga internetu: <http://thejournal.com/articles/2013/04/16/the-6-key-drivers-of-student-engagement.aspx> (žiūrėta: 2015-07-13).
37. Elo, S., Kyngas, H. (2007). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115.
38. Eshach, H. (2007). Bridging In-School and Out-of-School Learning: Formal, Non-Formal, and Informal Education. *Journal of Science Education and Technology*, 16(2), 171–190.
39. Fuchs, M. (2008). *Kultur Macht Sinn. Einführung in die Kulturtheorie*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Essen: Deutschen UNESCO-Kommission.
40. Garrison, J. (1995). Dewey's philosophy and the experience of working: labour, tool and language. *Synthese*, 105(3), 87-114.
41. Gibbs, C.J. (2003). Explaining effective teaching: Self-efficacy and thought control of action. *Journal of Educational Enquiry*. pp. 2-14.
42. Grant, D., Haynes, D. (1995). A developmental framework for cultural competence training with children. *Social Work in Education*, 17(3), 171-182.
43. Green, J.W. (1982). *Cultural awareness in the human services*. Englewoods Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
44. Green, W.L., Pressick-Kilborn, K., Walker, R. (2002). *Sociocultural influences on motyvation and learning: historical perspective*. Scottsdale, AZ. Information age publishing.
45. Gumperz J.J. (1979). The retrieval of sociocultural knowledge in conversation. *Cambridge University Press*, 1(2), 153-171.
46. Gutiérrez, K.D., Baquedano-López, P., Alvarez, H., Chiu, M.M. (1999). Building a culture of collaboration through hybrid language practices. *Theory into Practice*, 38(2), 87–93.
47. Handford, M. (2002). Developing socio-cultural competence in the ESL classroom. *Nottingham Linguistic Circular*, 17(2), 1-16.
48. Harrington, D. (2008). *Confirmatory Factor Analysis*. New York: Oxford University Press.

49. Helman, C.G. (2000) *Culture, health and illness* (4th Ed.). Oxford: Butterworth Heinemann
50. Irish, C. (2012). *Five Competencies for Culturally Competent Teaching and Learning*. Madison: WI, Magna Publications, Inc.
51. Ivanii, I.V. (2014) *Physical culture as a phenomenon of the development of socio-cultural competence of future teachers of physical education*. Sumy: Sumy State Pedagogical University.
52. Yancey, A.K., McCarthy, W.J., Taylor, W.C. (2004). The Los Angeles Lift Off: a sociocultural environmental change intervention to integrate physical activity into the workplace. *Preventive Medicine*, 38(6), 848–856.
53. Yezhitskaya, S. (2011). The importance of the development of students' sociocultural competence at the Kazakh-American Free University. *The Kazakh-American Free University Academic Journal*, 2(38), 112-119.
54. Johnson, K.E. (2009) *Second Language Teacher Education– A Sociocultural Perspective*. London: Routledge.
55. Jonutytė, L., Šmitienė, G. (2007). Socioedukacinės pagalbos gatvės vaikams ypatumai nevyriausybinėse organizacijose. *Tiltai*, 4(41), 24–41.
56. Juodaitytė, A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro Ofsetas.
57. Kisielytė – Sadauskienė, J. (2004). Būsimąjį mokytoją sociokultūrinė raiška ir jos raida meno kolektyve. *Pedagogika Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: aktualijos ir perspektyvos*, 70, 110-115.
58. Kostelnik, M.J., Whiren, A.P., Soderman, A.K. (2002). *Guiding childrens social development: Theory to practice*. New York: Delmar.
59. Krajewski-Jaime, E.R., Brown, K., Ziefert, M., Kaufman, E. (May 1996). Utilizing international clinical practice to build inter-cultural sensitivity in social work students. *Journal of Multicultural Social Work*, 4(2), 15-29.
60. Kroeber, A.L. (1963). *Anthropology: Culture, patterns, and processes*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
61. Langacker, R.W. (1991). *Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
62. Laužackas, R. (2008). Kompetencijomis grindžiamų mokymo / studijų programų kūrimas ir vertinimas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
63. Leavitt, R. L. (2002). Developing Cultural Competence in a Multicultural World. Part 1. *PT Magazine*, 10(12), 36-48.

64. Lee, J.S., McChesney, B. (2000). Discourse Completion Tasks: A teaching tool for developing sociocultural competence. *English Language Teaching*, 54(2), 161-168.
65. Leffert, N., Benson, P.L., Roehlkepartain, J.L. (1997). *Starting out right: Developmental Assets for Children*. Minneapolis, MN: Search Institute.
66. Leung, K.B., Buchan, R.S., Erez, N.R., Gibson, C.B. (2005). Culture and international business: recent advances and their implications for future research. *Journal of International Business Studies*, 36(4), 357–378.
67. Lileikis, S. (2007). *Jaunuolių altruizmo ugdymas: sociokultūrinis kontekstas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
68. Lipinskienė, D. (2002). *Edukacinė studentų įgalinanti studijuoti aplinka*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija. Kauno Technologijos Universitetas.
69. Lundman, B., Graneheim, U.H. (2004) Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105–112.
70. Lupach, I.J. (2000). *Socio-cultural approach in teaching methods DICE at the Technical University* (in the German language). Dissertation for the degree of PhD in Pedagogy. Taganrog, Technical University.
71. MacDonald, M. (1980). *Socio-cultural reproduction and women's education- Schooling for women's work*. London: Routledge & Kegan Paul.
72. Mak, A.S., Westwood, M.J., Ishiyama, F.I., Barker, M. (2000). The sociocultural competencies for success among international students: The Excell Program. *Journal of International Education*, 4(2), 33-38.
73. Mak, A.S., Barker, M.C. (2004). *A social cognitive learning program for facilitating intercultural relations*. Seoul: Kyoyook-Kwahak-Sa Publishing.
74. Mak, A.S., Buckingham, A.S. (2007). Beyond communication courses: Are there benefits in adding skills-based EXCELL™ sociocultural training? *International Journal of Intercultural Relations*, 31(3), 277–291.
75. Manoleas, P. (1994). An outcome approach to assessing the cultural competence of MSW students. *Journal of Multicultural Social Work*, 3(1), 43–57.
76. Martin, M., Vaughn B. (2007). *Strategic Diversity & Inclusion Management*. San Francisco, CA: DTUI Publications Division. pp. 31-36.
77. Mažeikienė, N., Virgailaitė-Mečkauskaitė, E. (2007). Tarpkultūrinės kompetencijos matavimo ir vertinimo patirtis edukologijoje. *Socialiniai mokslai*, 4(58), 24-29.
78. McBride, D.F. (2011). Sociocultural theory: Providing more structure to culturally responsive evaluation. *Wiley Periodicals*, 10(131), 24-75.

79. McCafferty, S.G., Ahmed, M.K. (2000). The Appropriation of Gestures of the Abstract by L2 Learners. In J. P. Lantolf (Ed.), *Sociocultural Theory and Second Language Learning*. UK: Oxford University Press. pp. 199-218.
80. McGrath, D.L. (2007). Implementing an Holistic Approach in Vocational Education and Training. *Asutralian Journal of Adult Learning*, 47(2), 113-178.
81. McInerney, D.M. (2010). *The Role of Sociocultural Factors in Shaping Student Engagement in Hong Kong: An ethnic minority perspective*. Tai Po: Hong Kong, The Hong Kong Institute of Education.
82. Milrud, V.P. (2004). Competence in language learning. *Foreign Languages in School*, 7, 31-35.
83. Mio, J.S. (1989). Experiential Involvement as an Adjunct to Teaching Cultural Sensitivity. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 17(1), 38-46.
84. Mercer, N. (2000). *Words and Minds: how we use language to think together*. London: Routledge.
85. Moll, L.C., Arnod-Hofer, E.(2005). Sociocultural competence in teacher education. *Journal of Teacher Education*, 3, 242-247.
86. Monzó, L., Rueda, R. (2001). Constructing achievement orientations toward literacy: An analysis of sociocultural activity in Latino home andcommunity contexts. *National Reading Conference Yearbook*, 49, 405–420.
87. Nikitenko, Z.I. (2005). The Problem of Teaching a Cultural Component in the Content of Education in primary school. *Foreign Languages*, 3, 13-17.
88. Orbe, M., Spellers, R.E. (2005). *From the margins to the center: utilizing co-cultural theory in diverse contexts. Theorizing about intercultural communication*. Thousand Oaks, CA: Sage.
89. Pajares, F., Urdan, T.C. (2002). *Academic motivation of adolescents*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
90. Parker, J.V. Patterson, J.L., Purkey, S.C. (1986). *Productive school systems for a nonrational world*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
91. Phillipson, S., Renshaw, P.D. (2013). Constructing educational achievement within a sociocultural framework of planes, in *Constructing Educational Achievement. A sociocultural perspective*. Routledge, Eds. Kelly Y. L. Ku and Shane N.. UK, USA & Canada: Routledge. pp. 3-9.

92. Pope, R.L., Reynolds, A.L., Cheatham, H.E. (1997). American College Personnel Association (ACPA) strategic initiative on multiculturalism. *Journal of College Student Development*, 38(6), 62-67.
93. Pumariaga, A., Swanson, J., Holzer, C., Linskey, A., Quintero-Salinas, R. (1992). Cultural context and substance abuse in Hispanic adolescents. *Journal of Child Family Studies*, 1(1), 75-92.
94. Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Shuster.
95. Riddell, A. (2008). *Factors Influencing Educational Quality and Effectiveness in Developing Countries: A Review of Research*. Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Technische.
96. Robson, C. (2002). *Real World Research; A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers*, 2nd edn. Malden, MA: Blackwell Publishing.
97. Ronnau, J.P. (1994). Teaching cultural competence: Practical ideas for social work educators. *Journal of Multicultural Social Work*, 3(1), 29-42.
98. Safina, M.S. (2014). Formation of Socio-cultural Competence in Foreign Language Teaching. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 9(136), 80-83.
99. Saha, L. J. (2000) Education and Active Citizenship: Prospects and Issues. *Educational Practice and Theory*, 22(1), 9-20.
100. Shergill, A. (1997). *An evaluation of the sociocultural competency for success training programme for the acquisition of intercultural interpersonal competency skills among health care professionals*. Unpublished doctoral dissertation. Department of Counselling Psychology, Vancouver: University of British Columbia.
101. Sowers-Hoag, K.M., Sandau-Beckler, P. (1996). Educating for cultural competence in the generalist curriculum. *Journal of Multicultural Social Work*, 4(3), 37-56.
102. Stanionis, R., Kiliuvienė, D. (2011). Sociokultūrinis ugdymas ir vyresniųjų klasių mokinių anglų kalbos mokymosi motyvai: mokytojų požiūrio tyrimas. *Tiltai*, 56(3), 267-279.
103. Stevenson, H. W., Stigler, J. W. (1992). *The learning gap*. New York: Simon & Schuster.
104. Stone, N. (2006). Internationalising the Student Learning Experience: Possible Indicators. *Journal of Studies in International Education*, 10(4), 409-413.
105. Strakšytė, A. (2008). Mokymosi sėkmę sąlygojantys aplinkos veiksniai ir jų įtaka paauglių motyvacijai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(17), 112-118.
106. Sue, S., Zane, N. (1987). The role of culture and cultural techniques in psychotherapy. *American Psychologist*, 42, 37-45.

107. Sue, D.W., Carter, R.T., Casas, J.M., Fouad, N.A., Ivey, A.E., Jensen, M., LaFromboise, T., Manese, J.E., Ponterotto, J.G., Vasquez-Nuttall, E. (1998). *Multicultural counseling competencies: Individual and organizational development*. Thousand Oaks, CA: Sage.
108. Sue, D.W. (1999). *Creating conditions for a constructive dialogue on "race": Taking individual and institutional responsibility*. In J. Q. Adams & J. R. Welsch (Eds.), *Cultural diversity: Curriculum, classroom, & climate*. Chicago: Illinois Staff and Curriculum Developers Association. pp. 15-20.
109. Suh, E.E. (2004). The model of cultural competence through an evolutionary concept analysis. *Journal of Transcultural Nursing*, 15(2), 93-102.
110. Sut, U.J. (2003). The opportunities of the usage of the Internet as a means of development of students' sociocultural competence in teaching English. *Foreign Languages*, 2, 31-36.
111. Šinkūnienė, J.R., Savickaitė, D. (2008). Sociokultūrinio darbo dilema. *Socialinis darbas*, 7(1), 109-116.
112. Taylor, T. (1998). *Training and Technical Assistance Manual for Culturally Competent Services and Systems: Implications for Children with Special Health Care Needs*. Washington D.C.: Georgetown University, Child Development Center.
113. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
114. Tomlinson, J. (2005). Global culture, deterritorialisation and the cosmopolitanism of youth culture. *Restuating Culture*. Council of European Publishing. pp. 21-29.
115. Trigger, B. (1998). *Sociocultural Evolution: Calculation and Contingency*. London: Basil Blackwell Publishers.
116. Tūtlys, V., Gedvilienė, G., Vaičiūnienė, V., Krivickienė, V., Staniulevičienė D., Bortkevičienė, V., Stancikas, E. (2014). Bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų lavinimo koncepcijos ir modeliai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė.
117. Večkienė, N.P., Dirgelienė, I. (2010). Paramą teikiantis bendradarbiavimas socialinio darbo procese: nuo idėjos link praktikos. *Socialinis ugdymas*, 11(22), 35-133.
118. Vegas Puente, J.C. (2006). *Different views on socio-cultural competence. Literature, Media, and Cultural Studies*. Prieiga internetu: <http://www.wilstapley.com/LCS/index.htm> (žiūrėta: 2014-03-11)
119. Vickerstaff, S., Baldock, J., Manning, N. (2007). *Social Policy*. Oxford: University Press.
120. Vygotski, L.S. (1984). *Pedagogika podrostka*. Moskva: Sobranije sočinenij.
121. Von Bergen, C.W., Soper, B., Foster, T. (2002). Unintended negative effects of diversity management. *Public Personnel Management*, 31(2), 239-251.

122. Walker, R.A., Pressick-Kilborn, K., Arnold, L.S., Sainsbury, E.J. (2002). Investigating Motivation in Context: Developing Sociocultural Perspectives. *European Psychologist*, 9(4), 245–256.
123. Wentzel, K.R. (1991). Social competence at school: Relation between social responsibility and academic achievement. *Review of Educational Research*, (61)1, 1-24.
124. Westwood, M.J., Mak, A., Barker, M., Ishuishiyama, F. (2000). Group procedures and applications for developing sociocultural competencies among Immigrants. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 22, 317-330.
125. Williams, O.J., Becker, L.R. (1994). Partner abuse programs and cultural competence: The results of a national study. *Violence and Victims*, 9(3), 287-295.
126. Williams, J., Best, D. (1997). Social Behavior and Applications; Sex, Gender, and Culture. *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, 3, 163–212.
127. Williams F., Monge, P.R. (2001). *Reasoning with statistics: How to read quantitative research*. (5th ed.). New York: Harcourt
128. Zafirian, P. (2005). *Competences et strategies d'entreprise*. Ruell-malmaison. Ed. Liaisons.
129. Zucker, D. M. (2009). *How to do case study research*. USA: University of Massachusetts – Amherst, College of Nursing. Prieiga internetu: http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=nursing_faculty_pubs (žiūrėta: 2015-07-02).
130. Zukow-Goldring, P., Ferko, K.R. (1994). *An ecological approach to the emergence of the lexicon: Socializing attention*. New York: Cambridge University Press.
131. Zwaans, A., Dam, G., Volman, M. (2006). Teachers' goals regarding social competence. *European Journal of Teacher Education*, 29(2), 181-202.
132. Žydžiūnaitė V. (2005). *Komandinio darbo kompetencijos ir jų tyrimo metodologija slaugytojų veiklos požiūriu*. Kaunas. Judex.
133. Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Tehnologija
134. Žydžiūnaitė, V., Bitinas, B., Rupšienė, L. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.

Dokumentai ir informacijos šaltiniai

135. *Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys* (2008). Vilnius: Firidas.
136. *Briugės komunikatas dėl glaudesnio Europos bendradarbiavimo profesinio rengimo ir mokymo srityje* (2012). Prieiga internetu: http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/brugescom_lt.pdf (žiūrėta: 2015-05-02).
137. *Daugiakalbė tarpkultūrinė verslo komunikacija Europai* (2011). Tarptautinis projektas MIG-KOMM-EU. Prieiga internetu: <http://mig.uki.vu.lt/lt/project/wiki/> (žiūrėta: 2014-09-11).
138. *Europos aukštojo mokslo sistemų modernizavimo darbotvarkė* (2011). Prieiga internetu: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52011DC0567> (žiūrėta: 2014-09-12).
139. *Europos parlamento ir tarybos rekomendacija. Dėl bendrųjų visų gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų.* (2006). Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 962/EB. Prieiga internetu: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN> (žiūrėta: 2014-09-11).
140. *Evaluating Federal Research Programs: Research and the Government Performance and Results Act.* (1999). Washington, DC: National Research Council, The National Academies Press.
141. *Key competencies. A developing concept in general compulsory education* (2002). Eurydice. Prieiga internetu: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/compulsary-edu-oth-enl-t05.pdf (žiūrėta: 2014-09-21).
142. *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir bendrojo išsilavinimo standartai* (2002). Prieiga internetu: <http://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/biblioteka/failai/Programos2002.pdf> (žiūrėta: 2014-03-17).
143. *Measurement Validity Types* (2006). Prieiga internetu: <http://www.socialresearchmethods.net/kb/measval.php> (žiūrėta: 2014-08-21).
144. *Mokymosi visą gyvenimą Europos kvalifikacijų sąranga* (EKS) (2009). Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras. Prieiga internetu: http://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/broch_lt.pdf (žiūrėta: 2014-09-16).
145. *Our Common Future* (1987). Report of the World Commission on Environment and Development. Prieiga internetu: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (žiūrėta 2015.04.15)

146. Rubin K.H., Rose-Krasnor L. (1992). *Interpersonal problem solving*. In V.B. Van Hasselt & M. Hersen (Eds.). *Handbook of social development*. New York: Plenum.
147. Sheils J. (1995). *Kai kurie komunikacinio kalbos mokymo principai*. Vilnius: Švietimo naujovės.
148. Spierts M. (2003). *Balansavimas ir aktyvinimas. Metodiškai organizuotas sociokultūrinis darbas*. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.
149. *Tarptautinių žodžių žodynas* (2005). Prieiga internetu: <http://www.zodziai.lt/reiksme%26word=Socialinis%26wid=18320> (žiūrėta: 2014-09-11).
150. *Tarptautinių žodžių žodynas* (2011). Prieiga internetu: <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/K/kultura> (žiūrėta: 2014-09-11).
151. *Vaikų ir jaunimo kultūrinio ugdymo koncepcija* (2008). Vilnius: Lietuvos respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Prieiga internetu: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/5_Vaiku%20ir%20jaunimo%20kulturinio%20ugdymo%20konceptija.pdf (žiūrėta: 2014-04-02).
152. *Vidurinio ugdymo bendrosios programos: bendrųjų kompetencijų ugdymas* (2010). Vilnius: Ugdymo plėtotės centras. Prieiga internetu: http://www.upc.smm.lt/suzinokime/bp/2011/Bendrosios_kompetencijos_10_priedas.pdf (žiūrėta: 2014-04-21).
153. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (2007). T. XII (Lietuva). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. pp. 292.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1 Klausimynas mokiniui

MIELAS MOKINY,

Jūsų rankose – klausimynas apie kultūrinius ir socialinius įgūdžius, su kuriais susiduria kiekvieną dieną kiekvienas žmogus be išimties. Maloniai prašau atsakyti į žemiau pateiktus klausimus. Visas klausimyno užpildymas užims apie dvidešimt minučių Jūsų laiko.

Klausimyne nereikia nurodyti savo vardo, pavardės ar kitų svarbių duomenų. Tokiu būdu užtikrinamas Jūsų pateikiamos informacijos anonimiškumas.

Maloniai prašau įdėmiai perskaityti kiekvieną teiginį ir prie kiekvieno iš jų pažymėti TIK VIENĄ SKAIČIUKĄ, kuris atspindi Jūsų nuomonę.

I dalis. Teiginiai ir klausimai apie kultūrinės kompetencijas⁹.

Prašome atsakyti į teiginius ir pažymėti tik vieną jums tinkamą variantą apvedant rutuliuku kiekvienoje eilutėje tik viena skaičiuką. Jų reikšmės pateiktos žemiau.

	<i>Visiškai nesutinku</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Nesu tikra/s</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Visiškai sutinku</i>
Gebu bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių ¹⁰ žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (<i>finansinė padėtis</i>) žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu vertinti kultūrinę realybę ¹¹	1	2	3	4	5
Suprantu kultūrinius skirtumus	1	2	3	4	5
Esu atviras/a kultūrinėms įvairovėms	1	2	3	4	5
Žinau savo šalies svarbiausius kultūrinio paveldo objektus ¹²	1	2	3	4	5
Gerbiu savo gimtosios vietovės kultūrinę tradicijas	1	2	3	4	5
Gerbiu Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius	1	2	3	4	5
Jaučiuosi Lietuvos ir Europos kultūros dalimi	1	2	3	4	5
Suprantu kūrybinių industrijų ¹³ svarbą	1	2	3	4	5
Stengiuosi nesivadovauti stereotipais prieš tai nesusipažinęs/usi su kita kultūra	1	2	3	4	5
Gebu kultūringai vartoti gimtąją kalbą	1	2	3	4	5
Manau, kad šeimoje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos ¹⁴	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos	1	2	3	4	5
Manau, kad bendravimas su užsieniečiais prisideda prie kiekvieno asmens kultūrinių kompetencijų ugdymo (-si)	1	2	3	4	5
Manau, kad geros užsienio kalbos žinios yra kultūrinių	1	2	3	4	5

⁹ Kultūrinė kompetencija- tai asmens gebėjimas suvokti ir vertinti kultūrinę realiją, dalyvauti kultūriname gyvenime, puoselėti ir plėtoti kultūrinį paveldą, gebėjimas suvokti ir vertinti įvairias kultūros formas ir reiškinius. Iš Vidurinio ugdymo bendrųjų programų bendrųjų kompetencijų ugdymo projekto (2010)

¹⁰ išsilavinimas, gyvenimo būdas, užimama padėtis visuomenėje

¹¹ savo šalies ir kitų kultūrų išskirtinumus

¹² literatūra, dailė, muzika, architektūra ir kt.

¹³ menas, teatras, kinas, žiniasklaida, literatūra

¹⁴ kultūrinės žinios ir įgūdžiai

	<i>Visiškai nesutinku</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Nesu tikra/s</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Visiškai sutinku</i>
kompetencijų dalis					
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos vertybinės nuostatos	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas pilietiškumas	1	2	3	4	5
Pažįstu savo stipriąsias ir silpnąsias puses ir kaip jos veikia mano mąstymą	1	2	3	4	5
Žinau savo stipriąsias ir silpnąsias puses, o tai man padeda save tobulinti	1	2	3	4	5
Prašau paaiškinti, kai nesuprantu, kas buvo pasakyta stengdamasis/-si informaciją priimti teigiamai	1	2	3	4	5
Drausminu kitus, kai girdžiu įžeidžiančius asmens orumą komentarus ar juokus ¹⁵	1	2	3	4	5
Užtariu diskriminuojamus ir/ar žeminamus žmones	1	2	3	4	5
Nedalyvauju pokalbiuose, kurie žemina kitų tradicijų ar etninių grupių žmones	1	2	3	4	5
Aš suprantu, kad kultūrinių žinių trukūmas mano bendruomenėje gali atstumti kitus	1	2	3	4	5
Nedarau išankstinių prielaidų apie asmenis ar jų grupes, kol artimiau jų nepažįstu	1	2	3	4	5
Aš turiu pažįstamų, kurie priklauso skirtingoms etninėms grupėms	1	2	3	4	5
Aš laisvai bendrauju su žmonėmis, kurie neatrodo taip, kaip aš	1	2	3	4	5
Aš domiuosi idėjomis ir požiūriais žmonių, kurie nemąsto taip, kaip aš	1	2	3	4	5
Gerbiu kitų žmonių nuomonę, net jeigu su ja ir nesutinku	1	2	3	4	5
Stengiuosi vengti kalbos, kuri skatina stereotipų atsiradimą	1	2	3	4	5
Žinau savo tautos etninius stereotipus	1	2	3	4	5
Skatinu skirtingų kultūrų žmones išsakyti savo problemas, tam, kad jos būtų išspręstos	1	2	3	4	5
Suprantu, kad aptariant tam tikrus klausimus kiti gali reaguoti skirtingai nei aš	1	2	3	4	5
Aš suprantu, kad yra ir kitų, nei mano paties, galiojančių įsitikinimų	1	2	3	4	5
Lankausi kultūros renginiuose ¹⁶	1	2	3	4	5
Į žmonių skirtumus žvelgiu pozityviai	1	2	3	4	5
Turiu aiškų suvokimą apie savo kultūrinį, etninį ir rasinį identitetą	1	2	3	4	5
Stengiuosi dalyvauti veikloje, kur galiu sužinoti daugiau apie kultūrinę įvairovę	1	2	3	4	5
Aš pripažįstu, kad stereotipinės nuostatos ir diskriminuojantys veiksmai yra nusižengimas žmogiškumui	1	2	3	4	5

¹⁵ susijusius su asmens rase, tautybe, lytimi, seksualine orientacija

¹⁶ teatras, parodos, kultūriniai renginiai

	<i>Visiškai nesutinku</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Nesu tikra/s</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Visiškai sutinku</i>
Manau, kad galiu daug išmokti iš žmonių, kurie yra kilę iš kitų kultūrų	1	2	3	4	5
Aš mieliau bendrauju su žmonėmis, kurie yra tos pačios etninės kultūros kaip ir aš	1	2	3	4	5
Suprantu, kad daug nesusipratimų bendraujant kyla dėl kultūrinių skirtumų	1	2	3	4	5
Mano elgesys demonstruoja pagarbą kitų kultūrų žmonėms	1	2	3	4	5
Gebėdamas/-a užmegzti santykius su kitų kultūrų žmonėmis aš lavinu savo kultūrinius įgūdžius	1	2	3	4	5

II dalis. Teiginiai ir klausimai apie socialines kompetencijas¹⁷.

Prašome atsakyti į teiginius ir pažymėti tik vieną jums tinkamą variantą apveddami rutuliuku kiekvienoje eilutėje tik viena skaičiuoką. Jų reikšmės pateiktos žemiau.

	<i>Visiškai nesutinku</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Nesu tikra/s</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Visiškai sutinku</i>
Žinau, kad gebėjimas sąveikauti su kitais ¹⁸ yra vienas iš svarbiausių gūdžių	1	2	3	4	5
Gebu kontroliuoti jausmus iškilus konfliktinei situacijai	1	2	3	4	5
Gebu prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje	1	2	3	4	5
Suvokiu bendruosius etiketo principus ¹⁹	1	2	3	4	5
Gebu bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje	1	2	3	4	5
Gebu komunikuoti ²⁰ su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis	1	2	3	4	5
Bendraudamas/a suprantu užuominas ir gebu jas interpretuoti	1	2	3	4	5
Moku daugiau nei vieną užsienio kalbą	1	2	3	4	5
Gebu kalbėti viešai, neturiu „auditorijos baimės“	1	2	3	4	5
Gebu aiškiai išsakyti savo nuomonę	1	2	3	4	5
Gebu spręsti konfliktines situacijas	1	2	3	4	5
Iškilus konfliktui pirmas/-a pasiūlau kompromisą	1	2	3	4	5
Gebu išklausyti kito nuomonę	1	2	3	4	5
Gebu priimti kito asmens nuomonę taikiai					
Gebu būti empatiškas/-a lyg atsidurdamas/-a kito asmens vietoje	1	2	3	4	5
Esu įsitikinęs/usi, kad nuoširdumas užtikrina sėkmingą bendravimą ir gerus tarpasmeninius santykius	1	2	3	4	5

¹⁷ *Socialinė kompetencija*- elgesys ir jo formos, kurias žmogus turi būti įvaldęs, kad galėtų dalyvauti socialiniame gyvenime, prisitaikyti prie skirtingų socialinių kontekstų / reikalavimų (mokykla, šeima, visuomenė), efektyviai ir konstruktyviai spręsti konfliktus

¹⁸ *bendrauti, užmegzti santykius*

¹⁹ *visuotinai priimtos elgesio taisyklės*

²⁰ *bendrauti, bendradarbiauti*

Manau, kad socialiniai įgūdžiai yra susiję su mano mokymosi pasiekimais	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje būti skiriamas dėmesys viešam kalbėjimui	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti	1	2	3	4	5
Toleruoju kitų žmonių pomėgius	1	2	3	4	5
Džiaugiuosi galėdamas/-a užmegzti reikšmingus santykius su kitais žmonėmis	1	2	3	4	5
Pripažįstu kitų žmonių teises	1	2	3	4	5
Manau, kad suprantingumas ir pagarba yra socialinės visuotinai priimtinos normos	1	2	3	4	5
Komunikuoju ²¹ aiškiai ir suprantamai	1	2	3	4	5
Aš darau gerą įtaką žmonėms, esantiems šalia manęs	1	2	3	4	5
Man patinka leisti laiką su draugais	1	2	3	4	5
Aš pakankamai gerai suvokiu save	1	2	3	4	5
Aš puoselėju šiltus jausmus kitiems žmonėms	1	2	3	4	5
Manau, kad agresija ir pagarbus bendravimas prieštarauja vieni kitiems	1	2	3	4	5
Aš esu aktyvus/-i dalyvaudamas/-a visuotiniuose susitikimuose	1	2	3	4	5
Aš turiu siekį ne tik susirasti, bet ir išsaugoti draugus	1	2	3	4	5
Man patinka žmonių susibūrimai	1	2	3	4	5
Aš dalyvauju visuomeniniuose / bendruomeniniuose susitikimuose	1	2	3	4	5
Buvimas socialiu/-ia (visuomenišku/-a) man padeda artimuose santykiuose	1	2	3	4	5
Manau, kad socialumas ir mada bei asmens įvaizdis yra netapatūs dalykas	1	2	3	4	5
Aš lengvai priimu žmones	1	2	3	4	5
Su draugais dažniausiai bendrauju telefonu, elektroniniu paštu ir/arba socialiniuose tinkluose	1	2	3	4	5
Gebu pastebėti žmogaus jausmus	1	2	3	4	5
Grupėje žmonių gebu atstovauti lyderio poziciją	1	2	3	4	5
Aš užstoju draugus kai jie patenka į situacijas, kuriose žeidžiamas asmens orumas	1	2	3	4	5
Dalyvauju savo bendruomenės (mokyklos, gyvenvietės) jaunimo veikloje	1	2	3	4	5
Esu paslaugus/į suaugusiesiems	1	2	3	4	5
Su draugais dažniausiai bendrauju akis į akį	1	2	3	4	5
Aš sugebu pritaikyti savo bendravimo stilių priklausomai nuo žmonių ir erdvės, kurioje esu	1	2	3	4	5
Net ir nesutikdamas/a su kito nuomone, visada išlieku ramus/į	1	2	3	4	5
Gerbiu savo tėvus	1	2	3	4	5

²¹ *Bendrauju raštu ir žodžiu*

III dalis. Žinios apie Jus

Prašome pažymėti tik vieną jums tinkamą variantą apveddami rutuliuku tik viena raidele

Jūsų lytis (prašau pažymėti vieną atsakymą)

- a. Moteris
- b. Vyras

Jūsų amžius (prašau įrašyti) _____

Iš kur jūs kilęs/usi (prašau pažymėti vieną atsakymą)

- a. Miestas
- b. Priemestis/ Rajonas
- c. Kaimas

Jūsų mokymosi vidurkis (prašau pažymėti vieną atsakymą)

- a. 4-6
- b. 6-8
- c. 8-10

Jūsų mamos išsilavinimas (prašau pažymėti vieną atsakymą)

- a. Pagrindinis
- b. Vidurinis
- c. Profesinis
- d. Aukštasis neuniversitetinis
- e. Aukštasis

Jūsų tėčio išsilavinimas (prašau pažymėti vieną atsakymą)

- a. Pagrindinis
- b. Vidurinis
- c. Profesinis
- d. Aukštasis neuniversitetinis
- e. Aukštasis

Atsakykite apie šeimą (prašau pažymėti vieną atsakymą)

- a. Gyvenu su tėčiu ir mama
- b. Gyvenu su mama
- c. Gyvenu su tėčiu
- d. Esu našlaitis

AČIŪ UŽ SKIRTĄ LAIKĄ

Priedas Nr. 2 Klausimynas mokytojui

GERBIAMAS MOKYTOJAU,

Jūsų rankose – klausimynas apie kultūrinius ir socialinius įgūdžius, su kuriais susiduria kiekvieną dieną kiekvienas žmogus be išimties. Maloniai prašau atsakyti į žemiau pateiktus klausimus. Visas klausimyno užpildymas užims apie dvidešimt minučių Jūsų laiko.

Klausimyne nereikia nurodyti savo vardo, pavardės ar kitų svarbių duomenų. Tokiu būdu užtikrinamas Jūsų pateikiamos informacijos anonimiškumas.

Maloniai prašau įdėmiai perskaityti kiekvieną teiginį ir prie kiekvieno iš jų pažymėti TIK VIENĄ SKAIČIUKĄ, kuris atspindi Jūsų nuomonę.

I dalis. Teiginiai ir klausimai apie kultūrinės kompetencijas²².

Prašome atsakyti į teiginius ir pažymėti tik vieną jums tinkamą variantą apvesdami rutuliuku kiekvienoje eilutėje tik viena skaičiuoką. Jų reikšmės pateiktos žemiau.

	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nesu tikra/s	Sutinku	Visiškai sutinku
Gebu bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių ²³ žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (<i>finansinė padėtis</i>) žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu vertinti kultūrinę realybę ²⁴	1	2	3	4	5
Suprantu kultūrinius skirtumus	1	2	3	4	5
Esu atviras/a kultūrinėms įvairovėms	1	2	3	4	5
Žinau savo šalies svarbiausius kultūrinio paveldo objektus ²⁵	1	2	3	4	5
Gerbiu savo gimtosios vietovės kultūrinės tradicijas	1	2	3	4	5
Gerbiu Europos ir pasaulio kultūros formas bei reiškinius	1	2	3	4	5
Jaučiuosi Lietuvos ir Europos kultūros dalimi	1	2	3	4	5
Suprantu kūrybinių industrijų ²⁶ svarbą	1	2	3	4	5
Stengiuosi nesivadovauti stereotipais prieš tai nesusipažinęs/usi su kita kultūra	1	2	3	4	5
Gebu kultūringai vartoti gimtąją kalbą	1	2	3	4	5
Manau, kad šeimoje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos ²⁷	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos kultūrinės kompetencijos	1	2	3	4	5
Manau, kad bendravimas su užsieniečiais prisideda prie kiekvieno asmens kultūrinių kompetencijų ugdymo (-si)	1	2	3	4	5
Manau, kad geros užsienio kalbos žinios yra kultūrinių kompetencijų dalis	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomos vertybinės	1	2	3	4	5

²² Kultūrinė kompetencija- tai asmens gebėjimas suvokti ir vertinti kultūrinės realijas, dalyvauti kultūriniame gyvenime, puoselėti ir plėtoti kultūrinį paveldą, gebėjimas suvokti ir vertinti įvairias kultūros formas ir reiškinius. Iš Vidurinio ugdymo bendrųjų programų bendrųjų kompetencijų ugdymo projekto (2010)

²³ išsilavinimas, gyvenimo būdas, užimama padėtis visuomenėje

²⁴ savo šalies ir kitų kultūrų išskirtinumus

²⁵ literatūra, dailė, muzika, architektūra ir kt.

²⁶ menas, teatras, kinas, žiniasklaida, literatūra

²⁷ kultūrinės žinios ir įgūdžiai

nuostatos					
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas pilietiškumas	1	2	3	4	5
Pažįstu savo stipriąsias ir silpnąsias puses ir kaip jos veikia mano mąstymą	1	2	3	4	5
Žinau savo stipriąsias ir silpnąsias puses, o tai man padeda save tobulinti	1	2	3	4	5
Prašau paaiškinti, kai nesuprantu, kas buvo pasakyta stengdamasis/-si informaciją priimti teigiamai	1	2	3	4	5
Drausminu kitus, kai girdžiu įžeidžiančius asmens orumą komentarus ar juokus ²⁸	1	2	3	4	5
Užtariu diskriminuojamus ir/ar žeminamus žmones	1	2	3	4	5
Nedalyvauju pokalbiuose, kurie žemina kitų tradicijų ar etninių grupių žmones	1	2	3	4	5
Aš suprantu, kad kultūrinių žinių trukūmas mano bendruomenėje gali atstumti kitus	1	2	3	4	5
Nedarau išankstinių prielaidų apie asmenis ar jų grupes, kol artimiau jų nepažįstu	1	2	3	4	5
Aš turiu pažįstamų, kurie priklauso skirtingoms etninėms grupėms	1	2	3	4	5
Aš laisvai bendrauju su žmonėmis, kurie neatrodo taip, kaip aš	1	2	3	4	5
Aš domiuosi idėjomis ir požiūriais žmonių, kurie nemąsto taip kaip aš	1	2	3	4	5
Gerbiu kitų žmonių nuomonę net jeigu su ja ir nesutinku	1	2	3	4	5
Stengiuosi vengti kalbos, kuri skatina stereotipų atsiradimą	1	2	3	4	5
Žinau savo tautos etninius stereotipus	1	2	3	4	5
Skatinu skirtingų kultūrų žmones išsakyti savo problemas, tam, kad jos būtų išspręstos	1	2	3	4	5
Suprantu, kad aptariant tam tikrus klausimus kiti gali reaguoti skirtingai nei aš	1	2	3	4	5
Aš suprantu, kad yra ir kitų, nei mano paties, galiojančių įsitikinimų	1	2	3	4	5
Lankausi kultūros renginiuose ²⁹	1	2	3	4	5
Į žmonių skirtumus žvelgiu pozityviai	1	2	3	4	5
Turiu aiškų suvokimą apie savo kultūrinį, etninį ir rasinį identitetą	1	2	3	4	5
Stengiuosi dalyvauti veikloje, kur galiu sužinoti daugiau apie kultūrinę įvairovę	1	2	3	4	5
Aš pripažįstu, kad stereotipinės nuostatos ir diskriminuojantys veiksmai yra nusižengimas prieš žmogiškumą	1	2	3	4	5
Manau, kad galiu daug išmokyti iš žmonių, kurie yra kilę iš kitų kultūrų	1	2	3	4	5
Aš mieliau bendrauju su žmonėmis, kurie yra tos pačios etninės kultūros kaip ir aš	1	2	3	4	5
Suprantu, kad daug nesusipratimų bendraujant kyla dėl kultūrinių skirtumų	1	2	3	4	5
Mano elgesys demonstruoja pagarbą kitų kultūrų žmonėms	1	2	3	4	5
Gebėdamas/-a užmegzti santykius su kitų kultūrų žmonėmis aš lavinu savo kultūrinius įgūdžius	1	2	3	4	5

²⁸ susijusius su asmens rase, tautybe, lytimi, seksualine orientacija

²⁹ teatras, parodos, kultūriniai renginiai

II dalis. Teiginiai ir klausimai apie socialines kompetencijas³⁰.

Prašome atsakyti į teiginius ir pažymėti tik vieną jums tinkamą variantą apveddami rutuliuku kiekvienoje eilutėje tik viena skaičiuką. Jų reikšmės pateiktos žemiau.

	<i>Visiškai nesutinku</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Nesu tikra/s</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Visiškai sutinku</i>
Žinau, kad gebėjimas sąveikauti su kitais ³¹ yra vienas iš svarbiausių gūdžių	1	2	3	4	5
Gebu kontroliuoti jausmus iškilus konfliktinei situacijai	1	2	3	4	5
Gebu prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje	1	2	3	4	5
Suvokiu bendruosius etiketo principus ³²	1	2	3	4	5
Gebu bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje	1	2	3	4	5
Gebu komunikuoti ³³ su įvairaus socialinio sluoksnio žmonėmis	1	2	3	4	5
Gebu komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis	1	2	3	4	5
Bendraudamas/a suprantu užuominas ir gebu jas interpretuoti	1	2	3	4	5
Moku daugiau nei vieną užsienio kalbą	1	2	3	4	5
Gebu kalbėti viešai, neturiu „auditorijos baimės“	1	2	3	4	5
Gebu aiškiai išsakyti savo nuomonę	1	2	3	4	5
Gebu spręsti konfliktines situacijas	1	2	3	4	5
Iškilus konfliktui pirmas/-a pasiūlau kompromisą	1	2	3	4	5
Gebu išklaudyti kito nuomonę	1	2	3	4	5
Gebu priimti kito asmens nuomonę taikiai					
Gebu būti empatiškas/-a lyg „atsidurdamas/-a kito asmens kailyje“	1	2	3	4	5
Esu įsitikinęs/usi, kad nuoširdumas užtikrina sėkmingą bendravimą ir gerus tarpasmeninius santykius	1	2	3	4	5
Manau, kad socialiniai įgūdžiai yra susiję su mano mokymosi pasiekimais	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje būti skiriamas dėmesys viešam kalbėjimui	1	2	3	4	5
Manau, kad mokykloje turi būti ugdomas gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti	1	2	3	4	5
Toleruoju kitų žmonių pomėgius	1	2	3	4	5
Džiaugiuosi galėdamas/-a užmegzti reikšmingus santykius su kitais žmonėmis	1	2	3	4	5
Pripažįstu kitų žmonių teises	1	2	3	4	5
Manau, kad suprantingumas ir pagarba yra socialinės visuotiniai priimtinos normos	1	2	3	4	5
Komunikuoju ³⁴ aiškiai ir suprantamai	1	2	3	4	5
Aš darau gerą įtaką žmonėms, esantiems šalia manęs	1	2	3	4	5

³⁰ *Socialinė kompetencija* - elgesys ir jo formos, kurias žmogus turi būti įvaldęs, kad galėtų dalyvauti socialiniame gyvenime, prisitaikyti prie skirtingų socialinių kontekstų / reikalavimų (mokykla, šeima, visuomenė), efektyviai ir konstruktyviai spręsti konfliktus

³¹ *bendrauti, užmegzti santykius*

³² *visuotinai priimtoms elgesio taisyklėms*

³³ *bendrauti, bendradarbiauti*

³⁴ *Bendrauju raštu ir žodžiu*

Man patinka leisti laiką su draugais	1	2	3	4	5
Aš pakankamai gerai suvokiu save	1	2	3	4	5
Aš puoselėju šiltus jausmus kitiems žmonėms	1	2	3	4	5
Manau, kad agresija ir pagarbus bendravimas prieštarauja vieni kitiems	1	2	3	4	5
Aš esu aktyvus/-i dalyvaudamas/-a visuotiniuose susitikimuose	1	2	3	4	5
Aš turiu siekį ne tik susirasti, bet ir išsaugoti draugus	1	2	3	4	5
Man patinka žmonių susibūrimai	1	2	3	4	5
Aš dalyvauju visuomeniniuose / bendruomeniniuose susitikimuose	1	2	3	4	5
Buvimas socialiu/-ia (visuomenišku/-a) man padeda artimuose santykiuose	1	2	3	4	5
Manau, kad socialumas ir mada bei asmens įvaizdis yra netapatūs dalykas	1	2	3	4	5
Aš lengvai priimu žmones	1	2	3	4	5
Su draugais dažniausiai bendrauju telefonu, elektroniniu paštu ir/arba socialiniuose tinkluose	1	2	3	4	5
Gebu pastebėti žmogaus jausmus	1	2	3	4	5
Grupėje žmonių gebu atstovauti lyderio poziciją	1	2	3	4	5
Aš užstoju draugus kai jie patenka į situacijas, kuriose žeidžiamas asmens orumas	1	2	3	4	5
Dalyvauju savo bendruomenės (mokyklos, gyvenvietės) jaunimo veikloje	1	2	3	4	5
Esu paslaugus/i suaugusiems	1	2	3	4	5
Su draugais dažniausiai bendrauju akis į akį	1	2	3	4	5
Aš sugebu pritaikyti savo bendravimo stilių priklausomai nuo žmonių ir erdvės, kurioje esu	1	2	3	4	5
Net ir nesutikdamas/a su kito nuomone, visada išlieku ramus/i	1	2	3	4	5
Gerbiu savo tėvus	1	2	3	4	5

III dalis. Žinios apie Jus

Prašome pažymėti tik vieną jums tinkamą variantą apveddami rutuliuku tik viena raidele

Jūsų lytis

- c. Moteris
- d. Vyras

Jūsų amžius _____

Jūsų pedagoginis stažas _____

Jūsų pedagoginė kategorija

- a. mokytojas ekspertas
- b. mokytojas metodininkas
- c. vyr. mokytojas
- d. mokytojas

Kokioje mokykloje Jūs dirbate:

- d. Miesto
- e. Priemesčio/ Rajono
- f. Kaimo

Kokio tipo mokykloje Jūs dirbate:

- a. gimnazijoje
- b. vidurinėje mokykloje
- c. pagrindinėje mokykloje
- d. profesinėje mokykloje

Koki dalyką Jūs dėstote:

- d. kalbas
- e. socialinių mokslų
- f. gamtos/tikslųjų mokslų
- g. menų/kūno kultūros
- h. profesinį

Ar dalyvaujate visuomeninėje veikloje? Jei taip, įrašykite kokioje:

AČIŪ UŽ SKIRTĄ LAIKĄ

Priedas Nr. 3 Socialinių ir kultūrinių kompetencijų matricos

1 lentelė. Gyvūnų prižiūrėtojo „standartinė“ mokymo programa. Kaip mokymo programoje atpažįstama socialinė kompetencija

Socialinės kompetencijos	Kompetencijos	Mokymo tikslai
Gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	Organizuoti ir aptarnauti parodas bei varžybas	Dirbti komandoje. Žinoti civilinės saugos sistemą respublikoje, Žinoti gyventojų evakavimą, Žinoti galimas ekstremalias situacijas bei mokėti suteikti pirmąją pagalbą.
Gebėti demonstruoti empatiją	Konsultuoti gyvūnų globos ir gerovės klausimais.	
Gebėti pritaikyti bendruosius etiketo principus		Išmanyti profesinės etikos ir etiketo normas.

2 lentelė. Gyvūnų prižiūrėtojo „standartinė“ mokymo programa. Kaip mokymo programoje atpažįstama kultūrinė kompetencija

Kultūrinė kompetencija	Kompetencija	Mokymo tikslas
Gebėti kultūringai vartoti gimtąją kalbą		reprezentuoti prekę valstybine ir užsienio kalba.

3 lentelė. Gyvūnų prižiūrėtojo modulinė ugdymo programa. Kaip ugdymo programoje atpažįstama socialinė kompetencija

Socialinės kompetencijos	Modulio uždaviniai	Modulio rezultatai
Gebėti prisitaikyti besikeičiančioje aplinkoje	Supažindinti su mokymo(-si) aplinka ir įsivertinti turimą profesinio pasirengimo lygį.	Gebės savarankiškai bei atsakingai pristatyti pasirinktos profesijos ypatumus, Gebės savarankiškai išskirti prielaidas asmeninių ir profesinių vertybių dermei.
	Sukurti prielaidas mokinių asmeninių ir profesinių vertybių dermei.	
	Supažindinti su pasirinktos profesijos perspektyvomis darbo rinkoje.	Atskleisti pasirinktos profesijos ypatumai šiandieninės darbo rinkos kontekste, pagrįsta asmeninių ir profesinių vertybinių nuostatų ugdymosi svarba.
	Atskleisti profesinių ir asmeninių vertybių dermės reikšmę.	
	Plėtoti gebėjimą įsivertinti asmeninius pasiekimus.	
	Tobulinti asmeninius komunikacinius gebėjimus per efektyvų asmeninių pasiekimų pristatymą darbdaviui.	
	Supažindinti su pasirinktos profesijos perspektyvomis darbo rinkoje.	
Gebėti aiškiai išsakyti savo nuomonę	Sukurti prielaidas mokinių asmeninių ir profesinių vertybių dermei.	Gebės eskizuoti individualią profesionalumo trajektoriją.
	Eskizuoti individualią profesionalumo trajektoriją, supažindinant mokinius su realiomis specialisto darbo vietomis.	
	Gauti grįžtamąjį ryšį apie profesinių ir bendrųjų kompetencijų raišką realioje darbo	Pasitikrintos ir įtvirtintos įgytos profesinės ir bendrosios kompetencijos

	aplinkoje. Reflektuoti savo praktinę veiklą ir jos rezultatus, įsivertinant darbo kokybę.	realioje darbo aplinkoje.
Gebėti komunikuoti su įvairaus amžiaus žmonėmis	Įtvirtinti per veiklą bendrąsias žinias ir gebėjimus įgyvendinant kūrybinį projektą „Genealoginis medis“	
Gebėti demonstruoti empatiją	Įveiklinti įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant per savanorytę kūrybinių projektų, „Kuo galiu būti naudingas kitiems?“ Įveiklinti įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant per savanorystę kūrybiniu projektu „Dovanodami turėjame...“	Gebės atsakingai, savarankiškai prižiūrėti, šerti ir auginti kompanijoninius gyvūnus.
	Atskleisti artimo meilės esmingumą žmogaus asmeniniame gyvenime ir profesinėje veikloje. Išryškinti atsakomybės esmingumą kokybiškai atliekant darbą.	Įtvirtintos I pusmečio profesinės žinios ir gebėjimai, susiejant meilės ir atsakomybės vertybes su kokybišku paslaugos atlikimu, dalyvaujant gerumo akcijose
Gebėti kabėti viešai	Atskleisti kalbos ir rašto kultūros svarbą asmeninėje ir profesinėje veikloje.	
Gebėti pristaikyti bendruosius etiketo principus	Išbandyti įgytas profesines ir bendrąsias kompetencijas realioje darbo aplinkoje (praktikos vietoje). Gauti grįžtamąjį ryšį apie profesinių ir bendrųjų kompetencijų raišką realioje darbo aplinkoje. Reflektuoti savo praktinę veiklą ir jos rezultatus, įsivertinant darbo kokybę. Plėtoti karjeros projektavimo kompetencijas, analizuojant praktikos vietas (įmonės) veiklą, struktūrą, vidaus tvarkos taisykles ir įsidarbinimo galimybes.	Pasitikrintos ir įtvirtintos įgytos profesinės ir bendrosios kompetencijos realioje darbo aplinkoje.
Gebėti priimti kito asmens nuomonę taikiai	Įtvirtinti per veiklą įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant per menus kūrybinių projektų, „Siekiu teisingumo“. Įtvirtinti per veiklą įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant per menus kūrybiniu projektu „Aš pasitikiu...“	
Gebėti derybose pasiekti kompromiso	Supažindinti su pagrindiniais LR ir EU įstatymais aktais reglamentuojančiais gyvūnų laikymą, priežiūrą ir prekybą. Teikti žinias apie gyvūnų globos ir gerovės organizacijų veikimo principus.	Gebės organizuoti gyvūnų globos ir gerovės organizacijų veiklą, konsultuoti gyvūnų globos ir gerovės klausimais.
Gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su žmonėmis	Tobulinti asmeninius komunikacinius gebėjimus per efektyvų asmeninių pasiekimų pristatymą darbdaviui.	Pagrįsta asmeninių ir profesinių vertybinių nuostatų ugdymosi svarba.
Gebėti inicijuoti bendravimą nepažįstamoje kompanijoje	Gilinti turimas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant patrauklų paslaugos teikimą. Plėtoti kūrybiško paslaugos pardavimo/teikimo klientui žinias ir gebėjimus, kūrybiškai pristatyti paslaugą klientui. Kokybiškai parduoti/teikti paslaugą klientui, pasitelkus turimas profesines žinias ir gebėjimus.	Pagilintos turimos profesinės žinios ir gebėjimai atsakingai ir kokybiškai parduodant ar teikiant paslaugą.

4 lentelė. Gyvūnų prižiūrėjo modulinė ugdymo programa. Kaip ugdymo programoje atpažįstama kultūrinė kompetencija

Kultūrinės kompetencijos	Modulio uždaviniai	Modulio rezultatai
Gebėti vertinti kultūrinius skirtumus	Įtvirtinti per veiklą bendrąsias žinias ir gebėjimus įgyvendinant kūrybinį projektą „Genealoginis medis“	
Gebėti bendrauti su įvairių ekonominių sluoksnių (<i>finansinė padėtis</i>) žmonėmis	Įveiklinti įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant per savanorytę kūrybinių projektų, „Kuo galiu būti naudingas kitiems?“	
Gebėti bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis	Įveiklinti įgytas profesines žinias ir gebėjimus, realizuojant per savanorystę kūrybiniu projektu „Dovanodami turtėjame...“	
Gebėti kultūringai vartoti gimtąją kalbą	Atskleisti kalbos ir rašto kultūros svarbą asmeninėje ir profesinėje veikloje.	Įtvirtintos I pusmečio profesinės žinios ir gebėjimai, susiejant su kokybišku paslaugos atlikimu.

Priedas Nr. 4 Leidimas naudotis Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centro pavadinimu ir mokymo programa

KARALIAUS MINDAUGO PROFESINIO MOKYMO CENTRAS

Viešoji įstaiga, Karaliaus Mindaugo pr. 11, 44287 Kaunas, tel.: (8-37) 221723, faks. (8-37) 205990,
el.p. rasine@kaupa.lt, <http://www.kaupa.lt>. Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 111961453.
Atsisk. sąsk. LT21 7044 0600 0360 6277 AB SEB bankas, kodas 70440

Vytauto Didžiojo universitetui

2015-10-02 Nr. SD-259-(1.12)-199

DĖL LEIDIMO NAUDOTI INFORMACIJĄ

Leidžiu naudotis Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centro pavadinimu ir gyvūnų prižiūrėtojo mokymo programa, Ievos Anuzienės disertacijai "Sociokultūrinių kompetencijų ugdymas (-is) profesiniame mokyme".

Direktorės pavaduotoja ugdymui

Jolanta Valiulienė

Inga Švilpauškienė, 8 37 22 17 23

Ieva ANUŽIENĖ

**SOCIOKULTŪRINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMAS (-IS)
PROFESINIAME MOKYME**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Leidybos skyrius
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K15-122. Tiražas 15 egz. 2015 11 12.

Nemokamai.